

บทที่ 4

การศึกษาในระดับจังหวัด

4.1 ลักษณะทั่วไปของจังหวัดนนทบุรี

นนทบุรีเป็นจังหวัดที่มีประวัติค่าสตรีความเป็นมาที่แตกต่างไปจากจังหวัดอื่น ๆ

กล่าวคือ มีลักษณะเฉพาะตัวโดยมีฐานะเป็นเมืองมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2092 จนถึงบัดนี้มีเวลาได้ 436 ปีแล้ว เริ่มต้นจากชุมชนริมน้ำ 2 แห่งคือ บ้านตลาดแก้ว และบ้านตลาดขวัญ เป็นจังหวัดที่มีขนาดเล็ก มีประชากรอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น การโยกย้ายประชากรเข้าภายในจังหวัดปรากฏเด่นชัดในช่วงเวลา 10 ปีที่ผ่านมา ซึ่งทำให้ตัวเลขอัตราเพิ่มประชากรสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว นนทบุรีเป็นที่รู้จักกันว่าเป็นเมืองสวนผลไม้และแหล่งพักอาศัย เป็นเล็มน้อมเงาชายคาบ้านของกรุงเทพมหานคร โดยเฉพาะเมื่อครั้งสงครามโลกครั้งที่ 2 ประชาชนจากกรุงเทพฯ ได้ย้ายที่อยู่อาศัยเข้ามาหลบภัยสงครามเป็นจำนวนมาก ด้วยทำเลที่ตั้งของจังหวัดนนทบุรีอยู่ใกล้กับนครหลวงมาถึง 3 ยุค 3 สมัย คือ อยุรยา ธนบุรี และกรุงเทพมหานคร บทบาทของนนทบุรีจึงสัมพันธ์กับการเติบโตของนครหลวง แต่มีข้อน่าสังเกตบางประการก็คือ ตลอดเวลาที่ผ่านมานนทบุรีไม่ได้รับการพัฒนาอย่างจริงจัง จนถูกมองว่าเป็นชุมชนที่ไม่มีความสำคัญ เพราะเหตุนี้นนทบุรีจึงเติบโตอย่างช้า ๆ ในลักษณะค่อนข้างค่อย ๆ ไปและเติบโตตามยถากรรมด้วยขีดจำกัดของการพัฒนาตนเอง หากจะวิเคราะห์ในขั้นต้นนี้ ก็คงจะอธิบายว่า เรื่องการคมนาคมขนส่งเป็นปัญหาสำคัญยิ่ง เป็นอุปสรรคขวางกั้นความเจริญจากนครหลวง หรือแม้แต่ลักษณะภูมิประเทศอันมีแม่น้ำเจ้าพระยาไหลผ่านตลอดจังหวัด เอื้อประโยชน์ในการคมนาคมขนส่งทางน้ำและการเกษตร แต่กลับส่งผลสะท้อนถึงความไม่เป็นเอกภาพของจังหวัดนนทบุรี นั่นคือเมื่อการขนส่งทางน้ำลดความสำคัญลง พื้นที่จังหวัดฝั่งตะวันตกซึ่งเป็นพื้นที่ชนบทกลับถูกทอดทิ้ง มีความล้าหลัง ในขณะที่พื้นที่ฝั่งตะวันออกมีความเจริญอย่างมาก และเป็นชุมชนเมืองเกือบทั้งหมด ดังนี้ ประชากรของจังหวัดนนทบุรีจึงสามารถแบ่งได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ ประชากรเมืองและประชากรชนบท ประชากรทั้งสองกลุ่มนี้ต่างอยู่ภายใต้วิถีชีวิตและพื้นฐานทางเศรษฐกิจที่แตกต่างกัน ประชากรเมืองประกอบอาชีพไข่แรงงานในกิจการอุตสาหกรรม บริการ และรับราชการ ในขณะที่ประชากรชนบทยังคงดำรงชีพอยู่ด้วยทำนาทำสวน ข้อนี้นับว่าเป็นเรื่องพิเศษอยู่ไม่น้อยที่ว่าเพียงแม่น้ำสายเดียว สตรีพลละกีดกันความเจริญไม่ให้เข้าไปถึงได้

อย่างไรก็ตาม สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้กำลังเปลี่ยนแปลงไปโดยเฉพาะเมื่อนนทบุรีถูกจัดให้เป็นพื้นที่รองรับด้านที่อยู่อาศัยจากกรุงเทพมหานคร และการพัฒนาโครงข่ายคมนาคมขนส่งในระดับภาคและจังหวัด ในอนาคตนนทบุรีอาจพลิกขั้วบทบาทของตนไปสู่อีกระดับหนึ่งก็เป็นได้ ซึ่งเมื่อถึงเวลานั้น อาจเป็นไปได้ว่าจังหวัดนนทบุรีจะไม่เหลือรูปลักษณะอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของตนอีกต่อไป

การศึกษาลักษณะทั่วไปของจังหวัดนนทบุรีในลุ่มนี้ คงจะเป็นการเล่นภาพรวมอย่างกว้าง ๆ เท่านั้น ในลำดับต่อไปจะได้ศึกษาและวิเคราะห์ลักษณะด้านต่าง ๆ ของจังหวัดนนทบุรีโดยละเอียด ซึ่งจะช่วยสนับสนุนความเข้าใจที่มีต่อจังหวัดนนทบุรีได้ดียิ่งขึ้นก่อนที่จะเข้าไปศึกษาเรื่องของเมืองและการขยายตัวของเมือง

4.2 ประวัติศาสตร์ความเป็นมา¹

ก. สภาพทั่วไป

จังหวัดนนทบุรี เป็นชุมชนเก่าแก่มากตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เคิมชื่อ บ้าน-ตลาดขวัญ ต่อมาในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ราวพ.ศ. 2092 จึงได้ยกฐานะขึ้นเป็นเมือง เรียกว่าเมืองนนทบุรี ดังปรากฏหลักฐานในพระราชพงศาวดาร ความว่า " _____ ฝ่ายสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้าให้สถาปนาที่พระราชทานเพลิงนั้น⁽²⁾ เป็นพระเจดีย์วิหารสำเร็จแล้วให้นามวัดสรวรค์ แล้วสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสว่า ไพรบ้านเมืองศรีจักรวา ปากใต้ฝ่ายเหนือเชิงพระนครครั้งนั้นน้อย หนีออกอยู่ป่าดงห้วยเขา ค่อนข้างไม่ได้เป็นอันมาก ให้เอาบ้านท่าจีนตั้งเป็นเมืองสาครบุรี⁽³⁾ ให้เอาบ้านตลาดขวัญตั้งเป็นเมืองนนทบุรี ให้แบ่งเอาแขวงเมืองราชบุรี แขวงเมืองสุพรรณบุรี ตั้งเป็นเมืองนครชัยศรี....."

บ้านตลาดขวัญ เป็นดินแดนแห่งความอุดมสมบูรณ์ และเป็นสวนผลไม้ที่ขึ้นชื่อแห่งหนึ่งของแผ่นดินกรุงศรีอยุธยา ชาวต่างชาติที่ได้เดินทางเข้ามาค้าขายและเจริญสัมพันธไมตรีกับกรุงศรีอยุธยา ต่างก็ได้บันทึกเอาไว้ ปรากฏในจดหมายเหตุ บันทึกการเดินทางของลาลูแบร์ ชาวฝรั่งเศส ผู้ซึ่งเดินทางเข้ามาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชว่า " สวนผลไม้ที่บางกอกนั้น มีอาณาบริเวณยาวไปตามชายฝั่ง โดยทวนขึ้นสู่เมืองสยามถึง 4 ลี้ กระทั่งจรดตลาดขวัญ (Talacouan) ทำให้เมืองหลวงแห่งนี้อุดมสมบูรณ์ไปด้วยผลอาหาร ซึ่งคนพื้นเมืองชอบบริโภคกันนักหนา....."

(1) สรุปความและเรียบเรียงใหม่จากประวัติศาสตร์ภาคไทยส่วนภูมิภาค นนทบุรี 2525

(2) พระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระศรีสุริโยทัย

(3) ปัจจุบัน คือจังหวัดสมุทรสาคร

นอกจากบ้านตลาคชวัญ ซึ่งเป็นเมืองกลีกรรรมสำคัญแล้ว ยังมีชุมชนอีกแห่งหนึ่งอันมีชื่อ สดกคล้องประสาน กันกับตลาคชวัญ คือตลาคแก้ว ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของตลาคชวัญ สำหรับตลาคแก้วแห่งนี้ เข้าใจว่าคงจะมีความสำคัญควบคู่กันมากับตลาคชวัญ ตั้งแต่ก่อนจะตั้งเป็นเมืองนนทบุรีแล้ว ด้วยปรากฏในจดหมายเหตุของลาลูแบร์ว่า ".....ตำบลสำคัญๆ ที่แม่น้ำสายนี้ไหลผ่าน คือแม่ตาก (Me-Tak) อันเป็นเมืองเอกของราชอาณาจักรสยามที่ตั้งอยู่ทางทิศเหนือถัดจากนี้ ต่อมาก็ถึงเมืองเทียนทอง (Tian-Tong) หรือเชียงทอง กำแพงเพชรหรือกำแพง ซึ่งบางคนออกเสียงว่า กำแพง (Campingue) แล้วก็มาถึงเมืองนครสวรรค์ (Loconsevan) ชัยนาท (Tehainat) สยาม ตลาคชวัญ ตลาคแก้ว (Talapu'ou) และบางกอก..."

ที่ตั้งของตลาคชวัญหรือตัวเมืองนนทบุรีดั้งเดิมนั้น ตั้งอยู่ที่ตำบลบางกระสอ ในปัจจุบันนี้มีอาณาเขตอยู่ระหว่างวัดหัวเมือง ทางทิศเหนือ และวัดท้ายเมืองอยู่ทางทิศใต้ โดยมีระยะห่างจากวัดทั้งสอง ประมาณ 1 กิโลเมตร (ทุกวันนี้คงเหลืออยู่แต่วัดท้ายเมืองเท่านั้น ส่วนวัดหัวเมืองกลายเป็นวัดร้าง ทางราชการจึงได้ใช้เป็นสถานที่สร้างโรงพยาบาลนนทบุรี)

สำหรับบริเวณอันเป็นที่ตั้งของตลาคแก้วในปัจจุบันนี้ ยังไม่ทราบแน่ชัดว่าอยู่บริเวณใด แต่สันนิษฐานว่าคงจะอยู่แถววัดปากน้ำ ตำบลสวนใหญ่ อำเภอเมืองนนทบุรี ขึ้นไป จากการศึกษากวีนิพนธ์ประเภทนิราศชาวสุนทรภู่พบว่าได้กล่าวถึงตลาคแก้วอยู่ถึง 3 เรื่อง คือนิราศพระบาท นิราศภูเขาทอง และนิราศวัดเจ้าฟ้า ซึ่งนิราศทั้งสามเรื่องนี้ สุนทรภู่ได้แต่งขึ้นในช่วงระยะเวลาที่ต่างกัน ดังต่อไปนี้ นิราศพระบาท แต่งเมื่อพ.ศ. 2350 นิราศภูเขาทอง แต่งเมื่อพ.ศ. 2371 และนิราศวัดเจ้าฟ้าแต่งเมื่อพ.ศ. 2375 มีความที่น่าจะยกมาอ้างในที่นี้คือ

นิราศพระบาท

" ถึงน้ำวนชลสายที่ท้ายย่าน
จะเหลียวกลับลับวังมาลิบแล้ว
พฤษาสวนล้วนได้ฤศุดอก
กล้วยระกำอัมพาพฤษาปราง	เขาเรียกขานวัดโบสถ์ตลาคแก้ว
พี่ลับแก้วลับบ้านมาย่านบาง
ตระหง่านงอกริมกระแสน้ำส้าง
ต้องน้ำค้างช่อชุ่มเป็นพุ่มพวง "
" ถึงแขวงแควแพตลอคตลาคชวัญ
ตลิ่งเบื้องบูรพาศาลาลาน
พินิจนางแม่ค้ำก้น้ำชม	เป็นเมืองจันตะประเทศโรฐาน
เรือขนานจอดโฉบกันจอบแจ
ท่าคารมเร็วเร่งอยู่เชิงแช่ "

นิราศภูเขาทอง

" ตลาคแก้วแล้วไม่เห็นตลาคตั้ง
ไฮ่รินรินกลิ้งดอกไม้ใกล้คงคา
สองปากฝั่งก็แต่ล้วนสวนพฤกษา
เหมือนกลิ้งผ้าแพรว่าความะเกลือ "

และบรรยายสภาพตลาคขวัญไว้ว่า

" ถึงแขวงนนท์ชลมารคตลาคขวัญ
ทั้งของสวนล้วนเรื่ออยู่เรียงราย
มีพวงแพแพรพรรณเขาค้าขาย
พวกหญิงชายประชุมกันทุกวันคืน "

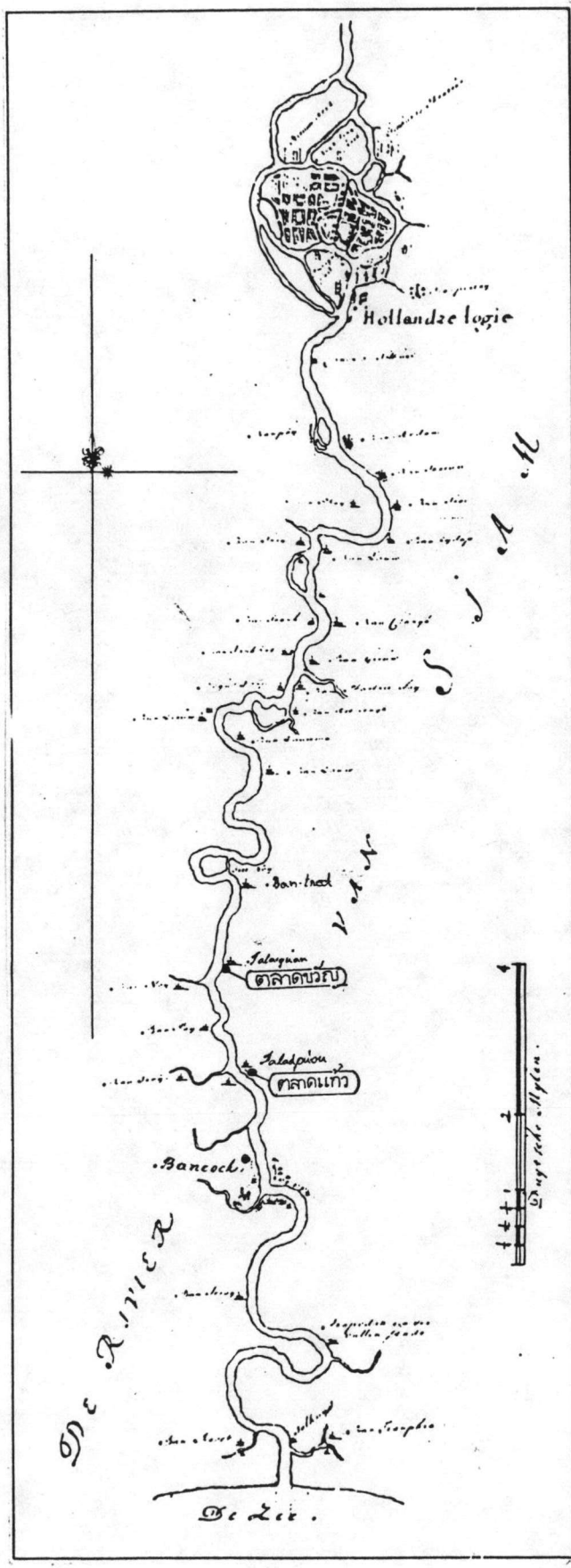
นิราศวัดเจ้าฟ้า

" ตลาคแก้วแล้วแต่ล้วนสวนสล้าง
แมนชายแก้วแววฟ้าที่อาลัย
เป็นชื่ออ้างออกนามตามวิสัย
จะชื่อใสบ่นสาลีประชีรวง "

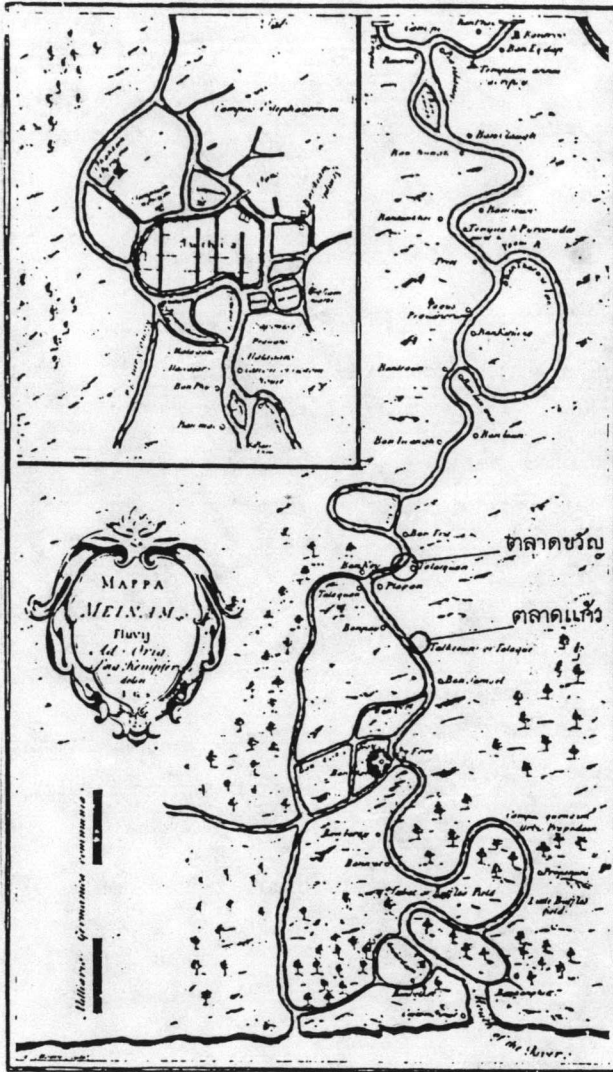
" ตลาคขวัญขวัญฉันนี้ขวัญหาย
แมนขวัญฟ้าหน้าอ่อนเหมือนท่อนจันทน์
ใครเขาขายขวัญหรือจะซื้อขวัญ
จะรับขวัญเข้าเย็นไม่เว้นวาง "

จะเห็นได้ว่า สุนทรภู่ได้บันทึกสภาพทั่วไปทั้งของตลาคแก้ว และตลาคขวัญ ซึ่งทำให้ทราบว่ ตลาคขวัญ เป็นชุมชนที่มีผู้คนอาศัยอยู่มาก มีการค้าขาย และเป็นท่าเรือสำคัญแห่งหนึ่งที่ได้มีไปด้วยความคึกคัก และมีชีวิตชีวา ในทางตรงกันข้ามตลาคแก้วกลับเป็นเพียงสวนผลไม้ที่ร่มรื่นมิได้มีบทบาทในด้านเศรษฐกิจและสังคม เหมือนเช่นตลาคขวัญ ซึ่งเป็นสิ่งบ่งชี้และยืนยันอีกชั้นหนึ่งว่า ชื่อตลาคแก้วเริ่มเลือนลางมานับแต่นั้น จนถึงปัจจุบันตลาคแก้วได้สูญหายไปหมดสิ้นแล้ว คงเหลือไว้แต่ชื่อตลาคขวัญ เท่านั้น

แม้ว่าตลอดสมัยกรุงศรีอยุธยา เมืองนนทบุรีจะไม่มีมีความสำคัญในทางการปกครองเท่าใดนัก แต่เมื่อพิเคราะห์อย่างถ่องแท้แล้ว จะเห็นได้ว่านนทบุรี เป็นเมืองที่ตั้งอยู่ริมฝั่งเจ้าพระยาประมาณระยะครึ่งทาง ระหว่างปากแม่น้ำเจ้าพระยากับกรุงศรีอยุธยา ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ซึ่งชาวต่างชาติเป็นผู้บันทึกเกี่ยวกับเหตุการณ์และการเดินทางเพื่อทำศึกกับพม่าผ่านบริเวณตลาคแก้วตลาคขวัญ หรือการสร้างป้อมปราการ เพื่อป้องกันข้าศึก และคงจะหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องกล่าวถึงประวัติการขุดคลอง โดยเฉพาะคลองลัดสายต่างๆ ซึ่ง

แผนที่ ประวัติศาสตร์ความเป็นมา
 แผนที่โครงสร้างแสดงที่ตั้งของชุมชนต่าง ๆ นับแต่ปากแม่น้ำเจ้าพระยาขึ้นไปจนถึง กรุงศรีอยุธยา ซึ่งปรากฏชุมชนตลาดแก้ว ตลาดขวัญและบางกอกอย่างชัดเจน แผนที่นี้ นับเป็นแผนที่สมัยกรุงศรีอยุธยาฉบับเก่าแก่ ที่สุดเท่าที่ปรากฏอยู่ สันนิษฐานว่าในราว ค.ศ. 1630 หรือพ.ศ. 2173 เป็นแผนที่ สำรวจและบันทึกการเดินทางของนักเดินเรือ ชาวคัทซ์ จากแผนที่ฉบับนี้จะสังเกตเห็น กรุงเทพรอบบางกอกตั้งอยู่บนฝั่งตะวันตก หรือ ฝั่งขวาของแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งปัจจุบันก็คือ ธนบุรี นั่นเอง

แผนที่ ประวัติศาสตร์ความเป็นมา
 แผนที่แสดงแม่น้ำเจ้าพระยา จากปากแม่น้ำ
 ขึ้นไปถึงกรุงศรีอยุธยา ปากภูซุ่มชนตลาคแกว
 และตลาคชวฬอย่างชัดเจน

ที่มา ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น ซึ่งมีส่วนหนึ่ง
 ได้รกรดาบิดาถึงราชอาณาจักรสยามไว้ด้วย
 เป็นหนังสือที่พิมพ์ ณ เมืองกลาสโกว์
 ประเทศสหราชอาณาจักร เมื่อปี ค.ศ.1727
 หรือ พ.ศ.2270

เป็นผลให้จังหวัดคนทบุรีกลายเป็นจังหวัดที่อุดมสมบูรณ์ เพราะมีระบบชลประทานที่ดี กระจายอยู่ทั่วไป อันสัมพันธ์กับการประกอบอาชีพทำนาทำสวนของประชาชนส่วนใหญ่ นอกจากนี้ ยังมีผลทางด้านภูมิศาสตร์ ที่กำหนดฐานะความเป็นอยู่ วิถีชีวิตของชาวจังหวัดคนทบุรี และบทบาทของชาวจังหวัดคนทบุรีเป็นอย่างมากอีกด้วย

การขุดคลองในจังหวัดคนทบุรี ได้เริ่มขึ้นเป็นครั้งแรก เมื่อพ.ศ. 2081 สมเด็จพระมหาจักรพรรดิได้โปรดให้ขุดคลองลัดจากคลองบางกรวย (แม่น้ำเจ้าพระยา) ริมวัดชะลอมไปทะเลอ่าวมูลเหล็ก (ปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็นวัดสุวรรณคีรี)

ต่อมาพ.ศ. 2179 พระเจ้าปราสาททองโปรดเกล้าฯ ให้ขุดคลองลัดตอนใต้วัดท้ายเมืองไปทะเลออกหน้าวัดเขมา เพราะแต่เดิมแม่น้ำเจ้าพระยาไหลวกเข้าแม่น้ำอ้อมมาทางบางใหญ่ แล้ววกเข้าคลองบางกรวยข้างวัดชะลอมออกหน้าวัดเขมา เมื่อขุดคลองลัดแล้วกระแสน้ำเปลี่ยนทางเดินไหลเข้าคลองลัดที่ขุดใหม่ นานเข้าก็กลายเป็นแม่น้ำเจ้าพระยาใหม่ดังปัจจุบันนี้ ส่วนแม่น้ำเจ้าพระยาเดิมก็ตื้นเขินกลายเป็นคลองไป

พ.ศ. 2208 สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงเห็นว่า ตามที่แม่น้ำเปลี่ยนทางเดินใหม่นั้น ทำให้ข้าศึก ประชิดพระนครได้ จึงโปรดเกล้าให้สร้างป้อมปราการตรงปากแม่น้ำอ้อม และโปรดให้ย้ายเมืองนทบุรีมาอยู่ปากแม่น้ำอ้อมด้วย (ต่อมาในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้รื้อป้อมและเมืองบางส่วน เมื่อนำอิฐไปสร้างวัดเฉลิมพระเกียรติและบางส่วนของที่เหลือถูกกระแสน้ำพัดเซาะพังทะลายลงน้ำไป ปัจจุบันเหลือแต่ศาลหลักเมืองเท่านั้น ซึ่งนับเป็นการย้ายเมืองครั้งแรก จากบริเวณตำบลบางกระสอ ระหว่างวัดหัวเมืองกับวัดท้ายเมืองมายังปากแม่น้ำอ้อม

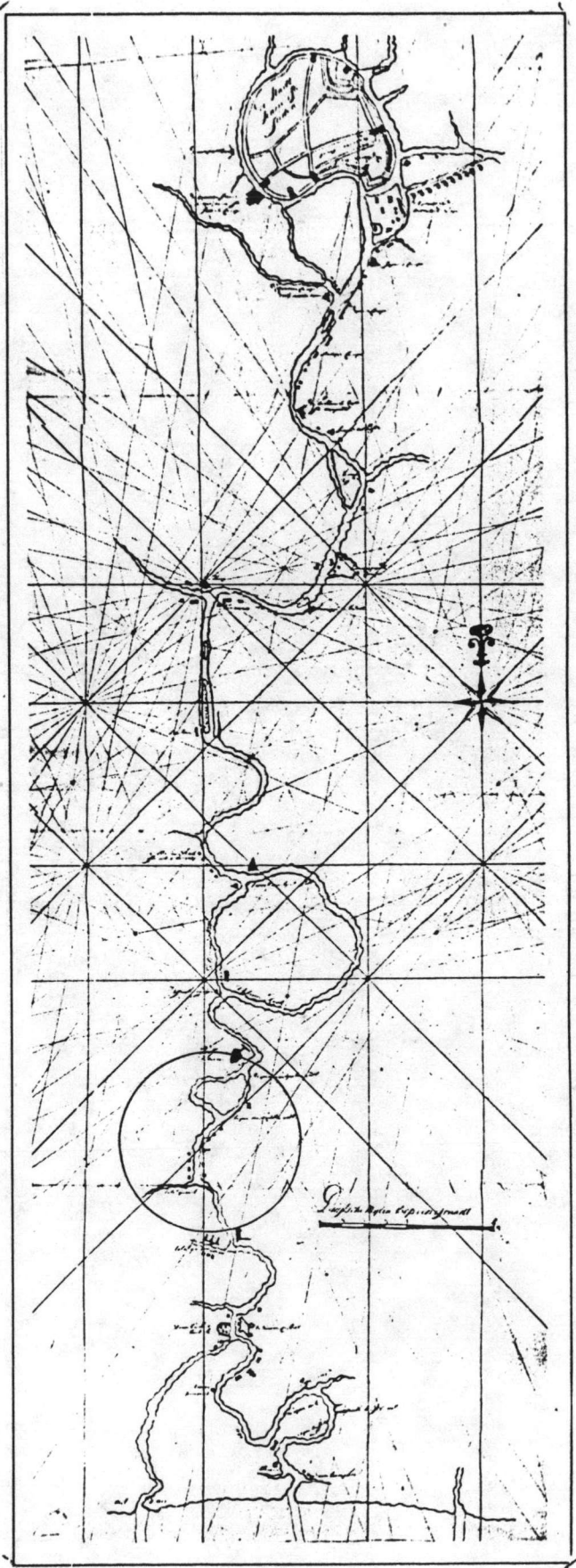
นอกจากจะมีการสร้างป้อมปราการที่ปากแม่น้ำอ้อมแล้ว เข้าใจว่าในสมัยกรุงศรีอยุธยาคงจะได้มีการสร้างป้อมไม้เอาไว้ที่บริเวณวัดเฉลิมพระเกียรติในปัจจุบันนี้ด้วย เพราะปรากฏหลักฐานจากจดหมายเหตุรายวันของบาทหลวงเคอซ็วซี (L'abbé de Choisy)

ผู้ซึ่งเดินทางร่วมมากับคณะราชทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ที่เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมื่อพ.ศ.2228 ว่า ".....เข้าวันนี้เราผ่านป้อมที่ทำด้วยไม้ 2 ป้อม ป้อมหนึ่งยิงปืนเป็นการคำนับ 10 นัด อีกป้อมหนึ่ง 8 นัด ที่นี้มีแต่ปืนครกเท่านั้น คินปืนก็มากที่เดียว ป้อมทางขวามือ เรียกป้อมแก้ว (Hale de Cristal) และป้อมทางซ้ายมือ เรียกป้อมทับทิม (Hale de Rubis) ณ ที่นี้ เจ้าเมืองบางกอกก็กล่าวคำอำลาและอ้างเหตุว่าได้ควบคุมเรือขบวนมาส่งจนสุดแดนที่อยู่ในความปกครองของเมืองบางกอกแล้วก็ลาท่านราชทูตกลับไป....."

และในปี พ.ศ.2230 เมื่อลาลูแบร์เป็นราชทูตเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา ก็ได้กล่าวถึงป้อมไม้แห่งนี้ไว้ด้วย โดยเขียนเป็นแผนที่เอาไว้อย่างชัดเจน ตามหลักฐานดังกล่าว จึงเข้าใจว่าป้อมแก้ว คงตั้งอยู่ ณ บริเวณตลาดแก้ว ส่วนป้อมทับทิมเข้าใจว่า คงตั้งอยู่ ณ บริเวณหน้าวัดเฉลิมพระเกียรติในปัจจุบันนี้

พ.ศ.2264 ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ ได้ทรงโปรดให้ซุคคลองลัดเกร็ดที่อำเภอปากเกร็ด เพื่อให้เกิดความสะดวกในการเดินเรือเข้าออกพระนคร ดังปรากฏในหลักฐานในพงศาวดารว่า " ในปีชาล จัตวาศก ทรงพระกรุณาโปรดให้พระธมบุรีเป็นแม่กองเกณฑ์พลนิายคนหัวเมืองปากใต้ให้ได้คน 10,000 เศษ ให้ซุคคลองเตร็ดน้อย ลัดคั้งบางบัวทองนั้นคดอ้อมหนัก ซุคลัดคักให้ตรง พระธมบุรีรับสั่งแล้วกราบบังคมลามาให้เกณฑ์พลนิาย ในบรรดาหัวเมืองปากใต้ได้คน 10,000 เศษ ให้ซุคคลองเตร็ดน้อยนั้นลึก 6 ศอก กว้าง 6 วา ยาวทางไกลได้ 39 เส้นเศษ ซุคเดือนเศษจึงแล้ว"

ต่อมาในปี พ.ศ.2307 รัชกาลสมเด็จพระที่นั่งสุริยามรินทร์ได้มีเหตุการณ์สงครามเกี่ยวข้องกับจังหวัดนนทบุรี เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นก่อนที่จะเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าเพียงเล็กน้อยคือเมื่อมังฆวนรธา เป็นแม่ทัพพม่ายกทัพเข้าตีเมืองทวาย เมืองตะนาวศรีได้แล้ว ยกติดตามตีพวกมอญมาจนถึงเมืองชุมพรได้โดยสะดวก จึงมีความคิดกำเริบคิดยกทัพเข้ามาตีกรุงศรีอยุธยา ดังปรากฏในพงศาวดารว่า "..... ครั้น ณ เดือน 7 มังฆวนรธาให้แยงตะยุกลับขึ้นไปแจ้ง

แผนที่ ----- ประวัติศาสตร์ความเป็นมา
 ภาพนี้ คือแผนที่ประวัติศาสตร์อีกฉบับ
 หนึ่ง ซึ่งเป็นของชาวคัทซ์ เป็นแผนที่
 สมัยกรุงศรีอยุธยา ประมาณ
 พ.ศ. 2223-2233 เขียนขึ้น เมื่อคริสต-
 ศตวรรษที่ 17 จากแผนที่ฉบับนี้จะแสดง
 ให้เห็นถึงชุมชนที่มีคนอาศัยอยู่หนาแน่น
 บริเวณสองฝั่งเจ้าพระยา เริ่มจากเกาะ
 เกเร็ด หรือบ้านเตร์กลงมาจนถึงคลอง
 บางกรวย

ราชการ ณ กรุงอังวะ แล้วจึงปรึกษากันว่า เรามาตีเมืองทวายได้ บัณฑิตผู้มีผู้ใจจะด้านต่อฝีมือ
ทแก๊วทหารเราไม่ ควรเราจะยกเข้าไปชิงเอาซึ่งเสวตจักร ณ กรุงเพทมหานคร....."
แล้วมังฆานรธาภิเษกทัพมุ่งเข้าตีกรุงศรีอยุธยาโดยลำคืบ จนถึงเมืองนนทบุรี ซึ่งก็ถูกมังฆาน-
นรธาภิเษก เช่นเดียวกับเมืองรายทางอื่นๆ ดังความในพงศาวดารว่า "...ครั้ง ณ เดือน 10
พม่ายกทัพเรือลงมาตีค่ายบางบัวพระแตก แล้วยกมาตีเมืองนนทบุรีได้....."

เมื่อพม่าตีเมืองนนทบุรีแล้ว ขณะนั้นมีเรือกำปั่นอังกฤษเข้ามาค้าขายที่ธนบุรี จึงรับอาสา
ช่วยรบพม่า พม่าเอาปืนใหญ่ตั้งบนป้อมวิสาเษมหาร์ ยิงโต้ตอบกับกำปั่น ในที่สุดกำปั่นดอนสมอหนี
ไปอยู่ที่เมืองนนท์ เมืองนนทบุรีจึงเป็นยุทธภูมิระหว่างเรือกำปั่นอังกฤษกับพม่า ดังปรากฏใน
พงศาวดารว่า "...ฝ่ายทัพพระยายมราช ซึ่งตั้งอยู่ ณ เมืองนนท์นั้น ก็เลิกหนีขึ้นไปเสีย
พม่าตั้งอยู่ธนบุรีแล้ว จึงแบ่งกันขึ้นมาตั้งค่าย ณ วัดเขมา ตำบลตลาดแก้วทั้งสองฟาก ครั้นเพล
กลางคืน นายกำปั่นจึงขอเรือกราบมาชักสลบล่องลงไปไม่ให้มีปากเสียง ครั้นตรงค่ายพม่า
ณ วัดเขมาแล้ว ก็จุดปืนรายแคมพร้อมกันทั้งสองข้าง ฝ่ายพม่าต้องปืนล้มตายเจ็บลำบาก แยก
วิ่งออกจากค่าย ครั้นน้ำขึ้นเพลเข้าสลุดอ้อมมาหากำปั่น ซึ่งทอดอยู่ ณ ตลาดขวัญ ฝ่ายพม่าก็
ยกเข้าค่ายเมืองนนทบุรี....."

๒. ประวัติศาสตร์ประชากร

ถึงแม้ว่าประชากรส่วนใหญ่ของจังหวัดนนทบุรี จะเป็นคนเชื้อชาติไทย แต่ก็ยังประกอบ
ไปด้วยชนกลุ่มน้อยอีกหลายกลุ่ม กระจายตัวอยู่ตลอดทั้งจังหวัด กลุ่มชนเหล่านี้ได้แก่ จีน มอญ
แขก ซึ่งอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเขตจังหวัดนนทบุรี เป็นเวลานานมาแล้ว สำหรับคนเชื้อชาติ
ไทยนั้น ไม่สามารถสืบทราบได้ว่า เข้ามาตั้งรกรากตั้งแต่คราวใดและมาจากไหน ทราบแต่
เพียงว่ามีชาวบ้านตั้งหลักแหล่งอยู่บริเวณริมแม่น้ำลำคลอง ประกอบอาชีพทำสวนผลไม้มาก่อน
ที่นนทบุรี จะได้รับการยกฐานะให้เป็นเมืองในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

คนเชื้อสายจีนก็เช่นกัน ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าได้เข้ามาอยู่ในจังหวัดนนทบุรีตั้งแต่
เมื่อใด สันนิษฐานว่าคงจะเข้ามาอยู่ตั้งแต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ปัจจุบันเป็นชน
กลุ่มน้อยที่มีจำนวนมากที่สุด และส่วนใหญ่โอนสัญชาติเป็นคนไทยเกือบหมดแล้ว คนเชื้อสายจีน
จะประกอบอาชีพค้าขาย ซึ่งก็ไม่มี ความเค้นในเชิงเศรษฐกิจเท่าใดนัก กล่าวคือเป็นการค้ารับ
ช่วงหรือการค้าปลีกมากกว่าจะเป็นการค้าขายส่ง คนเชื้อสายจีนตั้งถิ่นฐานในพื้นที่อำเภอเมือง
มากที่สุด

กลุ่มชนอีกกลุ่มหนึ่งก็คือ ชาวไทยเชื้อสายมอญ ชนกลุ่มนี้ได้นำศิลปวัฒนธรรมและขนบ-
 ธรรมเนียมประเพณีเข้ามาด้วย จนเป็นจุดเด่นทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมหนึ่งของ
 จังหวัดนนทบุรี ชาวมอญอพยพมาอยู่ในจังหวัดนนทบุรี ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเรื่อยมาจนถึง
 สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ชนกลุ่มนี้รวมตัวกันอยู่อาศัยอย่างหนาแน่นในเขตอำเภอปากเกร็ด ดัง
 ปรากฏหลักฐานในหนังสืออักษรานุกรมภูมิศาสตร์ไทย ดังนี้ ".....ในจังหวัดนี้มีชาวไทยที่
 สืบเชื้อสายมาจากมอญอยู่มาก แถวอำเภอปากเกร็ด ตั้งแต่ปากคลองบางตลาดฝั่งเหนือลำแม่น้ำ
 เจ้าพระยา ด้านตะวันออกและตะวันตก ตำบลอ้อมเกร็ด เหนือคลองบางภูมิขึ้นไป รวมทั้งเกาะ
 เกร็ดด้วย มีชาวไทยที่สืบเชื้อสายมาจากมอญ ซึ่งอพยพเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารในสมัย
 กรุงธนบุรี เมื่อพ.ศ. 2317 คราวหนึ่ง กับเมื่อพ.ศ. 2358 ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาล
 ที่ 2 อีกคราวหนึ่งเรียกว่ามอญใหม่ โปรดให้แบ่งครอบครัวไปอยู่เมืองปทุมธานีบ้าง เมือง
 นนทบุรีบ้าง และเมืองนครเขื่อนขันธ์ ซึ่งบัดนี้เป็นอำเภอพระประแดง ขึ้นจังหวัดสมุทรปราการ
 ไทยชาวเมืองตะนาวศรี* มีรายงานอำเภอสอบสวนได้ความว่า ได้เข้ามาตั้งภูมิลำเนา
 อยู่ที่ตำบลบางตะนาวศรี อำเภอเมืองนนทบุรี ในรัชกาลสมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์
 พ.ศ. 2302 ครั้งทัพไทยตั้งรวมพลอยู่ที่แก่งตุม นอกเขตไทยต้นแม่น้ำตะนาวศรี พม่ายกทัพจะมา
 ตี ชาวตะนาวศรีก็หนีเข้ามา....."

ส่วนชนอีกกลุ่มหนึ่ง คือไทยอิสลาม มีเชื้อสายมลายู เข้ามาตั้งบ้านเรือนในจังหวัดนนทบุรี
 แยกเป็น 2 กลุ่มย่อย กลุ่มหนึ่ง คือชาวปัตตานี มาอยู่ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ที่ตำบลบางกระสอบ
 และที่บ้านตลาดแก้ว ในตำบลบางตะนาวศรี อำเภอเมืองนนทบุรี เฉพาะตำบลบางกระสอบ ต้น-
 ตระกูลของชาวไทยอิสลามกลุ่มนี้ อีกกลุ่มหนึ่ง คือไทยอิสลามที่ตำบลท่าอิฐ อำเภอปากเกร็ด
 เป็นชาวเมืองไทรบุรี (เคดาห์ในปัจจุบัน) เข้ามาในสมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

แม้ว่าจะมีชนกลุ่มน้อยอาศัยรวมอยู่ด้วยหลายกลุ่มก็ตาม แต่ไม่เคยปรากฏว่ามีครั้งใดเลย
 ที่เกิดความขัดแย้งในด้านเชื้อชาติศาสนา และวัฒนธรรม ระหว่างกลุ่มชนโดยเฉพาะกับคนเชื้อ
 ชาติไทย ซ่อนนับว่าเป็นผลดีในแง่การรวมตัวกันของประชากร และสังคมวิทยา

* ปัจจุบัน คือตำบลสวนใหญ่ ซึ่งเป็นเขตเทศบาลเมืองนนทบุรี

ค. ประวัติศาสตร์ด้านการคมนาคมขนส่ง

แม้ว่าจังหวัดนนทบุรี จะไม่ใช่ชุมทางคมนาคมขนส่งที่สำคัญก็ตาม แต่เพราะมีแม่น้ำเจ้าพระยาไหลผ่าน และมีลำคลองอยู่มากมายหลายแห่ง ประกอบกับทำเลที่ตั้งอยู่ใกล้นครหลวงมาก จึงทำให้การคมนาคมขนส่งทางน้ำ ซึ่งได้แก่ เรือแพ กลายเป็นหัวใจสำคัญของจังหวัด ไม่ว่าจะเป็นการติดต่อระหว่างเมืองกับเมือง หรือระหว่างท้องถิ่นกับท้องถิ่น หรือแม้แต่การทำหน้าที่เป็นเมืองท่าจอดแวะของ บรรดาเรือต่าง ๆ ที่มุ่งเข้าออกพระนคร โดยเฉพาะในสมัยกรุงศรีอยุธยาถึงสมัยธนบุรีมีบทบาทด้านการคมนาคมขนส่งทางน้ำเด่นชัด

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์หลายฉบับ ซึ่งได้อ้างถึงไปข้างแล้ว เช่นจดหมายเหตุของ ลาลูแบร์ เป็นต้น เป็นเครื่องยืนยันได้อย่างดีถึงความสำคัญและความจำเป็นของการคมนาคมขนส่งทางน้ำ ไม่ว่าจะจะเป็นด้านการค้าขายการติดต่อทางการทูต หรือแม้แต่การสงคราม

สำหรับการคมนาคมขนส่งโดยทางเรื่อนั้น ในเวลาต่อมาได้พัฒนาเป็นเรือยนต์ คำเนนิกิจการโดยบริษัทแม่น้ำมอเทอร์โบ๊ต จำกัด เกิดระหว่างปากคลองบางใหญ่ไปออกคลองบางกอกน้อยรับส่งคนขึ้นลงที่ท่าช้าง วังหลวงสายหนึ่ง เกิดระหว่างปากคลองบางใหญ่มาส่งตลาดเมืองนนท์ แต่เดินเฉพาะฤดูที่น้ำเดินได้สายหนึ่งและเดินระหว่างเมืองปทุมและปากเกร็ดไปส่งที่ท่าบางกระบืออีกสายหนึ่ง

นอกจากเรือประจำมีเรือผ่านที่ไปพระนครศรีอยุธยา อ่างทอง บ้านผักไห่ อีกพวกหนึ่ง รวมทั้งยังมีเรือ โยงลาก เรือบรรทุกไปส่งพระนครศรีอยุธยา และเมืองทางตอนเหนืออีกด้วย

การคมนาคมขนส่งทางน้ำได้วิวัฒนาการมาจนถึงสมัยเรือควนเจ้าพระยา ซึ่งดำเนินการโดยเอกชน ให้บริการรับส่งโดยสารจากท่าน้ำเมืองนนท์ถึงถนนตก (กรุงเทพฯ) มาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

เป็นที่ทราบกันดีแล้วว่า เมื่อประชาชนจังหวัดนนทบุรี จะเดินทางติดต่อกับกรุงเทพฯ ด้วยจุดมุ่งหมายใดๆ ก็ตาม ในอดีตต้องพึ่งพาอาศัยเรือ ออกทางแม่น้ำเจ้าพระยาและคลองบางกอกน้อยเท่านั้น ไม่มีถนนหนทางเชื่อมต่อถึงกันเลย ยิ่งฝั่งตะวันตกด้วย ไม่มีถนนอยู่เลย คลองจึงมีสภาพไม่แตกต่างจากถนนในปัจจุบันนี้เท่าใดนัก

อย่างไรก็ตามนนทบุรีเคยมีรถไฟสายหนึ่ง เป็นรถไฟของเอกชนเปิดบริการขนส่งโดยสารทางฝั่งตะวันตก รถไฟสายนี้เรียกกันว่า รถไฟสายวรพงษ์ หรือบางทีก็เรียก รถไฟเจ้าพระยา วรพงษ์ เกิดตั้งแต่รัชกาลที่ ๖ ผ่านตามสวนผลไม้มาข้ามคลองบางกรวย ตัดออกไปบางใหญ่ทางหนึ่ง

อีกทางหนึ่งแยกมาเมืองนนทบุรีตรงบ้านตึก เยื้องศาลากลางจังหวัด สำหรับทางที่ไปออกบางใหญ่ นั้น เจ้าของตั้งใจจะเข้าไปให้ถึงอำเภอบางบัวทอง เลยตัวไปถึงบ้านเจ้าเจ็ด อำเภอสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา รถไฟสายที่ไปบางใหญ่และเมืองนนทบุรี รับเฉพาะคนโดยสาร แต่สายที่ไปบางบัวทองและบ้านเจ้าเจ็ดนั้น เข้าใจว่าจะใช้บรรทุกข้าวมากกว่าจะใช้เป็นรถโดยสาร

บทบาทของการคมนาคมขนส่งทางน้ำได้ลดความสำคัญลง เมื่อมีการตัดถนนเชื่อมระหว่างจังหวัดนนทบุรีกับกรุงเทพฯขึ้นเป็นสายแรก คือถนนพระราชารามูร์ หรือที่เรียกกันว่า ถนนกรุงเทพฯ-นนทบุรี ในสมัยรัชกาลที่ 8 ซึ่งนับเป็นถนน ที่นำความเจริญก้าวหน้ามาสู่จังหวัดนนทบุรี และเป็นจุดแรกของการขยายตัวจากกรุงเทพฯเข้าสู่จังหวัดนนทบุรี ต่อมาในรัชสมัยนี้ยังได้สร้างถนนพิบูลสงครามขึ้นเป็นสายที่สอง ถนนสายนี้เลียบบแม่น้ำเจ้าพระยา เริ่มต้นจากตัวจังหวัดนนทบุรีไปบางโพ (ที่เขตคูสิต กรุงเทพมหานคร) แต่เปิดใช้การได้ในต้นสมัยรัชกาลที่ 9

จากการที่มีถนนเชื่อมจังหวัดนนทบุรีถึง 2 สาย ทำให้การคมนาคมขนส่งระหว่างสองจังหวัดนี้มีความสะดวกและรวดเร็วยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตามพื้นที่ฝั่งตะวันตก ของจังหวัด ยังคงยึดการคมนาคมขนส่งทางแม่น้ำลำคลองเป็นหลัก โดยเฉพาะการติดต่อกับตัวจังหวัด ไม่มีทางเลือกเป็นอย่างอื่น นอกจากการใช้เรือเป็นพาหนะเท่านั้น จนกระทั่งถึงปี.ศ.2503 ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของยุคแห่งการพัฒนาจังหวัดนนทบุรี จึงได้ตัดถนนสายบางกรวย-ไทรน้อย ยาว 38 กิโลเมตร เป็นถนนลาดยาง ทำให้ประชาชนที่อยู่อาศัยฝั่งตะวันตกของจังหวัด สามารถเดินทางติดต่อกับจังหวัดนนทบุรี หรือติดต่อกันระหว่างอำเภอทั้ง 6 อำเภอได้อย่างคล่องตัว และมีผลให้พื้นที่ฝั่งตะวันตกมีความสะดวกในการเข้าออกพื้นที่มากกว่าสมัยก่อน

การพัฒนาการคมนาคมขนส่ง ให้ก้าวหน้ามาโดยตลอด ปัจจุบันมีถนนชั้นดีเชื่อมต่อกับจังหวัดข้างเคียงหลายสาย การพัฒนาระบบการคมนาคมขนส่งยังคงดำเนินต่อไป ทำให้นนทบุรีเปลี่ยนจากการเป็นเมืองบึงและเมืองอกแตกมาเป็นเมืองที่มีความสมบูรณ์ในการติดต่อกับภายในและภายนอกที่สำคัญที่สุด คือเมื่อเดือนเมษายน 2528 ได้มีพิธีเปิดใช้สะพานพระนั่งเกล้า และถนนรัตนาธิเบศร์ อันทำให้นนทบุรีกลายเป็นจังหวัดที่มีบทบาทสำคัญในการคมนาคมขนส่ง ทั้งนี้เพราะเป็นเมืองผ่านที่เชื่อมการขนส่งติดต่อระหว่างภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคตะวันออกกับภาคตะวันตกและภาคใต้ โดยไม่ต้องผ่านเข้ากรุงเทพมหานคร ซึ่งมีปัญหาการจราจรติดขัดอีกต่อไปด้วย

นอกจากนี้ รัฐบาลยังได้ดำเนินการสร้างถนนสายวงแหวนรอบนอก เชื่อมต่อระหว่างคลังขน-บางบัวทอง และบางบัวทอง-บางปะอิน รวมทั้งมีการตัดถนนสายบางบัวทอง-สุพรรณบุรี ทั้งหมด

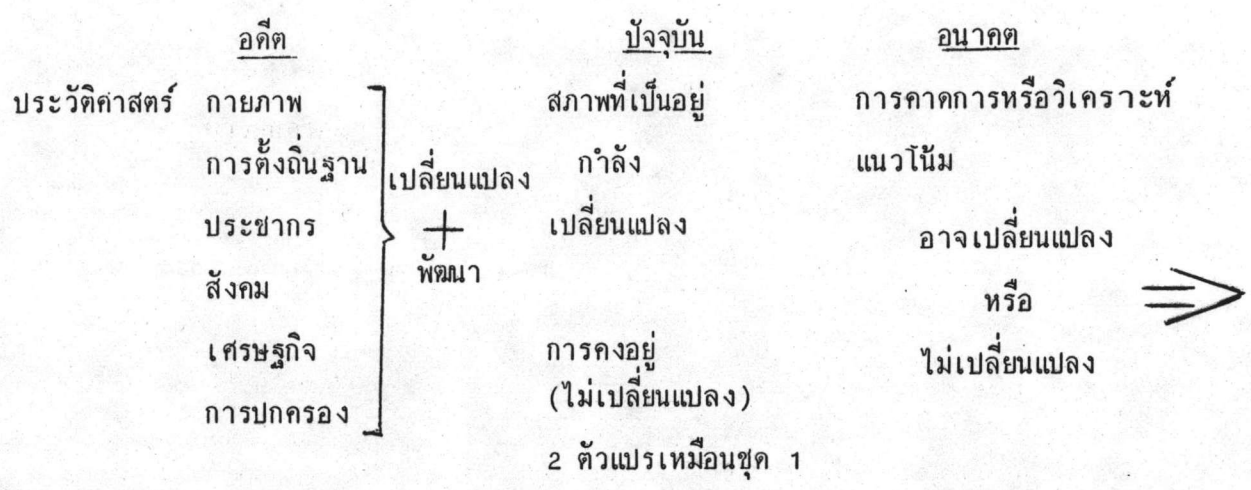
นี้จะส่งเสริมให้จังหวัดนนทบุรีกลายเป็นจุดศูนย์กลางของการคมนาคมขนส่งระดับภาคได้ นนทบุรีจึงน่าจะ
จะเป็นจังหวัดที่มีความเด่นในด้านระบบการคมนาคมขนส่งมากที่สุดจังหวัดหนึ่ง ซึ่งตรงกันข้ามกับ
สมัยเมื่อ 30 ปีที่แล้วมา นนทบุรีเป็นจังหวัดที่มีความยากลำบากในการติดต่อกับจังหวัดอื่นๆ เป็น
อย่างยิ่ง

การศึกษาประวัติศาสตร์การคมนาคมขนส่งของจังหวัดนนทบุรี จะเป็นส่วนหนึ่งที่จะนำไปพิจารณา
เกี่ยวกับการขยายตัวของจังหวัดนนทบุรีในบทต่อไป

จากการศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของจังหวัดนนทบุรีที่ผ่านมา ทำให้สามารถเข้าใจ
ถึงสภาพของจังหวัดนนทบุรีได้ชัดเจนขึ้น ทั้งนี้ได้หมายความว่าประวัติศาสตร์จะเป็นตัวชี้ทำให้เกิด
สภาพต่างๆ ทั้งหมด แต่ประวัติศาสตร์จะช่วยอธิบายสนับสนุนเป็นอย่างดี ว่าเพราะเหตุใดสภาพการ
ใช้ที่ดิน การตั้งถิ่นฐาน ประชาชน สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมของจังหวัดนนทบุรีจึงมีลักษณะ
ดังที่ปรากฏอยู่ในทุกวันนี้

ความจริงแล้ว หากจะแบ่งหัวข้อประวัติศาสตร์ให้ละเอียดลงไปอีก จะทำให้ความแจ่มชัดใน
การมองปรากฏการณ์ทางกายภาพ ประชากร สังคม และ เศรษฐกิจในปัจจุบันเด่น
ขึ้น เช่น แยกศึกษาประวัติศาสตร์ การปกครอง ประวัติศาสตร์การพัฒนา เป็นต้น แต่เนื่องจากความ
ไม่สมบูรณ์ของข้อมูล ประกอบกับเห็นว่า น่าจะยกไปกล่าวรวมกันในส่วนที่เกี่ยวข้อง เพื่อจะ
ไม่ซ้ำซ้อนกัน โดยเฉพาะประวัติศาสตร์การปกครอง จะเห็นว่า ในส่วนประวัติศาสตร์นี้มิได้บรรยาย
ลักษณะรูปแบบ และขอบเขตการปกครองไว้แต่อย่างใด

ผู้วิจัยเชื่อว่าประวัติศาสตร์มีความสำคัญ และเกี่ยวเนื่องกับปัจจุบัน ทั้งยังเชื่อมต่อไปถึงอนาคต
จึงได้ให้ความสนใจในส่วนของประวัติศาสตร์เป็นพิเศษ แต่ข้อจำกัดของข้อมูล ซึ่งอาจจะเป็นเพราะ
ในอดีตที่ผ่านมานนทบุรีเป็นชุมชนที่ไม่สำคัญและเด่นชัด ไม่ว่าจะเป็นในทางการปกครองหรือเศรษฐกิจ
การบันทึกข้อมูลจึงมีอยู่น้อยมาก ในงานวิจัยนี้ไม่สามารถตรวจสอบข้อมูลจากแหล่งต่างๆ ได้ ดังนั้นจึง
อนุโลม ยอมรับความถูกต้องของข้อมูลจากประวัติศาสตร์เหล่านั้นทั้งหมด โดยเฉพาะจากบันทึก
ชาวต่างชาติ

จากอดีต + ปัจจุบัน

↓
ลักษณะ

รูปแบบ

ขนาด

ความเป็นเอกลักษณ์

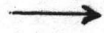
สภาพ

ปรากฏการณ์

สิ่งแวดล้อม

= ปัญหา

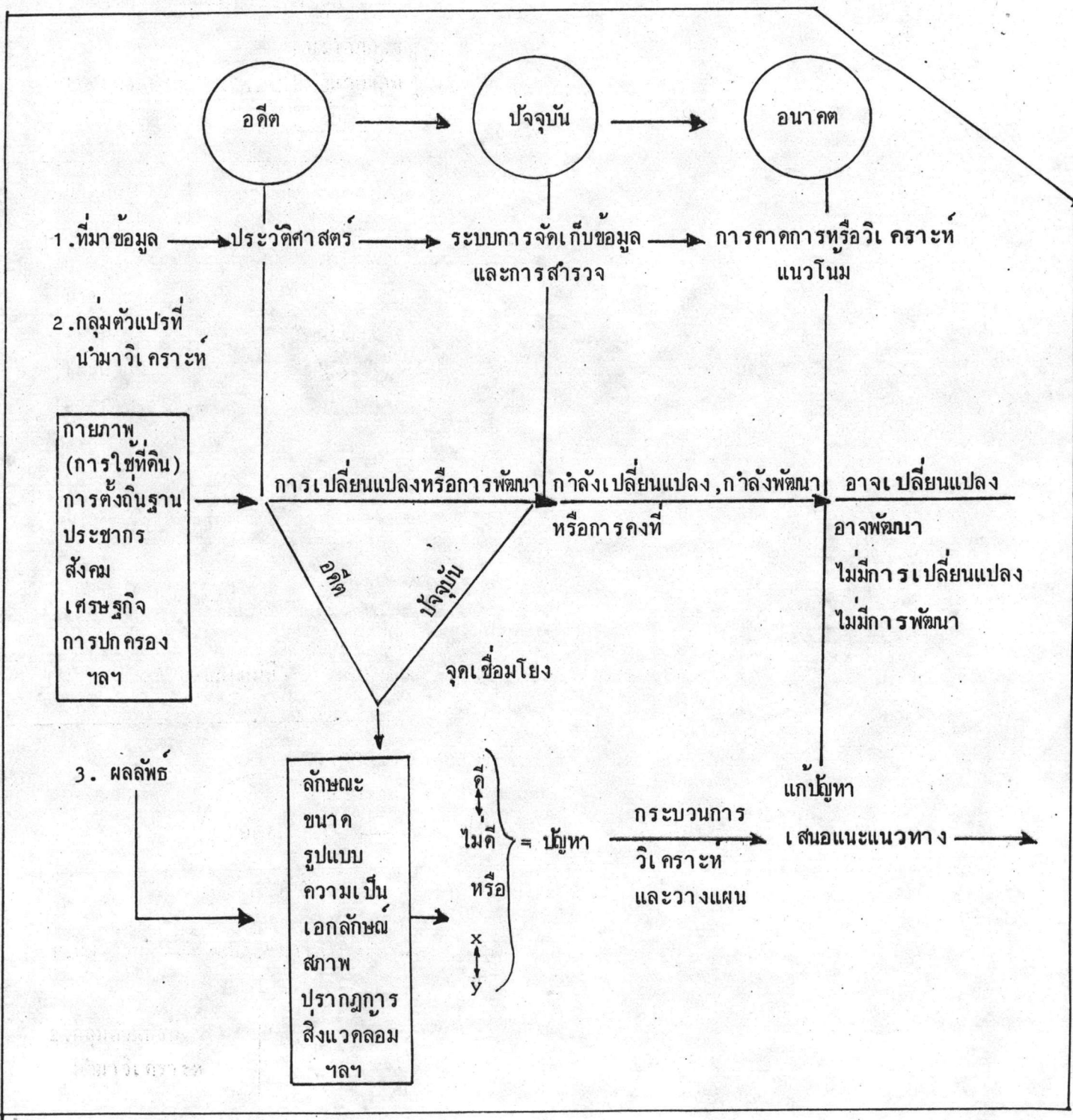

แก้ปัญหา

แนวทาง

แนวโน้ม

แผนภูมิที่ แสดงแบบจำลองการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ข้อมูลต่างช่วงเวลา

4.3 ลักษณะทางภูมิศาสตร์

4.3.1 ที่ตั้ง อาณาเขต ขนาด

จังหวัดนนทบุรีตั้งอยู่ในภาคกลางของประเทศไทย ห่างจากกรุงเทพมหานครไปทางทิศเหนือ ประมาณ 15 กิโลเมตร* เป็นบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ประมาณเส้นรุ้งที่ 13 องศา 47 ลิปดา ถึง 14 องศา 04 ลิปดาเหนือ และเส้นแวงที่ 100 องศา 34 ลิปดา ถึง 100 องศา 15 ลิปดา ตะวันออก

ที่ตั้งของนนทบุรีอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ซึ่งแวดล้อมไปด้วยจังหวัดต่าง ๆ หลายจังหวัด จึงทำให้จังหวัดนนทบุรี มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดข้างเคียงเหล่านั้นด้วย โดยที่อาณาเขตส่วนใหญ่จะล้อมรอบด้วยกรุงเทพมหานครตั้งแต่ทิศใต้ไปจนถึงทิศตะวันออกและมีลักษณะเป็นแหลมยื่นเข้าไประหว่างจังหวัดปทุมธานีกับจังหวัดนครปฐม และจังหวัดพระนครศรีอยุธยาในทิศเหนือ อาณาเขตของจังหวัดนนทบุรี มีดังต่อไปนี้ (ดูแผนที่ประกอบ)

ทิศเหนือ	ติดต่อกับจังหวัดปทุมธานี และพระนครศรีอยุธยา
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับกรุงเทพมหานคร ตั้งแต่เขตคูสิต เขตบางเขน ไปจนถึงจังหวัดปทุมธานี
ทิศใต้	ติดต่อกับกรุงเทพมหานครที่เขตบางกอกน้อยและเขตคลองสาน
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับจังหวัดนครปฐม

จากการที่จังหวัดนนทบุรีมีที่ตั้งสัมพันธ์(Relative Location)ติดต่อกับนครหลวงคือกรุงเทพมหานคร เฉพาะอย่างยิ่งเป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ใกล้กับกรุงเทพมหานคร มากที่สุดด้วย จึงทำให้ได้รับอิทธิพลความเจริญด้านต่าง ๆ จากกรุงเทพมหานคร ซึ่งแผ่ขยายเข้าไปอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

* ตัวเลขนี้เป็นค่าประมาณจากการวัดในแผนที่และเป็นค่าเฉลี่ยจากการนำตัวเลขซึ่งแตกต่างกันของแต่ละหน่วยงาน เช่น สำนักผังเมือง 14 กิโลเมตร และจากสมุดรายนงานสถิติจังหวัดนนทบุรี ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ บันทึกไว้ดังนี้ ฅบปี 2527 เท่ากับ 20 กิโลเมตร ฅบปี 2524 เท่ากับ 24 กิโลเมตร และฅบปี 2519 เท่ากับ 7 กิโลเมตร

จังหวัดนนทบุรีจัดเป็นจังหวัดที่มีขนาดเล็กมาก คือมีพื้นที่ประมาณ 622.751 ตารางกิโลเมตร* หรือประมาณ 389,219 ไร่ นับเป็นจังหวัดขนาดเล็กที่สุดอันดับ 3 รองจากสมุทรสงคราม (417 กม.²) และภูเก็ต (543 กม.²) ในทางภูมิรัฐศาสตร์หรือภูมิศาสตร์การเมืองพิจารณาว่าเขตปกครองที่มีขนาดเล็ก มักจะมีความได้เปรียบ เสียเปรียบในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะเกี่ยวกับกลยุทธ์ในการพัฒนาพื้นที่ ในส่วนของจังหวัดนนทบุรี นอกจากจะมีข้อจำกัดด้านพื้นที่แล้ว ยังมีประชากรอยู่อย่างหนาแน่นมาก ดังนั้นคนจึงเป็นทรัพยากรที่สำคัญและมีความพร้อมมากที่สุด ในการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจของจังหวัดนนทบุรี (โปรดศึกษารายละเอียดอีกในส่วนของการวิเคราะห์ว่าด้วยปัญหา และความได้เปรียบเสียเปรียบของจังหวัดนนทบุรี)

เมื่อพิจารณารูปร่างของจังหวัดนนทบุรีในทางภูมิรัฐศาสตร์ หรือภูมิศาสตร์การเมืองแล้ว พบว่าเป็นจังหวัดที่มีรูปร่างสมบูรณ์เป็นกลุ่มก้อน (Compacted Shape) ลักษณะเกือบเป็นรูปสี่เหลี่ยมคางหมู มีพื้นที่ตอนบนของอำเภอไทรน้อยเท่านั้นที่เป็นพื้นที่ยาวและแคบยื่นออกไปจนจดจังหวัดพระนครศรีอยุธยา การที่จังหวัดนนทบุรีมีรูปร่างสมบูรณ์ ประกอบกับมีขนาดเล็ก จึงน่าจะช่วยให้เอื้อประโยชน์ในด้านการบริหารและปกครองได้อย่างทั่วถึง รวมทั้งการจัดโครงสร้างระบบคมนาคมขนส่งได้สะดวกขึ้น ทั้งนี้ยังมีไคน์น้ำตัวแปรอื่น ๆ มาพิจารณาคด้วย เช่น สภาพภูมิประเทศ เป็นต้น ถ้าจะมีการเปรียบเทียบรูปร่างลักษณะของจังหวัดนนทบุรี โดยทั่ว ๆ ไปแล้ว มีผู้ให้ความเห็นว่าคล้ายลูกเป็ด ซึ่งมีลำตัวใหญ่ประกอบด้วยพื้นที่อำเภอต่าง ๆ 6 อำเภอ และมีส่วนคอดยาวสูงขึ้นเป็นอีกส่วนหนึ่งของอำเภอไทรน้อย (ดูแผนที่ ประกอบ)

* มีความคลาดเคลื่อนในตัวเลขพื้นที่ของจังหวัดนนทบุรีอยู่มาก ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับผู้ใช้จะเลือกใช้จากแหล่งข้อมูลใด ในที่นี้เลือกใช้ของสำนักผังเมือง ทำเนียบท้องที่ ปี 2527 ของกองปกครองท้องที่ กรมการปกครอง และสรุปรายงานสถิติจังหวัดนนทบุรี ปี 2527 ซึ่งมีตัวเลขตรงกัน สำหรับข้อมูลจากแหล่งอื่นปรากฏดังนี้ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมจังหวัดนนทบุรี ปี 2520-2524 คือ 624 ตารางกิโลเมตร และจากหนังสือประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดนนทบุรี ปี 2525 คือ 623.75 ตารางกิโลเมตร

4.3.2 ลักษณะภูมิประเทศ

พื้นที่จังหวัดนนทบุรีเป็นที่ราบ มีแม่น้ำเจ้าพระยาไหลผ่านในแนวเหนือ-ใต้ ทำให้แบ่งพื้นที่จังหวัดออกเป็น 2 ส่วนคือ พื้นที่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งมีเนื้อที่เพียง 1 ใน 7 เท่านั้น และพื้นที่ฝั่งตะวันตกมีพื้นที่ถึง 6 ส่วน ครอบคลุมพื้นที่ของทุกอำเภอ ลักษณะของจังหวัดนนทบุรีจึงเป็นเมืองเอกแตก โดยมีเกาะเกร็ดเป็นส่วนหนึ่งของแผ่นดินที่มีแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำอ้อมล้อมรอบ แต่ในพื้นที่ข้อจำกัดรวมเข้าไว้กับพื้นที่ฝั่งตะวันตก ด้วยเหตุผลที่ถือเอาแนวแม่น้ำเจ้าพระยาในปัจจุบันเป็นเกณฑ์พิจารณา

แม้ว่าพื้นที่ของจังหวัดจะถูกแบ่งออกเป็นสองส่วนด้วยแม่น้ำดังกล่าวแล้ว แต่ลักษณะเปรียบเทียบด้านภูมิประเทศของทั้งสองส่วนไม่มีความแตกต่างกันใด ๆ ที่อาจเห็นได้อย่างชัดเจน เพราะทั้งสองฝั่งต่างก็เป็นที่ราบลุ่ม ไม่มีภูเขา ไม่มีป่าไม้ แม้จะมีความสูงต่ำของพื้นที่แตกต่างกันบ้างแต่ก็น้อยมาก กล่าวคือในฝั่งตะวันออก ความลาดชันจะมีแนวเหนือใต้ ตามแผนที่แสดง ความสูงต่ำของกรมแผนที่ทหาร จะเห็นว่าในเขตอำเภอปากเกร็ด ที่ตำบลบางพูด มีความสูงประมาณ 5 เมตร นับเป็นจุดที่สูงที่สุดจากระดับน้ำทะเลของจังหวัดนนทบุรี แต่ในตำบลบ้านใหม่ กลับมีความสูงเพียง 3 เมตร ในเขตตำบลปากเกร็ดและตำบลบางตลาดมีความสูงประมาณ 4 เมตร เรื่อยลงมาจนถึงเขตอำเภอเมืองดอนบม ก่อขัง ๗ ลากลงมาในเขตตำบลตลาดขวัญ ตำบลกระสอดอนบม มีความสูง 3 เมตร เขตตำบลบางเขนและตำบลบางกระสอตอนล่างมีความสูง 2 เมตร

ในฝั่งตะวันตกทางเหนือสุดของจังหวัดในเขตอำเภอไทรน้อย มีความสูงโดยเฉลี่ย 2 เมตร แต่อำเภอบางบัวทองและอำเภอปากเกร็ดตอนบนมีความสูงโดยเฉลี่ย 4 เมตร ในเขตแนวถนนอำเภอเมือง อำเภอบางบัวทอง ความสูงของพื้นที่เป็น 2 เมตร ทางตอนใต้ของอำเภอบางบัวทองที่ติดต่อกับทางตอนเหนือของอำเภอบางใหญ่ มีความสูงเพียง 1 เมตร จาก

ระดับน้ำทะเล และจะค่อย ๆ เพิ่มขึ้นในเขตตอนเหนือของอำเภอบางกรวย ซึ่งมีความสูงประมาณ 3 เมตร จากระดับน้ำทะเล

โดยสรุปแล้วพื้นที่จังหวัดนนทบุรีจะมีความสูงต่ำจากระดับน้ำทะเลประมาณ 1-5 เมตร แต่พื้นที่ส่วนใหญ่จะสูงจากระดับน้ำทะเลเฉลี่ยประมาณ 1-2 เมตร

จากลักษณะภูมิประเทศของจังหวัดนนทบุรีที่พื้นที่เป็นที่ราบ มีแม่น้ำเจ้าพระยาไหลผ่านตลอดแนวเหนือ-ใต้ของจังหวัด ประกอบกับที่ตั้งซึ่งอยู่ใกล้ปากแม่น้ำเจ้าพระยาและอ่าวไทย ทั้งยังมีความลาดชันของพื้นที่จากตอนบนลาดต่ำลงตอนล่าง หรือจากทิศเหนือลงมาทิศใต้

ตารางที่ แสดงรายละเอียดเปรียบเทียบพื้นที่ทางภูมิศาสตร์กับพื้นที่และข้อมูลด้านการปกครอง ปี พ.ศ. 2526

ข้อมูลเฉพาะเรื่อง	พื้นที่ฝั่งตะวันตก	พื้นที่ฝั่งตะวันออก	รวมทั้งจังหวัด
1. ขนาด (กม. ²) (ร้อยละ)	549.311 (88.21)	73.44 (11.79)	622.751 (100)
2. ประชากร (คน) (ร้อยละ)	231,502 (50.7)	225,086 (49.3)	456,588 ⁽¹⁾ (100)
3. ความหนาแน่น คน/ตร.กม.	421	3,065	733
4. จำนวนหน่วยการ ปกครอง อำเภอ/ตำบล/หมู่บ้าน	6 ⁽²⁾ /41/334	2/9/60	6/50/394
5. จำนวนหน่วยปกครอง ท้องถิ่น เทศบาล/สุขาภิบาล	1/4	1/1	2/5
6. จำนวนหลังคาเรือน (ร้อยละ)	39,684 (46.37)	45,900 (53.63)	85,584 (100)

- (1) จำนวนประชากรรวมทั้งจังหวัด ปี พ.ศ. 2526 เมื่อคำนวณจากประชากรรายตำบล ของกองปกครองท้องที่ กรมการปกครอง กับจำนวนประชากรรวมปีเดียวกัน ของกองการทะเบียน กรมการปกครอง ไม่ตรงกันในที่นี้ขอเลือกใช้ข้อมูลของกองการทะเบียน
- (2) รวมอำเภอเมืองและอำเภอปากเกร็ด ซึ่งมีพื้นที่บางส่วนอยู่บนฝั่งตะวันตกด้วย

4.3.3 ภูมิอากาศ

นนทบุรีเป็นจังหวัดหนึ่งในภูมิภาคที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งมีอาณาบริเวณกว้างใหญ่มาก จัดอยู่ในประเภทอากาศแบบฝนเมืองร้อนเฉพาะฤดู (Aw) หรือแบบทุ่งหญ้าเมืองร้อน (ทุ่งหญ้าสะวันนา) มีฤดูฝนและฤดูแล้งเห็นเด่นชัดประมาณระยะครึ่งต่อครึ่งปี (Wet and Dry Seasons) ในฤดูมรสุมตะวันตกเฉียงใต้หรือฤดูฝน ตั้งแต่เดือนพฤษภาคมถึงเดือนกันยายน จะมีอากาศชุ่มชื้นและมีฝนตกตลอดฤดู แต่ในฤดูมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือหรือฤดูหนาว ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนถึงเดือนกุมภาพันธ์นั้นจะมีอากาศแห้งแล้ง ชัดเจน และในขณะเดียวกันอากาศก็จะเย็นลงด้วย นนทบุรีจึงมีฤดูกาลประจำปี 2 ฤดูคือ ฤดูฝน ฤดูหนาว และฤดูร้อน โดยจะเป็นฤดูฝนนานเกือบครึ่งปีจึงทำให้มีฝนตกชุก มีปริมาณน้ำมากพอแก่การเพาะปลูก ในบางปีถึงกับเกิดภาวะน้ำท่วม ในฤดูหนาวและฤดูร้อน แม้จะมีอากาศแห้งแล้งมาก แต่เนื่องจากจังหวัดนนทบุรีมีแหล่งน้ำธรรมชาติมากจึงไม่เป็นอุปสรรคในเรื่องความแห้งแล้งแต่อย่างใด ลักษณะภูมิอากาศที่สำคัญของจังหวัดนนทบุรีคือ (สถิติปี พ.ศ. 2525)

อุณหภูมิ มีอุณหภูมิสูงเกือบตลอดปี เฉลี่ยอุณหภูมิสูงสุด 32.5 องศาเซลเซียส อุณหภูมิต่ำสุด 24.2 องศาเซลเซียส (ใช้ค่าเฉลี่ยของอุณหภูมิ ปี 2525 เป็นตัวแทน)

ความชื้นสัมพัทธ์ จังหวัดนนทบุรีมีปริมาณความชื้นสัมพัทธ์เฉลี่ยทั้งปีร้อยละ 76.3 เดือนธันวาคมและเดือนมกราคมเป็นเดือนที่มีความชื้นสัมพัทธ์ต่ำสุด คือ 70.3 และ 78.1 ตามลำดับ ในขณะที่เดือนกันยายน และเดือนตุลาคม เป็นเดือนที่มีความชื้นสัมพัทธ์สูงสุดคือ 81.2 และ 81.7 ตามลำดับ

ปริมาณน้ำฝน วัดได้รวมทั้งปี 1795.4 มิลลิเมตร ปริมาณฝนมากในช่วงเมษายน ถึงตุลาคม

สำหรับปริมาณฝนรายเดือนในรอบ 10 ปี พ.ศ. 2515-2524 วัดได้ค่าเฉลี่ยดังนี้ คือ 1146.4 มิลลิเมตรต่อปี และมีจำนวนวันที่ฝนตกเพียง 49 วันใน 1 ปี

4:3:4 ลักษณะทางธรณีวิทยาของชั้นดินในเขตจังหวัดนครพนมบุรี

นครพนมบุรีตั้งอยู่บนที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งมีความยาวประมาณ 360 กิโลเมตร กว้างโดยเฉลี่ย 50-150 เมตร (1) ตามหลักฐานทางธรณีวิทยาเชื่อว่า ที่ราบลุ่มน้ำนี้เกิดจากการเคลื่อนตัวของมวลของเปลือกโลกในบริเวณนี้ ตั้งแต่สมัยธรณียายุคที่สาม (Tertiary) หรือราว 7 ล้านปีมาแล้ว ในระยะแรกนั้นชายฝั่งทะเลมีอาณาเขตลึกเข้าไปจนถึงจังหวัดอุตรดิตถ์ ต่อมาภายหลังอิทธิพลของน้ำฝนได้พัดพาเอาตะกอนจากบริเวณภูเขาทางภาคเหนือลงมาสะสมกันเป็นเวลานาน ทำให้เกิดแผ่นดินงอกขยายลงไปทางใต้ และเกิดที่ราบใหญ่ถึงปัจจุบัน

บริเวณที่ตั้งของจังหวัดนครพนมบุรีจัดอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มน้ำตอนล่าง หรือเรียกว่า ดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำ เกิดจากการทับถมของตะกอนที่หนา นับตั้งแต่หัวของสามเหลี่ยมประมาณละติจูดที่ 15 องศาเหนือ ในเขตจังหวัดนครสวรรค์-ชัยนาท ต่อเนื่องลงมาจนถึงบริเวณอ่าวไทย รวมทั้งพื้นที่ของภาคกลางหลายจังหวัด ที่เกิดจากการทับถมของตะกอนจนโผล่เหนือระดับน้ำทะเล เช่น กรุงเทพมหานคร นครพนมบุรี ปทุมธานี สมุทรปราการ สมุทรสาคร และสมุทรสงคราม การทับถมของดินตะกอนนั้นจะเห็นได้ชัดจากการที่ต้องขุดลอกสันดอนปากน้ำกับอ่าวไทย เป็นประจำทุกปี เพื่อรักษาร่องน้ำให้ลึกพอแก่การเดินเรือสมุทรเข้ามาในแม่น้ำเจ้าพระยาได้ กล่าวโดยสรุปก็คือ นครพนมบุรีอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง มีกำเนิดจากการเคลื่อนย้ายและทับถมโดยน้ำเค็ม (Merine Origin) (2)

ที่ราบดินดอนสามเหลี่ยมหรือลุ่มน้ำตอนล่างซึ่งเกิดจากดินตะกอนทับถมนี้ ประกอบด้วย เนื้อดินเป็นดินเหนียวปนทรายเล็กน้อย เก็บกักน้ำได้อย่างดีเมื่อน้ำแช่ขัง ฉะนั้นจึงเหมาะในการปลูกข้าวแบบนาลุ่ม สำหรับลักษณะดินในเขตจังหวัดนครพนมบุรี เป็น ดินเหนียวที่มีการระบายน้ำเร็ว แต่มีความอุดมสมบูรณ์ปานกลางถึงสูง และเป็นดิน ตะกอน (ดินเปรี้ยว) สภาพเป็นกรดจัด เนื่องจากมีธาตุกำมะถันซึ่งเป็นดินใหม่ที่เกิดจากอิทธิพลของน้ำกร่อย ดินนี้ส่วนใหญ่จะประกอบด้วยดินที่มีเนื้อละเอียด และตามปกติใช้ปลูกข้าวนาหว่าน และบางที่ใช้ปลูกข้าวนาดำ แต่ถ้าขุดกยกร่องจะใช้ปลูกไม้ผลและพืชไร่ได้ทั้งนี้เพื่อลดสภาพกรดในดิน

(1) ที่มา : กรุงเทพมหานคร 2527 ของสำนักนโยบายและแผนกรุงเทพมหานคร

(2) ที่มา : ภูมิศาสตร์ประเทศไทย ของ สวาท เต็มดวงรังศ์

4.3.5 แหล่งน้ำธรรมชาติและระบบชลประทาน

จากภูมิประเทศของจังหวัดนนทบุรีซึ่งเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาไหลผ่าน และมีคลองมากมาย ทั้งคลองธรรมชาติและคลองชลประทานเป็นร่างแห ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมด ดังนั้นนนทบุรีจึงจัดได้ว่าเป็นจังหวัดที่มีโครงข่ายชลประทานและคมนาคมทางน้ำดีเยี่ยม พื้นที่ชลประทานทั้งหมดอยู่ในเขตความรับผิดชอบของสำนักงานชลประทานที่ 7 ยกเว้นพื้นที่ฝั่งตะวันออกของจังหวัดจะมีแต่คลองธรรมชาติเพียงไม่กี่สายเท่านั้น คลองสายสำคัญ ๆ ที่ควรกล่าวถึงมีดังต่อไปนี้คือ (ดูแผนที่ประกอบ)

พื้นที่ฝั่งตะวันตก

คลองนราภิรมย์ เป็นคลองที่อยู่ด้านตะวันตกสุดของจังหวัด

คลองขุนศรี แยกจ่ายน้ำออกไปให้พื้นที่ตำบลไทรม้าใหญ่และตำบลราชธานียมของอำเภอไทรน้อย

คลองลากหม้อน ลังน้ำให้กับจังหวัดปทุมธานีเป็นส่วนใหญ่ และลียงน้ำส่วนน้อยไปจังหวัดนนทบุรีทางคลองไทรน้อย

คลองมหาสวัสดิ์ เป็นคลองที่อยู่ตอนใต้สุดของจังหวัดช่วยกักเก็บน้ำก่อนปล่อยลงคลองบางกอกน้อย

คลองพระพิมลราชา รับน้ำจากคลองสีปุ่นใต้จังหวัดนครปฐม มาสิ้นสุดที่อำเภอบางบัวทอง สามารถจ่ายน้ำไปยังคลองตาช่มให้กับพื้นที่อำเภอบางใหญ่ จัดเป็นคลองลียงน้ำชลประทานสายสำคัญของอำเภอบางบัวทอง

คลองบางใหญ่รับน้ำจากคลองตาช่ม ซึ่งลียงมาโดยคลองพระพิมล คลองบางใหญ่มีประตูระบายน้ำใหญ่เพื่อกักน้ำก่อนปล่อยลงคลองตาช่มและลงแม่น้ำเจ้าพระยาในที่สุด บางคูเวียงของอำเภอบางกรวย

นอกจากนี้ยังมีคลองอื่น ๆ อีกคือ คลองบางกรวย คลองบางกอกน้อย คลองบางคูเวียง คลองบางบัวทอง คลองสำโรง คลองสำโพน คลองทวีวัฒนา คลองบางม่วง คลองอ้อม เป็นต้น

พื้นที่ฝั่งตะวันออก

พื้นที่นี้อยู่ในความรับผิดชอบของเขตชลประทานที่ 8 แต่ไม่มีคลองส่งน้ำของกรมชลประทานอยู่เลย ทั้งนี้ก็เพราะแม่น้ำเจ้าพระยา และคลองแยกจากแม่น้ำเจ้าพระยาสามารถจะให้น้ำใช้ได้พอเพียงอยู่แล้ว คลองที่แยกจากแม่น้ำเจ้าพระยาทางฝั่งตะวันออกนี้ มีอยู่หลายคลอง ส่วนใหญ่เป็นคลองขนาดเล็กเดินเรือไม่ได้ ปัจจุบันคลองเหล่านี้ ต้นเขิน ขาดการบำรุงรักษา ประโยชน์ของคลอง เคมีใช้เพื่อการเกษตร แต่ทุกวันนี้พื้นที่การเกษตรได้เปลี่ยนไปเป็นที่อยู่อาศัย เกือบหมดแล้ว ความสำคัญของคลองทางฝั่งตะวันออกจึงเป็นเพียงทางระบายน้ำ และบางสายยังใช้เพื่อการบริโภคของประชาชนที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมคลองอีกด้วย นอกจากนี้ในทางรัฐศาสตร์ยังได้ใช้แนวคลองเหล่านี้เป็นเส้นแบ่งเขตการปกครองระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และจังหวัด อีกด้วย คลองที่สำคัญ ได้แก่ คลองบางเขน คลองบางขุนเทียน คลองบางสร้อยทอง และคลองบางแพรก คลองบางซื่อ คลองบางกระสอบ คลองบางธรณี คลองบางสร้อยทอง และคลองบางตลาด เป็นต้นคลองที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ส่วนใหญ่เป็นคลองปลายต้น ยกเว้นคลองบางเขนเป็นคลองเดี่ยวสามารถเชื่อมต่อไปออกกรุงเทพฯ ใต้ที่คลองเปรมประชากร

น้ำใต้ดินนับว่าเป็นแหล่งน้ำธรรมชาติสำคัญแหล่งหนึ่ง เป็นทรัพยากรที่มีอยู่มากในจังหวัดนนทบุรี เช่นเดียวกับกรุงเทพฯ ชั้นน้ำบาดาลนนทบุรี ความลึกเฉลี่ย 200-270 เมตร เป็นชั้นน้ำที่มีปริมาณมาก และคุณภาพดีกว่าชั้นนครหลวง ฯ

ในกรุงเทพมหานคร ซึ่งชั้นดินมีความอ่อนตัวมาก การขุดน้ำใต้ดินต่อเนื่องมาเป็นเวลานาน ทำให้พื้นดินทรุดตัวลงต่ำปีละหลายเซนติเมตร โดยเฉพาะบางพื้นที่มีอัตราการทรุดตัวถึง 10 ซม.ต่อปี นับว่าเป็นปัญหาสำคัญในด้านผังเมือง ทำให้น้ำท่วมเป็นประจำทุกปี การระบายน้ำไม่ได้ผล การก่อสร้างมีความยุ่งยากยิ่งขึ้น แต่สำหรับจังหวัดนนทบุรี แม้จะมีปริมาณน้ำใต้ดินมาก แต่การขุดและสูบน้ำขึ้นมาใช้ยังมีปริมาณน้อย จะมีก็แต่ในบริเวณหมู่บ้านจัดสรร เอกชนที่อยู่ติดต่อกับเขตกรุงเทพมหานคร ประกอบกับลักษณะทางธรณีวิทยาของจังหวัดนนทบุรีคือมีความแข็งตัวและอยู่สูงกว่าระดับน้ำทะเลมากกว่า ดังนั้นนนทบุรีจึงไม่มีปัญหาการทรุดตัวของแผ่นดินเท่าใดนัก กล่าวคือเป็นบริเวณที่มีการทรุดตัวน้อยกว่า 5 ซม.ต่อปี ซึ่งไม่ถือว่ารุนแรงแต่อย่างใด

4.4 การไ้ที่ดิน

การศึกษา เรื่องการไ้ที่ดินของจังหวัดนนทบุรีจะเป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์การขยายตัวของชุมชนเทศบาลเมืองนนทบุรีเป็นอย่างมาก เพราะจะทำให้ทราบถึงประเภทกิจกรรมที่มีการขยายตัว อันจะชี้ให้เห็นว่าเมืองมีการขยายตัวอย่างไร และปัจจัยใดที่มีอิทธิพลต่อการขยายตัวนี้

ในปีพ.ศ.2523 ภาคกรุงเทพมหานครและปริมณฑลมีการไ้ประโยชน์ที่ดินทุกประเภท รวมกันประมาณ 3,316,253 ไร่ คิดเป็น 69.6 % ของพื้นที่ทั้งหมด นอกนั้นเป็นพื้นที่ว่างที่ไม่ได้ไ้ประโยชน์และเป็นแหล่งน้ำประมาณ 1,458,071 ไร่ หรือคิดเป็น 30.4 %

สำหรับจังหวัดนนทบุรี ในปีพ.ศ.2523 มีการไ้ประโยชน์ที่ดิน รวม 239,295 ไร่ คิดเป็น 60.1 % ของพื้นที่จังหวัด ทั้งนี้จำแนกประเภทการไ้ที่ดินได้เป็น 6 ประเภท

1. ที่นา มีพื้นที่ 148,615 ไร่
2. ที่ทำไร่ มีพื้นที่ 70 ไร่
3. ที่สวนผลไม้ มีเนื้อที่ 41,029 ไร่
4. ที่สวนผักและไม้ดอก 2,610 ไร่
5. พื้นที่เมือง 36,843 ไร่
6. พื้นที่ไ้ประโยชน์อย่างอื่น 10,127 ไร่

ตารางที่ แสดงประเภทการไ้ประโยชน์ที่ดินในภาคกรุงเทพมหานครและปริมณฑล

จังหวัด	ประเภทการไ้ประโยชน์ที่ดิน							ร้อยละของพื้นที่
	ที่นา	ที่ไร่	ที่สวนผลไม้	ที่สวนผักและไม้ดอก	พื้นที่เมือง	พื้นที่ไ้ประโยชน์อย่างอื่น	รวม	
ปทุมธานี	711,935	2,869	41,029	11,686	15,496	22,011	805,026	86.0
สมุทรปราการ	231,645	-	50,279	396	28,670	15,677	326,667	56.0
นนทบุรี	148,615	70	41,029	2,610	36,843	10,127	239,795	60.1
นครปฐม	575,039	252,975	69,911	22,785	8,249	30,579	959,538	70.5
สมุทรสาคร	164,379	5,436	81,338	10,808	8,282	86,692	306,935	58.5
กรุงเทพฯ	421,578	270	22,790	6,683	214,996	12,475	678,792	70.1
ภาคทวม. และปริมณฑล	2,253,792	261,620	306,376	54,968	312,536	127,561	3,316,253	69.6

ที่มา: สำนักผังเมือง และสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

การใช้ที่ดินของจังหวัดนนทบุรีมีการเปลี่ยนแปลงมาโดยตลอด โดยเฉพาะพื้นที่เมืองได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ในขณะที่พื้นที่เกษตรกรรมได้ลดลง จากการศึกษาการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินระหว่างปีพ.ศ. 2511-2523 พบว่าในช่วงเวลาดังกล่าวพื้นที่เมืองได้เพิ่มขึ้นถึง 23,694 ไร่ หรือคิดเป็น 15.1 % โดยมีอัตราการเปลี่ยนแปลงร้อยละ 15.0 ต่อปี กล่าวคือในปีพ.ศ. 2511 จังหวัดนนทบุรีมีพื้นที่เมืองเพียง 13,149 ไร่ พอมาถึงปีพ.ศ. 2523 จังหวัดนนทบุรีมีการขยายตัวของพื้นที่เมืองเป็น 36,843 ไร่ เมื่อเปรียบเทียบกับ การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินของจังหวัดในปริมณฑลอื่น ๆ แล้ว พบว่า จังหวัดนนทบุรีมีสัดส่วนการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่เมืองสูงส่งตรงจากกรุงเทพมหานคร แสดงให้เห็นว่า การขยายตัวของเมืองเป็นไปอย่างรวดเร็ว และมีอัตราการเปลี่ยนแปลงค่อนข้างสูงเมื่อเทียบกับจังหวัดอื่น ๆ

นอกจากนี้ยังพบว่า การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินจากพื้นที่เกษตรกรรมมาเป็นพื้นที่เมืองของจังหวัดนนทบุรีนี้ เป็นการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินที่เกิดขึ้นในพื้นที่ฝั่งตะวันออกของจังหวัด คือในเขตที่ติดต่อกับกรุงเทพมหานคร ในอำเภอเมือง และอำเภอปากเกร็ด รวมทั้งในเขตอำเภอบางกรวยของกรุงเทพมหานครอีกด้วย

ตารางที่ ๑ แสดงการเปลี่ยนแปลงพื้นที่เมืองในภาคกรุงเทพมหานครและปริมณฑล พ.ศ. 2511-2523

จังหวัด	พื้นที่เมืองพ.ศ. 2511	พื้นที่เมืองพ.ศ. 2523	การเปลี่ยนแปลงพื้นที่เมืองในพ.ศ. 2511-2523	สัดส่วนการเปลี่ยนแปลง	อัตราการเปลี่ยนแปลงต่อปี
นนทบุรี	13,149	36,843	23,694	15.1	15.0
ปทุมธานี	3,885	15,496	11,611	7.4	24.9
สมุทรปราการ	15,147	28,670	13,523	8.6	7.4
นครปฐม	3,662	8,249	4,587	2.9	10.4
สมุทรสาคร	4,827	8,282	3,455	2.2	7.0
กรุงเทพฯ	114,920	214,996	100,076	63.8	7.3
ภาคกรุงเทพฯ และปริมณฑล	155,590	312,536	156,446	100.0	8.4

ที่มาของข้อมูล: สำนักผังเมือง

ตารางที่ แสดงการเปลี่ยนแปลงพื้นที่เกษตรกรรมในภาคกรุงเทพมหานครและปริมณฑล
พ.ศ.2511-2523

จังหวัด	พื้นที่เกษตรกรรม พ.ศ.2511	พื้นที่เกษตรกรรม พ.ศ.2523	การเปลี่ยนแปลง ในพ.ศ.2511- 2523	สัดส่วนการ เปลี่ยนแปลง	อัตราการเปลี่ นแปลงต่อปี
นนทบุรี	339,942	192,325	-147,617	25.4	-3.6
ปทุมธานี	799,313	767,519	- 31,794	5.4	-0.3
สมุทรปราการ	333,372	282,320	- 51,052	8.8	-1.3
นครปฐม	969,414	920,710	- 48,704	8.4	-0.4
สมุทรสาคร	364,683	261,961	-102,722	17.7	-2.3
กรุงเทพฯ	650,731	451,321	-149,410	34.3	-2.6
ภาคกรุงเทพฯ และปริมณฑล	3,457,455	2,876,156	-581,299	100.0	-1.4

ที่มา: สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

4.5 ลักษณะทางการบริหารและการปกครอง

1. การแบ่งเขตการปกครอง

ก. ระดัมจังหวัด

นนทบุรีเป็นจังหวัดเก่าแก่ ตั้งขึ้นมาครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีเมื่อราว พ.ศ.2092 เดิมมีชื่อตลาดขวัญ หรือบ้านตลาดขวัญ ซึ่งเป็นศูนย์กลางการปกครองของชุมชนใกล้เคียง ยังไม่มีรูปแบบการปกครองเป็นอำเภอเหมือนเช่นทุกวันนี้ จนกระทั่งปี พ.ศ.2208 จึงได้จัดตั้งอำเภอเมืองนนทบุรีขึ้นเป็นครั้งแรก และภายหลังจึงจัดตั้งอำเภอและกิ่งอำเภอเพิ่มขึ้นเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่และสะดวกในการบริหารปกครอง

ปัจจุบันจังหวัดนนทบุรีซึ่งมีพื้นที่ 622.751 ตารางกิโลเมตร แบ่งพื้นที่การปกครองออกเป็น 6 อำเภอ 5 ตำบล 394 หมู่บ้าน มีองค์การการปกครองระดับท้องถิ่นอีก 8 แห่ง แยกเป็นองค์การบริหารส่วนจังหวัดนนทบุรี เทศบาล 2 แห่ง และสุขาภิบาลอีก 5 แห่ง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

องค์การบริหารส่วนจังหวัดนนทบุรี เทศบาลเมืองนนทบุรี เทศบาลเมืองบางบัวทอง

สุขาภิบาลอีก 5 แห่งคือ

- สุขาภิบาลปากเกร็ด อำเภอปากเกร็ด เนื้อที่ 34.54 ตารางกิโลเมตร
- สุขาภิบาลบางม่วง อำเภอบางใหญ่ เนื้อที่ 1.67 ตารางกิโลเมตร
- สุขาภิบาลบางกรวย อำเภอบางกรวย เนื้อที่ 1.50 ตารางกิโลเมตร
- สุขาภิบาลวัดชลอ อำเภอบางกรวย เนื้อที่ 3.5 ตารางกิโลเมตร
- และสุขาภิบาลราษฎร์นิยม อำเภอไทรน้อย เนื้อที่ 1.20 ตารางกิโลเมตร

ตารางที่ แสดงที่ตั้งและประวัติความเป็นมาของเขตการปกครองระดับอำเภอของจังหวัดนนทบุรี

อำเภอ	ที่ตั้งในปัจจุบัน			ตั้งเป็นกิ่งอำเภอ	ตั้งเป็นอำเภอ
	หมู่ที่	ถนน	ตำบล	เมื่อปี พ.ศ.	เมื่อปี พ.ศ.
1. เมืองนนทบุรี	-	ประชากรราษฎร์ สาย 1	สวนใหญ่	-	2208
2. บางกรวย	3	บางกรวย- ไทรน้อย	วัดชลอ	-	2447
3. บางใหญ่	2	-	บางม่วง	2460	2464
4. บางบัวทอง	-	บางกรวย- ไทรน้อย	โสนลอย	-	2447
5. ไทรน้อย	1	บางกรวย- ไทรน้อย	คลองขวาง	2491	2499
6. ปากเกร็ด	5	-	ปากเกร็ด	-	2427

ที่มา : ทำเนียบท้องที่ พ.ศ. 2526 กองปกครองท้องที่ กรมการปกครอง

นอกจากนี้จังหวัดนนทบุรียังมีสภาตำบลอีก 43 แห่ง* อยู่ในเขตอำเภอเมือง 9 แห่ง อำเภอบางกรวย 8 แห่ง บางบัวทอง 6 แห่ง บางใหญ่ 6 แห่ง อำเภอปากเกร็ด 7 แห่ง และ อำเภอไทรน้อย 7 แห่ง

อำเภอเมืองนนทบุรี - สภาตำบลตลาดขวัญ - สภาตำบลบางกร่าง
 - สภาตำบลบางเลน - สภาตำบลบางไผ่
 - สภาตำบลบางกระสอบ - สภาตำบลบางรักน้อย
 - สภาตำบลท่าทราย - สภาตำบลไทรมา
 - สภาตำบลบางศรีเมือง

* สภาตำบลมีเพียง 43 แห่งเนื่องจากตำบลอีก 7 ตำบลนั้นเป็นที่ตั้งขององค์กรปกครองท้องถิ่นคือ เทศบาลและสุขาภิบาล ซึ่งไม่มีการจัดตั้งสภาตำบล ตำบลสวนใหญ่เป็นที่ตั้งของเทศบาลเมืองนนทบุรี ตำบลโสนลอยเป็นที่ตั้งของเทศบาลเมืองบางบัวทอง ตำบลบางพูด ตำบลปากเกร็ด ตำบลบางตลาด และตำบลบ้านใหม่ เป็นที่ตั้งของสุขาภิบาลปากเกร็ด

ตารางที่ แสดงการแบ่งเขตปกครองของจังหวัดนนทบุรี

อำเภอ	พื้นที่ (ตร.กม.)	ตำบล (จำนวน)	หมู่บ้าน (จำนวน)	เทศบาล (จำนวน)	สุขาภิบาล	ระยะทาง ห่างจาก จังหวัด(กม.)
1. เมือง	76.866	10 ¹	68	1	-	-
2. ปากเกร็ด	88.84	11	75	-	1	10
3. บางกรวย	60.643	9	59	-	2	7
4. บางใหญ่	96.178	6	65	-	1	8
5. บางบัวทอง	114.59	7 ²	67	1	-	14
6. ไทรน้อย	185.634	7	60	1	1	28
รวมทั้งจังหวัด	622.751	50	394	2	5	-

ที่มา : ทำเนียบท้องที่ ปี พ.ศ. 2527 กองปกครองท้องที่ กรมการปกครอง

- หมายเหตุ
1. แยกเป็นตำบลในเขตเทศบาลเมืองนนทบุรี 5 ตำบล ซึ่งแบ่งได้เป็นตำบลในเขตเทศบาลเดิม 1 ตำบล คือตำบลสวนใหญ่ กับตำบลในเขตเทศบาลที่ขยายเขตใหม่ อีก 4 ตำบล คือบางเขน ท่าทราย บางกระสอบ และตลาดขวัญ ในทางการปกครอง เมื่อตำบลใดได้ยกฐานะขึ้น และจัดตั้งเป็นเทศบาลแล้วให้ยกเลิกการปกครองท้องถิ่นในรูปตำบลนั้นโดยทันที
 2. แยกเป็นตำบลในเขตเทศบาลเมืองบางบัวทอง 1 ตำบลคือ ตำบลโสนลอย

ที่ตั้งและประวัติการตั้งเป็นอำเภอต่าง ๆ นั้นโปรดดูตารางที่ ประกอบ

1 อำเภอ	เมือง	บางกรวย	บางใหญ่	บางบัวทอง	ปากเกร็ด	ไทรน้อย	
2 ตำบล	สวนใหญ่(-)	วัดชลอ(10)	บางม่วง(14)	โสนลอย(-)	ปากเกร็ด(5)	ไทรน้อย(8)	
	ตลาดขวัญ(11)	บางกรวย(8)	บางแม่นาง(15)	บางบัวทอง(13)	บางตลาด(4)	ราษฎร์นิยม(5)	
	บางเขน(9)	บางสีทอง(5)	บางเลน(11)	บางรักใหญ่(19)	บ้านใหม่(6)	หนองเพรางาย(12)	
	บางกระสอ(9)	บางขุน(5)	เสาธงหิน(8)	บางคูรัด(10)	บางพุท(9)	ไทรใหญ่(10)	
	ท่าทราย(7)	บางขุนทอง(6)	บางใหญ่(6)	ละหาร(9)	บางตะไนย์(5)	ขุนศรี(8)	
	บางศรีเมือง(5)	บางคูเวียง(7)	บ้านใหม่(11)	ลำโพ(8)	คลองพระอุดม(6)	คลองขวาง(9)	
	บางไผ่(5)	มหาสวัสดิ์(7)		พิมลราช(8)	ท่าอิฐ(10)	ทวีวัฒนา(8)	
	บางกร่าง(10)	ปลายบาง(5)			เกาะเกร็ด(7)		
	ไทรมา(6)	ศาลากลาง(6)			อ้อมเกร็ด(6)		
	บางรักน้อย(6)				คลองข่อย(12)		
					บางพลับ(5)		
	รวม	10 ตำบล 68 หมู่บ้าน	9 ตำบล 59 หมู่บ้าน	6 ตำบล 65 หมู่บ้าน	7 ตำบล 67 หมู่บ้าน	11 ตำบล 75 หมู่บ้าน	7 ตำบล 60 หมู่บ้าน

หมายเหตุ

ตัวเลขในวงเล็บคือจำนวนหมู่บ้านของแต่ละตำบล สำหรับตำบลสวนใหญ่ อำเภอเมืองนนทบุรี และตำบลโสนลอย อำเภอบางบัวทองไม่มีจำนวนหมู่บ้านเพราะเป็นที่ตั้งของเทศบาลเมืองนนทบุรีและเทศบาลเมืองบางบัวทองตามลำดับ

ข. ระดัอำเภอ

รายละเอียดเกี่ยวกับการแบ่งเขตการปกครองระดับตำบลต่าง ๆ ได้แสดงไว้แล้วในตารางที่ 1 ในที่นี้ขอเว้นไม่กล่าวถึงทุกอำเภอ แต่จะศึกษาเฉพาะอำเภอเมืองนนทบุรี เท่านั้น

อำเภอเมืองนนทบุรี มีพื้นที่ 76.866 ตารางกิโลเมตร หรือคิดเป็นร้อยละ 12.34 ของพื้นที่ทั้งจังหวัด แบ่งเขตการปกครองเป็น 10 ตำบล 68 หมู่บ้าน (รายละเอียดคระดับตำบลของอำเภอเมืองนนทบุรี แสดงไว้ในตารางที่ 1)

อำเภอเมืองนนทบุรีมีพื้นที่ 76.866 ตารางกิโลเมตร หรือคิดเป็นร้อยละ 12.34 ของพื้นที่ทั้งจังหวัด แบ่งเขตการปกครองเป็น 10 ตำบล 68 หมู่บ้าน (รายละเอียดคระดับตำบลของอำเภอเมืองนนทบุรี แสดงไว้ในตารางที่ 1)

ตำบลทั้ง 10 ตำบลประกอบด้วยตำบลส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นเขตเทศบาลเมืองนนทบุรี เกือบทั้งสิ้นที่ 2.5 ตารางกิโลเมตร จึงไม่มีการจัดแบ่งเขตปกครองเป็นหมู่บ้านเหมือนตำบลอื่น ๆ อีก 9 ตำบล ได้แก่

- ตำบลตลาดขวัญ	มีพื้นที่	8.2 ตารางกม.	จำนวนหมู่บ้าน	11 หมู่บ้าน
- ตำบลบางเขน	มีพื้นที่	9 ตารางกม.	จำนวนหมู่บ้าน	9 หมู่บ้าน
- ตำบลบางกระสอ	มีพื้นที่	11.2 ตารางกม.	จำนวนหมู่บ้าน	9 หมู่บ้าน
- ตำบลท่าทราย	มีพื้นที่	8 ตารางกม.	จำนวนหมู่บ้าน	7 หมู่บ้าน
- ตำบลไทรม้า	มีพื้นที่	10 ตารางกม.	จำนวนหมู่บ้าน	6 หมู่บ้าน
- ตำบลบางไผ่	มีพื้นที่	5.8 ตารางกม.	จำนวนหมู่บ้าน	5 หมู่บ้าน
- ตำบลบางกร่าง	มีพื้นที่	11 ตารางกม.	จำนวนหมู่บ้าน	10 หมู่บ้าน
- ตำบลบางรักน้อย	มีพื้นที่	4.8 ตารางกม.	จำนวนหมู่บ้าน	6 หมู่บ้าน
- ตำบลบางศรีเมือง	มีพื้นที่	6 ตารางกม.	จำนวนหมู่บ้าน	5 หมู่บ้าน

ตารางที่ แสดงการแบ่งเขตการปกครองระดับตำบลของอำเภอเมืองนนทบุรี

ตำบล	พื้นที่ (ตร.กม.)	จำนวน หมู่บ้าน	จำนวนหลังคาเรือน	มีระยะทาง ห่างจากอำเภอ (กม.)	หมายเหตุ
1. สวนใหญ่	2.5	-	5,817	-	เขตเทศบาลเดิม
2. ตลาดขวัญ	8.2	11	7,376	0.5	เขตเทศบาลขยาย
3. บางเขน	9	9	7,172	1.0	ใหม่ " "
4. บางกระสอ	11.2	9	5,342	2.0	" "
5. ท่าทราย	8	7	9,442	5.0	" "
6. บางศรีเมือง	6	5	1,285	0.5	พื้นที่อำเภอเมือง
7. บางไผ่	5.8	5	1,037	1.0	นนทบุรีฝั่งตะวันตก
8. บางกร่าง	11	10	1,407	2.0	" "
9. ไทรมา	10	6	808	4.0	" "
10. บางรักน้อย	4.8	6	556	7.0	" "
รวมทั้ง 10 ตำบล	76.5	68	40,242	-	-

ที่มา : กองปกครองท้องที่ กรมการปกครอง ปีพ.ศ. 2526

หมายเหตุ ตัวเลขรวมพื้นที่ทั้ง 10 ตำบล ของอำเภอเมืองนนทบุรีมีความคลาดเคลื่อนไม่ตรงกัน
กับข้อมูลทำเนียบท้องที่ปี 2527 ของกรมการปกครอง ซึ่งไม่ได้แจ้งรายละเอียด
พื้นที่ระดับตำบลไว้ในที่นี้จึงอนุโลมใช้ตัวเลขนี้ไปก่อน เพราะมีค่าตัวเลขแตกต่างกัน
เพียง 0.366 ตร.กม. เท่านั้น

ตารางที่ แสดงการจัดชั้นและลำดับที่ของอำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดนนทบุรี

ลำดับที่ ใน จังหวัด	ชื่ออำเภอ	ชั้นที่	ประเภทอำเภอ			ปีที่ตั้ง พ.ศ.
			ลำดับที่ ในชั้น	ลำดับที่ ในภาค	ลำดับที่ ในประเทศ	
1	เมืองนนทบุรี	1	50	18	50	2208
2	ปากเกร็ด	1	93	35	93	2427
3	บางบัวทอง	2	92	86	243	2447
4	บางกรวย	3	18	98	297	2447
5	บางใหญ่	3	96	114	377	2464
6	ไทรน้อย	4	40	138	475	2499

ที่มาข้อมูล : ทำเนียบท้องที่ ปี 2527 กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย

การจัดลำดับชั้นของจังหวัดและอำเภอ

เนื่องจากเขตการปกครองต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็ระดับจังหวัดหรืออำเภอ แต่ละแห่งมักจะมีขนาด จำนวนประชากร ความเจริญ และการขยายตัวที่ไม่เท่าเทียมกัน ดังนั้นเพื่อให้เกิดความเหมาะสมและประโยชน์อย่างเต็มที่ในการบริหารและการปกครอง ชั้นที่เหล่านั้กรมการปกครองจึงได้จัดลำดับชั้นของจังหวัดและอำเภอไว้ทั่วประเทศ โดยอาศัยหลักเกณฑ์หรือแนวเหตุผลเฉพาะซึ่งได้ประกาศเรื่องการจัดชั้นอำเภอไว้ ลงวันที่ 5 กันยายน 2526 อย่างไรก็ตามการจัดชั้นของจังหวัดและอำเภอของกรมการปกครองนี้ อาจจะไม่สอดคล้องกับการจัดชั้นของหน่วยงานอื่น รวมทั้งอาจจะไม่ตรงกับขนาดหรือจำนวนประชากรที่จริง เมื่อนำมาจัดลำดับจากมากที่สุดไปจนถึงน้อยที่สุดก็เป็นได้ (โปรดดูหลักเกณฑ์หรือแนวเหตุผลในการจัดลำดับชั้นของจังหวัดและอำเภอของกรมการปกครองในหมายเหตุของตารางที่)

ตารางที่ การแบ่งประเภทจังหวัดหรือลำดับชั้นจังหวัดโดยจัดลำดับที่ของจังหวัดในประเทศ
ปี พ.ศ. 2526

ลำดับชั้นและขนาด				
ประเภทที่ 1 (ขนาดใหญ่มาก) 8 จังหวัด	ประเภทที่ 2 (ขนาดใหญ่) 21 จังหวัด	ประเภทที่ 3 (ขนาดกลาง) 26 จังหวัด	ประเภทที่ 4 (ขนาดเล็ก) 7 จังหวัด	ประเภทที่ 5 (เล็กมาก) 10 จังหวัด
1. นครราชสีมา	9. สงขลา	30. เลย	56. สมุทรปราการ	63. สิงห์บุรี
2. เชียงใหม่	10. นครสวรรค์	31. สุโขทัย	57. ลำพูน	64. สตูล
3. อุบลราชธานี	11. นุรีรัมย์	32. มหาสารคาม	58. อ่างทอง	65. มุกดาหาร
4. อุตรธานี	12. เชียงราย	33. ฉะเชิงเทรา	59. อุทัยธานี	66. ตรรก
5. นครศรีธรรมราช	13. ปราจีนบุรี	34. ลพบุรี	60. ชัยนาท	67. แม่ฮ่องสอน
6. ขอนแก่น	14. ชลบุรี	35. ปัตตานี	61. ตรัง	68. สมุทรสาคร
7. สุราษฎร์ธานี	15. สกลนคร	36. ประจวบคีรีขันธ์	62. กระบี่	69. นครนายก
8. พระนครศรีอยุธยา	16. ชัยภูมิ	37. นครพนม		70. ภูเก็ต
	17. รอยเอ็ด	38. นาน		71. ระนอง
	18. ศรีสะเกษ	39. นครปฐม		
	19. กาฬสินธุ์	40. พิจิตร		
	20. สุรินทร์	41. ชุมพร		
	21. ราชบุรี	42. เพชรบุรี		
	22. สุพรรณบุรี	43. อุดรดิตถ		
	23. กาญจนบุรี	44. กำแพงเพชร		
	24. ลำปาง	45. ตาก		
	25. หนองคาย	46. พัทลุง		
	26. สระบุรี	47. พะเยา		
	27. เพชรบูรณ์	48. แพร		
	28. นราธิวาส	49. ปทุมธานี		
	29. พิษณุโลก	50. นนทบุรี		
		51. ยโสธร		
		52. จันทบุรี		
		53. ระยอง		
		54. พังงา		
		55. ยะลา		

(ต่อ)

หมายเหตุ

- * การจัดแบ่งประเภทจังหวัดคือตามเกณฑ์คะแนนรวมของทุกอำเภอ
ในจังหวัดนั้น จากการประเมินคะแนนทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม
การบริหาร และการปกครอง ตลอดจนสถิติปริมาณงานปกติ และ
งานด้านความมั่นคง ตามประกาศกรมการปกครอง เรื่องการจัดชั้น
อำเภอ ลงวันที่ 5 กันยายน 2526

ตารางที่ การแบ่งประเภทจังหวัดหรือลำดับชั้นของจังหวัด

ลำดับ ชั้นที่	ขนาด	จำนวนจังหวัด ในชั้น	จังหวัดพร้อมลำดับที่ของจังหวัดในชั้น
1	ใหญ่มาก	8	1 นครราชสีมา 2 เชียงใหม่ 3 อุบลราชธานี 4 อุตรธานี 5 นครศรีธรรมราช 6 ขอนแก่น 7 สุราษฎร์ธานี 8 พระนครศรีอยุธยา
2	ใหญ่	21	1 สงขลา 2 นครสวรรค์ 3 บุรีรัมย์ 4 เชียงราย 5 ปราจีนบุรี 6 ชลบุรี 7 สกลนคร 8 ชัยภูมิ 9 ร้อยเอ็ด 10 ศรีสะเกษ 11 กาฬสินธุ์ 12 สุรินทร์ 13 ราชบุรี 14 สุพรรณบุรี 15 กาญจนบุรี 16 ลำปาง 17 หนองคาย 18 สระบุรี 19 เพชรบูรณ์ 20 นครราชสีมา 21 พิษณุโลก
3	กลาง	26	1 เลย 2 สุโขทัย 3 มหาสารคาม 4 ฉะเชิงเทรา 5 ลพบุรี 6 บัณฑิต 7 ประจวบคีรีขันธ์ 8 นครพนม 9 น่าน 10 นครปฐม 11 พิจิตร 12 ชุมพร 13 เพชรบุรี 14 อุดรดิตถ์ 15 กำแพงเพชร 16 ตาก 17 พัทลุง 18 พะเยา 19 แพร่ 20 ปทุมธานี 21 นนทบุรี 22 ยโสธร 23 จันทบุรี 24 ระยอง 25 พังงา 26 ยะลา
4	เล็ก	7	1 สมุทรปราการ 2 ลำพูน 3 อ่างทอง 4 อุทัยธานี 5 ชัยนาท 6 ตรัง 7 กระบี่
5	เล็กมาก	10	1 สิงห์บุรี 2 สตูล 3 มุกดาหาร 4 ตราด 5 แม่ฮ่องสอน 6 สมุทรสาคร 7 นครนายก 8 ภูเก็ต 9 ระนอง 10 สมุทรสงคราม

ลำดับชั้นและขนาด

(1) (ขนาดใหญ่่มาก) 8 จังหวัด	(2) (ขนาดใหญ่)	3 กลาง	4 เล็ก	5 เล็กมาก
------------------------------------	-------------------	-----------	-----------	--------------

53 ระยอง

54 พังงา

55 ยะลา

รวม 8 จังหวัด รวม 21 จังหวัด รวม 26 จังหวัด รวม 7 จังหวัด รวม 10 จังหวัด

หมายเหตุ * เป็นการจัดแบ่งประเภทจังหวัดตามเกณฑ์คะแนนรวมของทุกอำเภอในจังหวัดนั้น จากการประเมินคะแนนทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การบริหาร และการปกครอง ตลอดจนสถิติปริมาณงานปกติ และงานด้านความมั่นคง ตามประกาศกรมการปกครองเรื่องการจัดชั้นอำเภอ ลงวันที่ 5 กันยายน 2526

ส่วนจังหวัดนครปฐม แม้จะอยู่ในชั้นเดียวกับจังหวัดนนทบุรี แต่เมื่อพิจารณาลำดับที่ในชั้นแล้ว นครปฐมอยู่นำหน้าจังหวัดนนทบุรีถึง 10 ลำดับ คือเป็นจังหวัด ลำดับที่ 10 ของชั้นที่ 3 และเป็นลำดับที่ 39 ของทุกลำดับชั้น

และสำหรับจังหวัดสมุทรสาครนั้นเป็นจังหวัดในชั้นที่ 5 หมายถึงจังหวัดที่มีขนาดเล็กมาก โดยอยู่ในลำดับที่ 6 ของชั้น และเป็นลำดับที่ 68 ของทุกลำดับชั้น หรือของทุกจังหวัดทั้งประเทศ ยกเว้นกรุงเทพมหานครซึ่งเป็นรูปแบบการบริหารส่วนกลางไม่นำมาพิจารณาด้วย

จังหวัดนนทบุรีถูกจัดลำดับชั้นจังหวัดอยู่ในชั้นที่ 3 ซึ่งเป็นจังหวัดขนาดกลาง เมื่อพิจารณาลำดับที่ในชั้นที่ 3 นี้ ปรากฏว่าอยู่ในลำดับที่ 21 อันเป็นลำดับสุดท้ายของชั้นนี้ และเป็นจังหวัดในลำดับที่ 50 ของทุกลำดับชั้น หรือเป็นลำดับที่ 50 จากทั้งหมด 72 จังหวัด

มีข้อนำสังเกตอยู่ประการหนึ่งจากการจัดลำดับชั้นจังหวัด (ดูตารางที่ ประกอบ) หมายความว่า จังหวัดสมุทรปราการซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของปริมณฑลกรุงเทพมหานคร มีขนาดพื้นที่และประชากรมากกว่าจังหวัดนนทบุรี และยังมีผลิตภัณฑ์จังหวัดรวมทั้งรายได้เฉลี่ยต่อคนซึ่งมีสูงกว่า แต่กลับถูกจัดให้อยู่ในลำดับชั้นที่ 4 อันเป็นจังหวัดขนาดเล็ก โดยอยู่เป็นลำดับแรกของชั้นที่ 4 นี้

ในทำนองเดียวกัน จังหวัดปทุมธานีเป็นจังหวัดที่มีเนื้อที่มากกว่าจังหวัดนนทบุรี แต่มีจำนวนประชากรน้อยกว่า ก็ถูกจัดให้เป็นลำดับที่ 20 ของชั้นที่ 3 หรือเป็นลำดับที่ 49 นำหน้าจังหวัดนนทบุรีไปหนึ่งลำดับ และเมื่อนำอำเภอทั้ง 6 มาจัดลำดับอำเภอของจังหวัดนนทบุรีแล้ว แลก็คือ อำเภอเมืองนนทบุรี เป็นลำดับที่ 1 อำเภอปากเกร็ดมาเป็นลำดับที่ 2 อำเภอบางบัวทองเป็นลำดับที่ 3 อำเภอบางกรวยเป็นลำดับที่ 4 ตามด้วยอำเภอบางใหญ่เป็นลำดับที่ 5 และอำเภอไทรน้อยเป็นลำดับที่ 6

1. เมืองนนทบุรี	ลำดับที่	50	ของ	ประเทศ
2. ปากเกร็ด	ลำดับที่	93	ของ	ประเทศ
3. บางบัวทอง	ลำดับที่	243	ของ	ประเทศ
4. บางกรวย	ลำดับที่	297	ของ	ประเทศ
5. บางใหญ่	ลำดับที่	377	ของ	ประเทศ
6. ไทรน้อย	ลำดับที่	475	ของ	ประเทศ

เมื่อพิจารณาจากข้อมูลการจัดลำดับชั้นของอำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดนนทบุรี ปรากฏตรงกับสภาพที่เป็นจริงในปัจจุบัน กล่าวคือ ทั้งลำดับที่ 1-3 ก็คือ เมืองนนทบุรี ปากเกร็ด และบางบัวทอง ส่วนเป็นอำเภอที่มีชุมชนเมืองอันเป็นศูนย์กลางของความเจริญเติบโต และการขยายตัวทางเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม และการพัฒนาต่าง ๆ ตลอดจนมีระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการที่ดี และมีคุณภาพมากกว่าอีกสามอำเภอ คือ บางกรวย บางใหญ่ และไทรน้อย ซึ่งประชาชนส่วนใหญ่ยังใช้ชีวิตแบบชนบทอยู่ นอกจากนี้ทั้งอำเภอเมืองนนทบุรี ปากเกร็ด และบางบัวทองยังเป็นที่ตั้งขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอีก 3 แห่ง คือ เทศบาลเมืองนนทบุรี สุขาภิบาลปากเกร็ด และเทศบาลเมืองบางบัวทอง ซึ่งทั้ง 3 หน่วยงานปกครองนี้ต่างเป็นชุมชนเมืองที่มีประชากรอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นมาก ทั้งยังมีแนวโน้มการขยายตัวโดยวิวัฒนาการย้ายเข้าของประชากรสูงมาก

ตารางที่ แสดงการเปรียบเทียบอำเภอต่าง ๆ ด้วยข้อมูลพื้นฐานจากทำเนียบท้องที่ปี 2527 ของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย⁽¹⁾

ลำดับ ที่	อำเภอ	จำนวน ประชากร (คน)	จำนวน หลังคา เรือน	ระยะทาง ห่างจาก จังหวัด	พื้นที่ (ตร.กม.)	ธนาคาร	สถานี อนามัย	โรงพยาบาล
1	เมือง	159,149	32,052	-	76.866	17	13	5
2	บางกรวย	59,273	11,692	7	60.643	2	12	-
3	บางใหญ่	34,289	5,751	8	96.178	2	9	1
4	บางบัวทอง	32,931	4,986	14	114.59	5	11	1
5	ไทรน้อย	30,268	4,222	28	185.634	--	10	1
6	ปากเกร็ด	93,249	20,762	10	88.84	6	13	2

จากทำเนียบท้องที่ ปี 2527 ของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ได้จัดอำเภอต่าง ๆ ของจังหวัดนนทบุรีไว้ดังนี้

อำเภอเมืองนนทบุรี เป็นอำเภอชั้นที่ 1 เป็นลำดับที่ 50 ในชั้นนี้ แต่เป็นลำดับที่ 18 ในภาค (ภาคกลางตามการแบ่งภาคของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย) และเป็นลำดับที่ 50 ของประเทศ

อำเภอปากเกร็ด เป็นอำเภอชั้นที่ 1 เหมือนเช่นอำเภอเมืองนนทบุรี แต่เป็นลำดับที่ 93 ในชั้น ลำดับที่ 35 ในภาค และลำดับที่ 93 ในประเทศ

อำเภอบางบัวทอง เป็นอำเภอชั้นที่ 2 โดยเป็นลำดับที่ 92 ในชั้น ลำดับที่ 86 ในภาค และเป็นลำดับที่ 243 ของประเทศ

อำเภอบางกรวย เป็นอำเภอชั้น 3 ในลำดับที่ 18 แต่เป็นลำดับที่ 98 และ 297 ของภาคและประเทศตามลำดับ

อำเภอบางใหญ่ เป็นลำดับที่ 96 ของชั้นที่ 3 ขณะที่เป็ลำดับที่ 114 ในภาค และเป็นลำดับที่ 377 ในประเทศ

อำเภอไทรน้อย ซึ่งถือว่าเป็นอำเภอสุดท้ายที่สุดของจังหวัดนนทบุรี แต่เป็นอำเภอเมื่อปี พ.ศ. 2499 ถูกจัดให้เป็นอำเภอชั้นที่ 4 โดยเป็นลำดับที่ 40 ในชั้นที่ 4 ลำดับที่ 138 ในภาค

การจัดลำดับชั้นอำเภอของจังหวัดที่เป็นปริมณฑล

จังหวัดที่เป็นปริมณฑลซึ่งมีอยู่ 5 จังหวัดคือ นนทบุรี นครปฐม ปทุมธานี สมุทรปราการ และสมุทรสาคร ส่วนแต่เป็นจังหวัดที่มีเนื้อที่น้อย แต่มีความหนาแน่นของประชากรสูง มีอำเภอสำคัญหรือลำดับชั้นตามหลักเกณฑ์ของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย จะช่วยให้การมองระบบชุมชนซึ่งกระจายตัวอยู่โดยรอบกรุงเทพมหานครมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ทั้งนี้ยังทำให้ทราบว่าชุมชนขนาดใดบ้างที่สามารถรองรับการขยายตัวของกรุงเทพมหานครได้บ้าง ดังเช่นที่สำนักผังเมืองได้กำหนดไว้ในผังภาคกรุงเทพมหานครและปริมณฑล

จังหวัดทั้งห้ามีจำนวนอำเภอรวมกันได้ 26 อำเภอ กับ 1 กิ่งอำเภอ สำหรับกิ่งอำเภอพระสมุทรเจดีย์ จังหวัดสมุทรปราการนี้ ตั้งขึ้นใหม่เมื่อปี พ.ศ.2528 จึงมิได้นำมาพิจารณาในที่นี้ด้วย

จังหวัดนนทบุรีมี 6 อำเภอ ปทุมธานีมี 7 อำเภอ นครปฐมมี 6 อำเภอ สมุทรปราการมี 4 อำเภอ และสมุทรสาครมี 3 อำเภอ เมื่อนำมาจัดลำดับชั้นและลำดับนี้แล้วปรากฏว่าอำเภอเมืองนครปฐมมาเป็นลำดับที่ 1

ลำดับที่ 2 คือ อำเภอเมืองสมุทรปราการ

ลำดับที่ 3 คือ อำเภอเมืองสมุทรสาคร

ลำดับที่ 4 คือ อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ

ลำดับที่ 5 คือ อำเภอเมืองนนทบุรี

ลำดับที่ 6 คือ อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

ลำดับที่ 7 คือ อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี

ลำดับที่ 8 คือ อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม

ลำดับที่ 9 คือ อำเภอเมืองปทุมธานี

ลำดับที่ 10 คือ อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี

ลำดับที่ 11 คือ อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร

ทั้ง 11 อำเภอนี้เป็นอำเภอชั้นที่ 1 ส่วนอีก 15 อำเภอเป็นอำเภอในลำดับชั้นที่ 2, 3, 4 และ 5 ดังได้แสดงรายละเอียดของทั้ง 26 อำเภอ พร้อมทั้งลำดับชั้นในภาคและในประเทศด้วย ไว้แล้วในตารางที่

ตารางที่ แสดงการจัดลำดับที่ (ขนาด) ของอำเภอในปริมณฑล

ลำดับที่ ใน ปริมณฑล	อำเภอ (ประเภทอำเภอ)	ลำดับที่ ในชั้น	ประเภทอำเภอ		พื้นที่	ประชากร
			ลำดับที่ ในภาค	ลำดับที่ ในประเทศ		
<u>ชั้นที่ 1</u>						
1	เมืองนครปฐม	7	1	7	401.965	159,783
2	เมืองสมุทรปราการ	12	4	12	281.82	311,687
3	เมืองสมุทรสาคร	35	13	35	480.126	162,521
4	พระประแดง (สมุทรปราการ)	38	14	38	65.58	144,915
5	เมืองนนทบุรี	50	18	50	76.866	159,149
6	สามพราน (นครปฐม)	91	32	91	240.123	89,348
7	ปากเกร็ด (นนทบุรี)	93	35	93	88.84	93,249
8	นครชัยศรี (นครปฐม)	110	41	110	325.099	89,157
9	เมืองปทุมธานี	121	45	121	119.889	59,470
10	ธัญบุรี (ปทุมธานี)	123	46	123	111.88	59,377
11	กระทุ่มแบน (สมุทรสาคร)	127	48	127	132	56,505

ลำดับที่ ใน ปริมาณพล	อำเภอ (ประเภทอำเภอ)	ประเภทอำเภอ			พื้นที่	ประชากร
		ลำดับที่ ในชั้น	ลำดับที่ ในภาค	ลำดับที่ ในประเทศ		
<u>ชั้นที่ 2</u>						
12	บางเลน (นครปฐม)	15	60	166	770.583	72,859
13	บางพลี (สมุทรปราการ)	24	63	174	323.88	90,851
14	กำแพงแสน (นครปฐม)	42	68	191	275	93,786
15	คลองหลวง (ปทุมธานี)	52	73	205	298.451	63,079
16	บางม่อ (สมุทรปราการ)	78	81	229	219	76,061
17	บ้านแพ้ว (สมุทรสาคร)	85	83	236	239.098	77,688
18	บางบัวทอง (นนทบุรี)	92	86	243	114.59	32,931
19	ลำลูกกา (ปทุมธานี)	106	88	258	299.867	62,261
<u>ชั้นที่ 3</u>						
20	บางกรวย (นนทบุรี)	18	98	297	60.643	59,273
21	บางใหญ่ (นนทบุรี)	96	114	377	96.178	34,289

ลำดับที่ ใน ปริมาตร	อำเภอ (ประเภทอำเภอ)	ประเภทอำเภอ			พื้นที่	ประชากร
		ลำดับที่ ในชั้น	ลำดับที่ ในภาค	ลำดับที่ ในประเทศ		
22	สามโคก (ปทุมธานี) <u>ชั้นที่ 4</u>	147	130	425	94.76	36,141
23	ไทรน้อย (นนทบุรี)	40	158	475	185.634	30,268
24	ลาดหลุมแก้ว (ปทุมธานี)	41	139	476	190.58	31,365
25	ดอนตูม (นครปฐม) <u>ชั้นที่ 5</u>	107	159	542	165	35,811
26	หนองเสือ (ปทุมธานี)	35	172	604	412.73	34,533

รวมอำเภอที่จัดอยู่ในชั้นที่ 1 จำนวน 11 อำเภอ, ชั้นที่ 2 จำนวน 8 อำเภอ, ชั้นที่ 3 จำนวน 3 อำเภอ, ชั้นที่ 4 จำนวน 3 อำเภอ และอำเภอชั้นที่ 5 มีเพียงอำเภอเดียวคือ อำเภอหนองเสือ จังหวัดปทุมธานี

ที่มาข้อมูล ทำเนียบห้องที่ปี 2527 การปกครองท้องถิ่น กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย

หมายเหตุ จำนวนอำเภอทั้งประเทศ 621 อำเภอ

• การคัดเลือกตำบลขึ้นเทศบาล

การจัดลำดับชั้นเทศบาลเท่าที่ปฏิบัติกันมานั้น มักยึดรายได้หรือรายรับของเทศบาลแต่ละแห่งเป็นสำคัญ ทั้งนี้อาจมองข้ามเหตุผลข้ออื่น ๆ ไป เช่น จำนวนสิ่งปลูกสร้าง ความหนาแน่นของประชากร หรือการพิจารณาในด้านผลงาน ปริมาณงาน การบริหารการปกครอง เป็นต้น ซึ่งการวิเคราะห์ในเรื่องขนาดและความสำคัญของชุมชนเทศบาลเมืองนนทบุรี จึงจะไม่ใช้ข้อมูลดังกล่าว แต่จะใช้การลำดับขนาดของเทศบาลด้วยจำนวนประชากรเพียงด้านเดียว เพราะมีความสมบูรณ์และเด่นชัดในการจัดลำดับเทศบาลมากกว่าการใช้ข้อมูลหรือตัวแปรอื่น ๆ

ลำดับชั้นเทศบาลนอกจากจะแบ่งเป็น เทศบาลนคร เทศบาลเมือง และเทศบาลตำบล ซึ่งไม่สามารถบ่งชี้หรือใช้เป็นดัชนีจัดลำดับขนาดของเทศบาลได้ก็นัก ทั้งนี้เพราะเทศบาลแต่ละแห่งย่อมมีการพัฒนา หรือเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ถึงจะปรากฏในัจจุบันว่ามีเทศบาลตำบลหลายแห่งที่มีขนาดใหญ่กว่าเทศบาลเมือง สำหรับเทศบาลเมืองนั้นยึดหลักเกณฑ์อยู่ข้อหนึ่งว่า ห้องที่ใดเป็นที่ตั้งของศาลากลางจังหวัด ให้จัดตั้งเป็นเทศบาลเมืองได้โดยทันที ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงพิจารณาเห็นว่า ควรนำจำนวนประชากรมาเป็นคะแนนจัดลำดับขนาดเทศบาล โดยไม่พิจารณาว่าเทศบาลนั้นจะเป็นเทศบาลประเภทใด (โปรดดูการจัดลำดับชุมชนเมือง ในบทที่ว่าด้วยเมืองและการขยายตัวของเมือง)

เทศบาลเมืองนนทบุรี แม้จะเป็นเทศบาลที่มีประชากรอยู่หนาแน่น และเป็นเทศบาลเก่าแก่แห่งหนึ่ง แต่ก็ยังเป็นเทศบาลที่มีเนื้อที่จำกัด คือ มีเพียง 2.5 ตารางกิโลเมตร เพิ่งจะมีการดำเนินการประกาศขยายเขตเทศบาลเมื่อเร็ว ๆ นี้เอง

สำหรับเทศบาลเมืองนนทบุรีจัดอยู่ในลำดับที่ 4 ของเทศบาลในปริมณฑลตามมาด้วย
เทศบาลเมืองปทุมธานี ซึ่งมีประชากร 11,583 คน อยู่เป็นอันดับ 99 ของเทศบาลทั้งหมด

เทศบาลเมืองพระประแดงมีประชากร 9,855 คน เป็นอันดับที่ 106 สุดท้ายคือ
เทศบาลเมืองบางบัวทอง เป็นเทศบาลที่มีประชากรอยู่ในลำดับ 114 ของทั้งหมด 125 เทศบาล
ด้วยจำนวนประชากร 8,556 คน

เมื่อเปรียบเทียบกับการจัดลำดับที่ของเทศบาลทั่วประเทศในปี พ.ศ. 2522
จำนวน 119 แห่ง ผลที่ได้คือ เทศบาลเมืองนนทบุรีซึ่งมีประชากร 30,789 คน เป็นลำดับที่ 33
นั้นมีการเปลี่ยนตำแหน่งของลำดับที่ดังจะเห็นได้จากปี 2522 จนถึงปี 2526 เทศบาลเมือง
นนทบุรีได้เลื่อนอันดับขนาดเทศบาลขึ้นมาถึง 7 อันดับ คือจากอันดับที่ 33 ขึ้นไปเป็นอันดับที่ 26
ในปี 2526 (ดูตารางที่ ประกอบ)

ส่วนเทศบาลในปริมณฑลอื่น ๆ ก็มีการเปลี่ยนแปลงลำดับที่ของเทศบาลด้วยเช่นกัน คือ

ตารางที่ แสดงจำนวนประชากรรายตำบลของจังหวัดนนทบุรี ปี 2526 โดยเรียงลำดับ
จากมากที่สุด (ตัวเลขในวงเล็บหลังลำดับที่หมายถึงลำดับที่จำนวนประชากรเมื่อ
ปี พ.ศ. 2526)

ลำดับที่	ตำบล	อำเภอ	ประชากรรวม	ประชากรชาย	ประชากรหญิง
1(6)	ท่าทราย	เมือง	39,411	21,377	18,034
2(1)	สวนใหญ่	เมือง	38,873	23,585	15,288
3(2)	บางเขน	เมือง	29,854	14,798	15,056
4(3)	ตลาดขวัญ	เมือง	28,790	14,123	14,667
5(4)	บางตลาด	ปากเกร็ด	27,355	14,064	13,291
6(5)	บางกระสอ	เมือง	25,936	14,528	14,408
7(7)	บางกรวย	บางกรวย	19,315	8,816	9,499
8(10)	ปากเกร็ด	ปากเกร็ด	16,215	7,961	8,254
9(26)	บ้านใหม่	ปากเกร็ด	9,445	4,646	4,799
10(14)	บางกร่าง	เมือง	9,299	4,387	4,912
11(30)	บางพูด	ปากเกร็ด	9,207	4,562	4,645
12(33)	บางศรีเมือง	เมือง	9,066	4,717	4,349

5. 2 รูปแบบการบริหารและการปกครอง

นนทบุรีหรือเมืองแห่งความรื่นเริงนี้ เดิมเป็นที่ตั้งของชุมชนริมน้ำสำคัญสองแห่งคือ บ้านตลาดแก้ว และบ้านตลาดขวัญ มาจนถึงรัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิยุคกลางแห่งกรุงศรีอยุธยา โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งชุมชนแห่งนี้ขึ้นเป็นเขตการปกครอง เรียกว่า "เมืองนนทบุรี" เมื่อราว พ.ศ.2092 ซึ่งในขณะนั้นกรุงศรีอยุธยาจัดการปกครองแบบหัวเมือง โดยแบ่งเป็นหัวเมืองชั้นใน หัวเมืองชั้นนอก และหัวเมืองประเทศราช ยกเลิกเมืองลูกหลวงที่ได้ตั้งขึ้นครั้งแผ่นดินพระเจ้าอู่ทอง และได้ปฏิบัติต่อมาจนถึงสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

การปกครองหัวเมืองเมื่อได้ตั้งนนทบุรีขึ้นเป็นเมืองแล้วนั้น ได้ขยายเขตการปกครองของกรุงศรีอยุธยาให้กว้างขวางออกไปโดยรอบ รวมเอาเมืองราชบุรี นครสวรรค์ ปราจีนบุรี สุพรรณบุรี นครนายก ชลบุรี นครชัยศรี สมุทรสาคร เพชรบุรี นนทบุรี และอื่น ๆ เข้ามาอยู่ในวงราชอาณาจักร⁽¹⁾ กำหนดให้เมืองซึ่งอยู่ภายในเขตราชอาณาจักรเป็นเมืองชั้นจัตวา มีผู้รั้งกับกรมการเป็นพนักงานปกครอง ผู้รั้งทำหน้าที่เป็นผู้ว่าราชการเมือง แต่ไม่เรียกว่าเจ้าเมือง เพราะไม่มีอำนาจเค็ดชวค้อย่างเจ้าเมือง มีกรมการชั้นผู้น้อยลงมาหลายตำแหน่งเป็นผู้ช่วย เช่น จ่าเมืองแห่ง และกุมมาตราช เป็นต้น ผู้รั้งและกรมการต้องปฏิบัติตามคำสั่งจากราชาธานี ผู้รั้งเมืองจัตวาตั้งกล่าวจะอยู่ภายใต้การควบคุมของราชอาณาจักรอย่างใกล้ชิด

จากหลักฐานตามกฎหมายเก่าเล่ม 1 ซึ่งเป็นกฎหมายที่ได้บัญญัติขึ้นในแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ (พ.ศ.2148-2163) ว่าด้วยเรื่อง ดวงตราประทับหนังสือที่ให้เสนาบดีใช้ในราชการ ปรากฏชื่อเมืองต่าง ๆ ที่ขึ้นตรงต่อกรุงศรีอยุธยาดังต่อไปนี้

(1) อู๋หัย หิรัญโต. "ระเบียบบริหารราชการส่วนภูมิภาคของไทย : สุโขทัย-รัตนโกสินทร์ ก่อน 2475" บทความทางวิชาการเล่ม 13 (พระนคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, 2515) หน้า 41-45.

เมืองที่สังกัดมหาดไทย จำนวน 30 เมือง เช่น พิบูลย์โลก สวรรคโลก สุโขทัย ลพบุรี สุพรรณบุรี ราชบุรี นครนายก ละโว้เขตรา กาญจนบุรี เพชรบุรี นครราชสีมา และนครไชยศรี เป็นต้น

เมืองที่สังกัดกลาโหมมีจำนวน 17 เมือง เช่น สงขลา ไชยา พัทลุง ชุมพร ถลาง ตะกั่วป่า หวาย ตะนาวศรี และสามโคก เป็นต้น

ส่วนเมืองที่สังกัดกรมท่ามีเพียง 8 เมืองคือ จันทบุรี ตราด ชลบุรี ระยอง บางละมุง สาครบุรี สมุทรปราการ และนนทบุรี

จะสังเกตได้ว่าในอดีตเมืองที่เป็นจังหวัดปริมณฑลทั้ง 5 ต่างมีสังกัดหรือรายการบังคับบัญชาต่างกัน

นครไชยศรี (ปัจจุบันคือ นครปฐม) ขึ้นตรงต่อ กรมมหาดไทย

สามโคก (ปัจจุบันคือ ปทุมธานี) ขึ้นตรงต่อ กรมกลาโหม

สาครบุรี (ปัจจุบันคือ สมุทรสาคร), สมุทรปราการและนนทบุรี ขึ้นตรงต่อกรมท่า

ข้อพิจารณาประเด็นหนึ่งก็คือ บรรดาเมืองที่อยู่ในสังกัดกรมท่าทั้ง 8 เมืองนั้น ต่างก็เป็นเมืองท่าหรือเมืองชายฝั่งทะเลทั้งสิ้น ยกเว้นเมืองนนทบุรีเพียงเมืองเดียวที่ไม่ได้ตั้งอยู่ติดทะเล ที่เป็นเช่นนี้อาจวิเคราะห์ได้ว่า เพราะเมืองนนทบุรีเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ระยะครึ่งทางจากปากอ่าว หรือปากแม่น้ำเจ้าพระยากับกรุงศรีอยุธยา และในสมัยอยุธยาตอนกลางมาจนถึงตอนปลายมีชาวต่างชาติเดินเรือเข้าออกพระนคร เพื่อเจริญสัมพันธไมตรี และติดต่อค้าขายอย่างคับคั่ง นนทบุรีจึงน่าจะเป็นจุดแวะพักที่สำคัญแห่งหนึ่ง เพราะมีชุมชนติดต่อกันถึง 2 แห่ง คือ ตลาดแก้ว และตลาดขวัญ

อย่างไรก็ตามในการรวบรวมกฎหมายตราสามดวงชั้นนี้ อาจเป็นไปได้ว่ามีการขาดตกชื่อเมืองและจำนวนเมืองในสมัยกรุงศรีอยุธยาอยู่บ้าง จากการพิจารณากฎหมายตราสามดวงพบเอกสารสำคัญ 3 ฉบับที่บันทึกชื่อเมืองต่าง ๆ ในขอบเขตปกครองของกรุงศรีอยุธยาไว้สำหรับเมืองนนทบุรีนั้นมีปรากฏชื่ออยู่ในเอกสารเพียง 2 ฉบับคือ พระโอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง และพระธรรมนูญ แต่ในกฎหมายเจียรบาลนั้น ตามที่ David K. Wyatt ได้ทำการวิจัยและสันนิษฐานไว้เมื่อปี พ.ศ.2510 ว่าอยู่ในช่วงรัชสมัยพระบรมไตรโลกนาถ คือประมาณ พ.ศ.1991-2031 ซึ่งในขณะนั้นยังไม่มีเมืองนนทบุรี มีแต่บ้านตลาดแก้วและบ้านตลาดขวัญ จึงไม่ปรากฏว่ามีชื่อเมืองนนทบุรีอยู่ในกฎหมายเจียรบาลแต่อย่างใด

ก. พระโอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง

ในพระโอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมืองได้จำแนกเมืองออกเป็น 4 ชั้น คือ ชั้นที่ 1, ชั้นที่ 2, ชั้นที่ 3 และชั้นที่ 4 รวมเมืองทั้งหมด 48 เมือง ดังแสดงในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ แสดงชื่อเมืองที่ปรากฏใน "พระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง"
โปรดดูแผนที่ ประกอบ

เมืองชั้นที่ 1	1. พิษณุโลก	2. นครศรีธรรมราช	รวม 2 เมือง
เมืองชั้นที่ 2	1. สวรรคโลก	2. สุโขทัย	
	3. กำแพงเพชร	4. เพชรบูรณ์	
	5. นครราชสีมา	6. ตะนาว	รวม 6 เมือง
เมืองชั้นที่ 3	1. พิษัย	2. พิจิตร	
	3. นครสวรรค์	4. จันทบูรณ์	
	5. ไชยา	6. พัทลุง	
	7. ชุมพร		รวม 7 เมือง
เมืองชั้นที่ 4	1. เพชรบุรี	2. ชัยนาท	3. อินทร์บุรี
	4. พรหมบุรี	5. สิงห์บุรี	6. ลพบุรี
	7. สระบุรี	8. อุทัยธานี	9. มโนรมย์
	10. อ่างทอง	11. สรรคบุรี	12. กาญจนบุรี
	13. ไทรโยค	14. สุพรรณบุรี	15. ศรีสวัสดิ์
	16. นครชัยศรี	17. ราชบุรี	18. ฉะเชิงเทรา
	19. นครนายก	20. ปราจีนบุรี	21. นนทบุรี
	22. ท่าจีน	23. แม่กลอง	24. ปากน้ำ
	25. เมืองชล	26. ปราณบุรี	27. กุย
	28. ระยอง	29. บางละมุง	30. ท่าเรือ
	31. บัวชุม	32. ท่าพราน	33. ชัยนาท
		รวม 33 เมือง	

จะเห็นได้ว่าเมืองนนทบุรีเป็นเมืองชั้นที่ 4 ภายในวงราชธานีมีกรุงศรีอยุธยา เป็นศูนย์กลาง ฐานะของเมืองนนทบุรีจึงไม่แตกต่างไปจากการเป็นเมืองบริวาร และสำหรับเมืองในชั้นที่ 4 นี้จะอยู่ในความดูแลของหน่วยงานทั้งสามคือ กลาโหม มหาดไทย และกรมท่า มีข้อสังเกตเกี่ยวกับที่ตั้งของเมืองในชั้นที่ 4 นอกจากจะอยู่ไม่ไกลจากกรุงศรีอยุธยาแล้ว ที่ตั้งของเมืองเหล่านี้รวมทั้งเมืองนนทบุรีด้วย จะอยู่ริมแม่น้ำ หรือทะเลในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งแบ่งย่อยตามลำน้ำต่าง ๆ คือ

1. ลุ่มน้ำแม่กลอง ได้แก่ เมืองท่าจีน แม่กลอง ราชบุรี กาญจนบุรี ตรีสวัสดิ์ ไทรโยค

2. ลุ่มน้ำท่าจีน ได้แก่ เมืองท่าจีน นครชัยศรี สุพรรณบุรี

3. ลุ่มน้ำลพบุรี ได้แก่ เมืองลพบุรี

4. ลุ่มน้ำป่าสัก ได้แก่ เมืองสระบุรี บัวชุม ชัยบาดาล คำพราน และท่าโรง

(เพชรบูรณ์)

5. ลุ่มน้ำบางปะกง ได้แก่ เมืองนครนายก ฉะเชิงเทรา และปราจีนบุรี

6. เขตชายทะเลอ่าวไทย แบ่งเป็นด้านชายฝั่งตะวันออก ได้แก่ ปากน้ำชลบุรี

บางละมุง และระยอง

7. ลุ่มน้ำเจ้าพระยา ทางด้านเหนือแบ่งเป็นสายแม่น้ำเจ้าพระยา ได้แก่ เมืองอ่างทอง พรหมบุรี สิงห์บุรี ชัยนาท อุทัยธานี และมโนรมย์ (นครสวรรค์) สายแม่น้ำน้อย ได้แก่ อ่างทอง สรรคบุรี ชัยนาท ส่วนด้านใต้เป็นเมืองที่ตั้งอยู่ในลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ได้แก่ เมืองนนทบุรี และปากน้ำ

ข. พระธรรมมุนี

ศาสตราจารย์ อธิวิ มีความเห็นว่า ช่วงเวลาที่กล่าวถึงในพระธรรมมุนีเป็นช่วงรัชสมัยของสมเด็จพระเอกาทศรถ คือประมาณปี พ.ศ. 2286 มีชื่อเมืองต่าง ๆ ปรากฏอยู่ดังได้แสดงไว้ในตารางที่

ตารางที่ แสดงชื่อเมืองที่ปรากฏในพระธรรมบท ตัวเลขในวงเล็บหมายถึงระดับชั้นของ
เมืองที่ปรากฏในพระโอวาทตำแหน่งนายทหารหัวเมือง

ชื่อสังกัด	ชื่อเมือง	จำนวนเมือง	
	พิณุลโลก (1)		
	สวรรณโลก (2)	สุโขทัย (2)	
	กำแพงเพชร (2)	นครราชสีมา (2)	
	นครสวรรค์ (3)	พิษณุ (3)	
	พิจิตร (3)	เพชรบูรณ์ (3)	
	มโนรมย์ (4)	ชัยนาท (4)	
	อุทัยธานี (4)	อินทบุรี (4)	
มหาดไทย	พรหมบุรี (4)	สิงห์บุรี (4)	รวม 31
	สระบุรี (4)	ลพบุรี (4)	เมือง
	วิเศษชัยชาญ	กรุงเก่า	
	นครนายก (4)	ปราจีนบุรี (4)	
	กาจนบุรี (4)	ท่าเรือ (4)	
	ราชบุรี (4)	สรรคบุรี (4)	
	ฉะเชิงเทรา (4)	นครชัยศรี (4)	
	บัวชุม (4)	ชัยบาดาล (4)	
	คำพราน (4)	สุพรรณบุรี (4)	

ชื่อสังกัด	ชื่อเมือง	จำนวนเมือง
	นครศรีธรรมราช (1)	
	ตะนาวศรี (ตะนาว) (2)	
	พิบูลง (3)	ชุมพร (3)
	ไชยา (3)	สงขลา
	เพชรบุรี (4)	กุย (4)
กลาโหม	ปราณบุรี (4)	คลองวาน
	บางตะพาน	ตลาง
	ตะกั่วทุ่ง	ตะกั่วป่า
	มะริด	หวาย
	สามโคก	
		รวม 17 เมือง
	จันทบุรี (3)	ตราด (3)
	บางละมุง (4)	ระยอง (4)
กรมท่า	สมุทรปราการ (ปากน้ำ) (4)	รวม 8
	สาครบุรี (ท่าจีน) (4)	สมุทรสงคราม (แม่กลอง) (4)
	นนทบุรี (4)	เมือง

รวมจำนวนเมืองทั้งหมด 56 เมือง มากกว่าจำนวนเมืองในพระโอรสการตำแหน่งนา
ทหารหัวเมือง ซึ่งมีอยู่ 48 เมือง ถึง 8 เมือง

เมื่อเปรียบเทียบชื่อเมืองใน "พระโอรสการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง" กับใน
"พระธรรมมุนี" จะพบว่าส่วนใหญ่ซ้ำกัน มีบางเมืองเท่านั้นที่ต่างกันออกไป และมีหลายเมืองที่
เปลี่ยนชื่อไปจากเดิม เช่น ตะนาว เป็น ตะนาวศรี ท่าจีน เป็น สาครบุรี เป็นต้น แต่เมือง
นนทบุรีนั้นมิได้มีการเปลี่ยนชื่อแต่อย่างใด

อนึ่ง จากหลักฐานที่ปรากฏในเอกสารทั้ง 2 ฉบับดังกล่าวแสดงให้เห็นชัดเจนว่า พระโอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมืองมีความเก่าแก่กว่า คืออยู่ในช่วงสมัยก่อนพระธรรมนุญ ซึ่งระบุว่าตรงกับสมัยพระเอกาทศรถ ในงานวิจัยของ ศาสตราจารย์ อิชิตี ที่ชื่อ Three Texts in The Law of Three Seals Showing The Territories of The Ayutthayan Dynasty ได้ลงความเห็นว่าจะจะเป็นรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งตรงกับ ปี พ.ศ.2009 โดยการตรวจสอบที่ได้ระบุไว้ในกฎหมายตราสามดวง คือ ปี 1298 แต่ไม่แจ้งว่าเป็นกักราชใด ในความเห็นของผู้วิจัย น่าจะเป็นรัชสมัยอื่น ๆ นับตั้งแต่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิเป็นต้นไป หรือหากเทียบ พ.ศ.ควรจะหลังจากปี พ.ศ.2092 ไปแล้ว ทั้งนี้พิจารณาจากประวัติศาสตร์การตั้งเมืองนนทบุรี โดยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิโปรดให้ตั้งบ้านตลาดขวัญขึ้นเป็นเมืองนนทบุรีในปี พ.ศ.2092 ดังนั้นในช่วงเวลาก่อนปี พ.ศ.2092 จึงไม่น่าจะมีชื่อเมืองนนทบุรีเกิดขึ้นในเอกสารใด ๆ ทั้งสิ้น เพราะจะเป็นการขัดแย้งกันในทางหลักฐานจากประวัติศาสตร์ และยังเป็นข้อโต้แย้งในโอกาสต่อไปอีกด้วย ชื่อนนทบุรีนี้นับได้ว่าเป็นชื่อที่บัญญัติขึ้นใหม่ เพื่อเรียกชุมชนบ้านตลาดขวัญ ภายหลังได้รับยกฐานะขึ้นเป็นเมือง มีความหมายว่า เมืองแห่งความรื่นโรจน์ นอกจากนี้เมื่อศึกษาแผนที่ประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยาของชาวต่างชาติที่แสดงขอบเขตที่ตั้งของอยุธยาแล้ว ยังไม่พบว่ามียชื่อ "นนทบุรี" บันทึกอยู่เลย ด้วยเหตุผลดังได้กล่าวอ้างมาแล้ว จึงไม่อาจยอมรับตามข้อสันนิษฐานของ ศาสตราจารย์ อิชิตี ได้

ดังที่ได้กล่าวถึงหัวเมืองชั้นในมาแล้วว่า เมืองที่จัดอยู่ในหัวเมืองชั้นในทั้งหมดเป็นเมืองชั้นตรี ส่วนหัวเมืองชั้นนอกหรือที่เดิมเป็นเมืองพระยามหานครนั้น คือหัวเมืองใหญ่ที่อยู่นอกวงราชธานีออกไป มีการจัดลำดับชั้นของเมืองเป็นชั้นเอก โท และตรี ตามขนาดและความสำคัญของเมือง หัวเมืองชั้นนอกจะมีเจ้าเมืองเป็นผู้ปกครองโดยพระเจ้าแผ่นดินจะทรงตั้งขุนนางหรือเจ้านายชั้นสูงให้มาดำรงตำแหน่งกับบัญชาสิทธิ์ทดแทนพระองค์

สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดเกล้าฯ ให้จัดแบ่งหัวเมืองชั้น กลาโหม มหาคไทย และกรมท่าเสียใหม่ โดยแยกย้ายเมืองชั้นสังกัดกรมมหาคไทยเป็นหัวเมืองฝ่ายเหนือ ห้างปวง ส่วนหัวเมืองปักษ์ใต้ทั้งหมดให้ขึ้นสังกัดกรมพระกลาโหม และสุดท้ายคือ หัวเมืองชั้น สังกัดกรมท่า ได้แก่ หัวเมืองที่เป็นเมืองท่าตั้งอยู่ปากอ่าวในแถบชายทะเลด้านตะวันออกของ อ่าวไทย มีจำนวนรวมทั้งสิ้น 9 เมือง คือ นครบุรี สมุทรปราการ สาครบุรี (สมุทรสาคร) ชลบุรี บางละมุง ระยอง จันทบุรี ตราก และเมืองสมุทรสงคราม

¹ จนกระทั่งสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ในปี พ.ศ. 2417 จึงได้มีการแก้ไขแบ่งหัวเมืองออกเป็น ชั้นใน ชั้นกลาง และชั้นนอก ดังปรากฏ ตามหนังสือที่พระยาราชวราวุฒฑูลเกล้าฯ ถวายรายงานชื่อเมืองสำหรับประเมินาหัวเมือง โดยแบ่งเมืองออกเป็น ส่วนใน ส่วนกลาง และส่วนนอก ขึ้นตรงต่อกรมมหาคไทย กรมกลาโหม และกรมท่าดังนี้

¹ อุทัย หิรัญโต, ระเบียบบริหารราชการส่วนภูมิภาคของไทย : สุโขทัย-รัตนโกสินทร์ ก่อน 2475, หน้า 49-50.

กรุงเทพมหานครเป็นราชธานี

กรมมหาดไทย			กรมพระกลาโหม		กรมท่า	
<u>ชั้นใน</u>	<u>ชั้นกลาง</u>	<u>ชั้นนอก</u>	<u>ชั้นใน</u>	<u>ชั้นกลาง</u>	<u>ชั้นใน</u>	<u>ชั้นนอก</u>
เมืองกรุงเก่า	อินทบุรี	อุทัยธานี	นครเขื่อนขันธ์	ประจวบคีรีขันธ์	สมุทรปราการ	ระยอง
อ่างทอง	พรหมบุรี	นครสวรรค์	เพชรบุรี	ปราณบุรี	นครไชยศรี	จันทบุรี
ลพบุรี	สิงห์บุรี	กำแพงเพชร		ไชยา	ชลบุรี	ตราด
สระบุรี	สรรค์บุรี	ตาก	รวม 2 เมือง	ชุมพร	พนัสนิคม	
พระอุทธบาท	ชัยนาท	พิจิตร		กำเนิดนพคุณ	บางละมุง	รวม 3
ฉะเชิงเทรา	มโนรมย์	พิษณุโลก		นครศรีธรรมราช	สมุทรสาคร	เมือง
พนมสารคาม	วิเชียรบุรี	พิจัย		ทูลอง	สมุทรสงคราม	
ปราจีนบุรี	บัวชุม	อุตรดิตถ์		หลังสวน	นนทบุรี	
นครนายก	ชัยบาดาล			พังงา		
สุพรรณบุรี	กำแพงนคร	รวม 8 เมือง		ตะกั่วทุ่ง	รวม 8 เมือง	
				ตะกั่วป่า		
รวม 10	รวม 10			ภูเก็ต		
เมือง	เมือง			และอีก 1 เมือง		
				รวม 13 เมือง		

ต่อมาเมื่อมีการตั้งกระทรวงใหม่ขึ้น 12 กระทรวง เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2435 จึงโอนงานปกครองหัวเมืองที่เคยอยู่ในอำนาจของกลาโหม หรือกรมท่า (กระทรวงการต่างประเทศ) ให้ไปขึ้นกับกระทรวงมหาดไทยเพียงกระทรวงเดียว

ต่อมาเมื่อมีการปฏิรูประบบการปกครองส่วนภูมิภาคครั้งสำคัญ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2437 จัดตั้งมณฑลเทศาภิบาลขึ้นให้อยู่ในสายบังคับบัญชาของกระทรวงมหาดไทย แต่มิได้ดำเนินการจัดตั้งพร้อมกันทีเดียวทั่วราชอาณาจักร หากแต่ได้ตั้งขึ้นเพียงปีละ 2-3 มณฑล ในแต่ละมณฑลประกอบด้วยเมืองต่าง ๆ หลายเมืองมารวมกัน มีมากบ้างน้อยบ้างแล้วแต่ความสะดวกในการคมนาคม ซึ่งขณะนั้นใช้ทางน้ำเป็นส่วนใหญ่ เมืองนครชัยศรีและสมุทรสาคร ขึ้นกับมณฑลนครไชยศรี ส่วนเมืองสมุทรปราการ นครเขื่อนขันธ์ ปทุมธานี และนนทบุรี ให้ขึ้นอยู่ในมณฑลกรุงเทพฯ โดยรวมพระนครธนบุรี เข้ากับอีก 4 เมือง รวมเป็น 6 เมือง มีฐานะเทียบเท่ามณฑลเทศาภิบาลอื่น ๆ

สำหรับเมืองแต่ละเมืองที่เข้าร่วมในมณฑลมีผู้ว่าราชการเมืองเป็นหัวหน้าปกครองตำแหน่งนี้มีอำนาจน้อยกว่าเจ้าเมืองแบบเก่า สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิบดีทรงเปลี่ยนชื่อจากคำว่า "เจ้าเมือง" เป็น "ผู้ว่าราชการเมือง" เพราะมีอำนาจปกครองบังคับบัญชาให้คนให้ไทยแก่ข้าราชการและประชาชนได้ตามวัตถุประสงค์หมายเท่านั้น ผู้ว่าราชการเมืองจะทำหน้าที่บังคับบัญชาเมืองร่วมกับกรรมการเมืองนอกห้าเนียบ และกรรมการเมืองในห้าเนียบทำหน้าที่เสมือนผู้ช่วยและที่ปรึกษาของผู้ว่าราชการเมือง มีตำแหน่งนายอำเภอ กำนัน และผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้บังคับบัญชาปกครองดูแลตามลำดับชั้น

จนกระทั่งสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปรับปรุงระเบียบบริหารราชการส่วนภูมิภาค โดยโปรดให้รวมมณฑลหลาย ๆ มณฑลเข้าด้วยกันเป็น "ภาค" มี "อุปราช" ทำหน้าที่ตรวจตราเหนือสมุหเทศาภิบาลในภาค และยังทำหน้าที่เป็นสมุหเทศาภิบาลประจำมณฑลซึ่งตั้งสำนักงานภาคนั้นด้วย ตำแหน่งอุปราชและสมุหเทศาภิบาลขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์

นอกจากนี้ยังได้โปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนคำว่า "เมือง" มาเรียกใหม่ว่า "จังหวัด" ซึ่งคงใช้สืบต่อมาถึงปัจจุบันนี้ คำความตามประกาศกระทรวงมหาดไทย ลงวันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ. 2459 และผู้ว่าราชการเมืองให้เรียกว่า "ผู้ว่าราชการจังหวัด"

ด้วยเหตุที่มีความสับสนในการเรียกเมืองกับจังหวัด เพราะจังหวัดเป็นบริเวณหรืออาณาเขตของเมืองทั้งหมด เช่น เมืองใดที่มีเมืองขึ้นหลายเมืองรวมกันเรียกเป็นจังหวัด ดังนั้นอำเภอที่เป็นที่ตั้งของเมืองเดิมจึงเรียกว่า อำเภอเมือง ไม่ได้เรียกอำเภอจังหวัด ซึ่งที่จริงแล้วบริเวณที่เป็นอำเภอเมืองเป็นบริเวณตำบลที่ตั้งจังหวัดนั่นเอง

ดังนั้นจึงได้เรียก นนทบุรี เป็น จังหวัดนนทบุรี และเกิดมีอำเภอเมืองนนทบุรีขึ้นเป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. 2459

มาถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 7) จึงได้ยุบภาคและมณฑลจนหมดสิ้น ทั้งยังโปรดเกล้าฯ ให้ยุบจังหวัดอีกหลายจังหวัดด้วย เช่น พระประแดง มีนบุรี หลังสวน สุโขทัย ตะกั่วป่า กาฬสินธุ์ สายบุรี หล่มสัก และธัญบุรี ซึ่งไม่กระทบต่อจังหวัดนนทบุรีแต่อย่างใด

เมื่อมีการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบบประชาธิปไตย จึงมีการปรับปรุงระเบียบการบริหารราชการต่าง ๆ ที่สำคัญคือ มีการนำรูปแบบการปกครองท้องถิ่นมาใช้เป็นทางการ เช่น เทศบาล เป็นต้น

4.5.3 การเปลี่ยนแปลงขอบเขตการปกครองของจังหวัดนนทบุรี

ไม่ปรากฏหลักฐานแสดงขอบเขตการปกครองของจังหวัดนนทบุรีในอดีต นับแต่เริ่มตั้งขึ้นเป็นเมืองเมื่อปี พ.ศ. 2092 จึงไม่ทราบอย่างแน่ชัดว่า อาณาเขตของจังหวัดนนทบุรีและขอบเขตการปกครองได้เปลี่ยนแปลงไปมากน้อยเพียงใด การศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงขอบเขตการปกครองของจังหวัดนนทบุรีนี้จะทำให้ทราบว่าศูนย์กลางของความเจริญมีความสัมพันธ์กับการขยายตัวบริเวณเปลี่ยนแปลงด้านการปกครองเพียงใด เช่น การพิจารณาแบ่งแยกอำเภอ การยกฐานะกิ่งอำเภอขึ้นเป็นอำเภอ หรือแม้แต่การขยายเขตเทศบาลเหล่านี้ เป็นต้น ส่วนแต่แสดงให้เห็นว่า การขยายตัวของเทศบาลเมืองนนทบุรีส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากปัจจัยทางด้าน การปกครอง ถึงแม้ว่าจะมีข้อมูลสนับสนุนในเรื่องนี้อยู่ไม่มากนัก แต่พอจะยืนยันถึงความสัมพันธ์ต่อกันได้พอสมควร ในที่นี้จะขอจำแนกพื้นที่ออกเป็น 3 ส่วน คือ ระดับจังหวัด ระดับอำเภอ และระดับเทศบาล สำหรับเทศบาลนั้นจะศึกษาเฉพาะเทศบาลเมืองนนทบุรี ทั้งนี้เพราะไม่มีการเปลี่ยนแปลงขอบเขตการปกครองของเทศบาลเมืองบางบัวทองแต่อย่างใด

ก. การเปลี่ยนแปลงขอบเขตปกครองระดับจังหวัด

จากที่ได้กล่าวมาในตอนต้นแล้วว่า จังหวัดนนทบุรีได้เริ่มต้นขึ้นจากการเป็นชุมชนเล็ก ๆ แล้ว จึงได้รับฐานะเป็นเมือง จนที่สุดได้กลายมาเป็นจังหวัดนนทบุรี ทั้งนี้เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพทางการบริหาร การเมือง และการปกครองในแต่ละยุคสมัย

การเปลี่ยนแปลงขอบเขตการปกครองระดับจังหวัดที่มีปรากฏเป็นหลักฐานของทางราชการก็ได้แก่ การโอนพื้นที่ตำบลขุนศรีหังตำบล จากอำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม มาเป็นส่วนหนึ่งของจังหวัดนนทบุรี โดยขึ้นตรงต่ออำเภอไทรน้อย จังหวัดนนทบุรี เมื่อ พ.ศ. 2502

ที่ตั้งของตัวเมืองหรือศาลากลางจังหวัดนั้น เมื่อแรกตั้งเป็นเมืองนนทบุรี อยู่ที่ตำบลบางกระสอ หังตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา อันเป็นที่ของอำเภอเมืองนนทบุรี ในปัจจุบัน

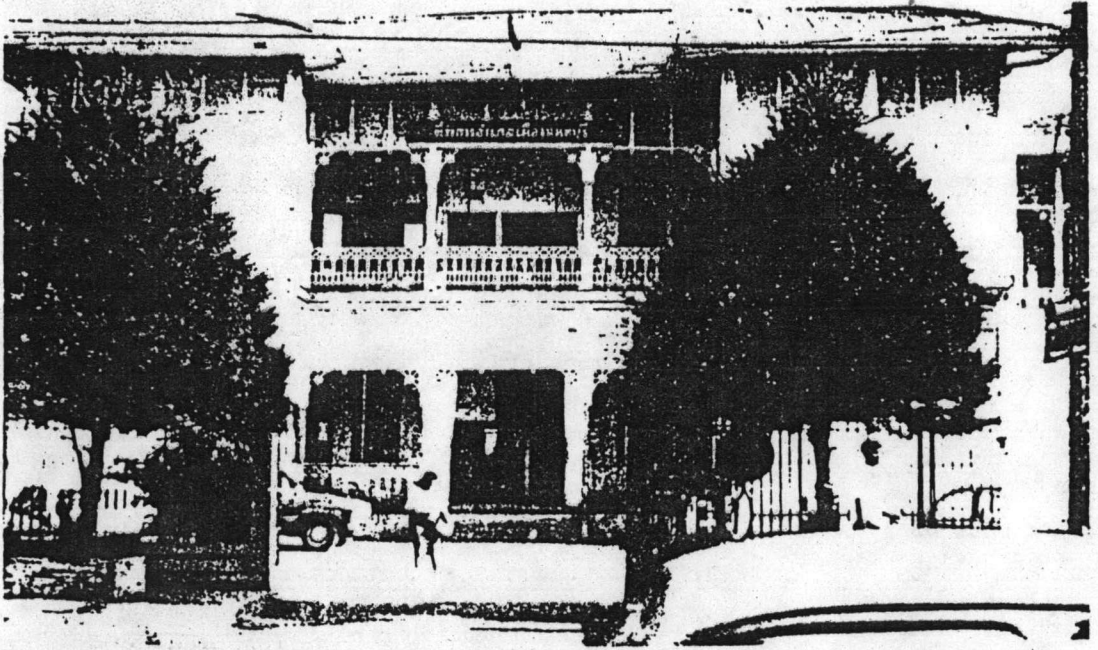
พ.ศ. 2208 สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้ย้ายตัวเมืองไปตั้งที่ปากคลองแม่น้ำอ้อม ทางใต้หมู่บ้านตลาดขวัญ นับเป็นการย้ายเมืองนนทบุรีครั้งแรก

ต่อมารัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งอยู่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ได้ย้ายศาลากลางจังหวัดไปตั้งที่ปากคลองบางชื่อฝั่งใต้ บริเวณตลาดขวัญ (ปัจจุบันคือ หมู่ที่ 1 ตำบลสวนใหญ่ อำเภอมือง จังหวัดนนทบุรี) ครั้งนี้จึงเป็นการย้ายที่ทำการเวืองนนทบุรีเป็นครั้งที่สอง

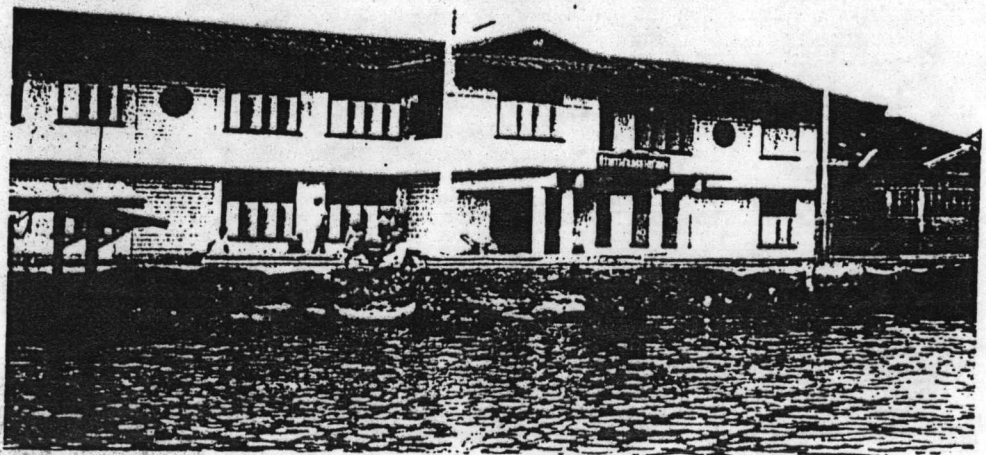
จนกระทั่งในปี พ.ศ.2471 จึงย้ายศาลากลางจังหวัดหรือที่ทำการเมืองมาอยู่ที่บางขวาง ตำบลตระนาวศรี (ปัจจุบันคือใจกลางเทศบาลเมืองนนทบุรี ซึ่งอยู่ในหมู่ที่ 4 ตำบลสวนใหญ่ อำเภอมือง จังหวัดนนทบุรี)

อย่างไรก็ตามฐานะของจังหวัดนนทบุรีได้สิ้นสุดลงเมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ.2486 โดยมีสภาพเป็นเพียงส่วนหนึ่งของกรุงเทพฯ แต่ในเวลาต่อมาได้ตั้งเป็นจังหวัดขึ้นใหม่อีก เมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม 2489 มาจนกระทั่งปัจจุบันนี้ ถึงกระนั้นก็ยังมีความคิดจากหลายฝ่ายที่เสนอให้รวมจังหวัดนนทบุรีเข้ากับกรุงเทพมหานครเหมือนเช่นที่เคยรวมธนบุรีมาแล้ว ซึ่งผู้ที่คัดค้านความคิดนี้อยู่มาก สำหรับจังหวัดนนทบุรีเองประชาชนมีความรักและผูกพันในท้องถิ่นของตน เพราะการรวมจังหวัดนนทบุรีให้เป็นพื้นที่หนึ่งของกรุงเทพมหานคร นอกจากจะทำให้เอกลักษณ์และความภาคภูมิใจของจังหวัดและประชาชนนนทบุรีเสียไปหมดสิ้น ยังจะเป็นการเพิ่มภาระความรับผิดชอบให้กับกรุงเทพมหานคร ซึ่งมีพื้นที่ใหญ่โตอยู่แล้วอีกด้วย

แม้ว่าจังหวัดนนทบุรีจะคงฐานะความเป็นจังหวัดหนึ่งใน 72 จังหวัด ไว้ให้ตลอดไป แต่จังหวัดนนทบุรีก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยงอิทธิพลของกรุงเทพมหานครซึ่งมีมานานแล้วให้ ตรงกันข้ามเวลายิ่งผ่านไปจังหวัดนนทบุรีก็ยิ่งทำหน้าที่สนองรับการขยายตัวของกรุงเทพฯ มากขึ้นเท่านั้น และแสดงให้เห็นว่า นนทบุรีมีบทบาทเป็นเพียงเมืองบริวารเมืองหนึ่งของมหานครหรือนครหลวง ซึ่งก็คือ กรุงเทพมหานครนั่นเอง บทบาทการเป็นเมืองบริวารของจังหวัดนนทบุรีจะเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ トラบเท่าที่กรุงเทพมหานครยังไม่หยุดการเจริญเติบโต เหมือนเช่นที่กำลังเป็นอยู่ทุกวันนี้

รูปแสดงที่ว่าการอำเภอนนทบุรี ริมแม่น้ำเจ้าพระยา

รูปแสดงที่ว่าการอำเภอบางบัวทอง ริมคลองบางบัวทอง

ข. การเปลี่ยนแปลงเขตการปกครองระดับอำเภอ

1. อำเภอเมืองนนทบุรี

ชื่อเดิมคือ อำเภอตลาดขวัญ ตั้งอยู่บริเวณเมืองนนทบุรีเดิม ที่ตั้งของอำเภอตลาดขวัญ ซึ่งได้รับการยกฐานะเป็นเมืองในรัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ประมาณ พ.ศ.2092 ปัจจุบันอยู่ในเขตตำบลสวนใหญ่ และตำบลบางกระสอบ มีแนว แสทงเขตของเมืองระหว่กหัวเมืองกับวัดห้ายเมือง แต่ไม่ปรากฏหลักฐานที่ทำการอำเภอตลาดขวัญแต่อย่างใด อำเภอตลาดขวัญได้เปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอเมืองนนทบุรี ภายหลังจากที่ได้มีการย้ายอำเภอตลาดขวัญ พร้อมกับการย้ายศาลากลางจังหวัดไปตั้งที่บางขวาง เขตตำบลตะนาวศรี (ปัจจุบันคือ ตำบลสวนใหญ่) ในปี พ.ศ.2471 ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอนนทบุรี เมื่อจังหวัดนนทบุรีถูกยุบไปรวมกับนครบาลกรุงเทพ-ธนบุรี จนเมื่อมีการประกาศยกฐานะจังหวัดนนทบุรีขึ้นอีกครั้งหนึ่ง) เมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ.2489 จึงได้เปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอเมืองนนทบุรี มาจนถึงปัจจุบันนี้

อย่างไรก็ตามเมื่อเมืองขยายตัวประชากรหนาแน่นขึ้น บริเวณที่ตั้งอำเภอเมืองนนทบุรีซึ่งอยู่ติดต่อกับศาลากลางจังหวัด จึงคับแคบ ไม่สามารถขยายออกไปได้ ด้วยเหตุผลอาคารที่ตั้งศาลากลางจังหวัดและที่ว่าการอำเภอเมืองนนทบุรี เป็นอาคารที่กรมศิลปากรขึ้นทะเบียนอนุรักษ์ไว้ ไม่อนุญาตให้รื้อหรือต่อเติมอาคาร ซึ่งเป็นอาคารไว้ที่สวยงาม อันเป็นสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และเป็นจุดเริ่มต้นของการขยายตัวอย่างรวดเร็วของเทศบาลเมืองนนทบุรีในปัจจุบันอีกด้วย ดังนั้นจังหวัดนนทบุรีจึงได้พิจารณาย้ายศาลากลางจังหวัดและที่ว่าการอำเภอเมืองนนทบุรีไปตั้ง ณ สถานที่แห่งใหม่ที่ตำบลบางกระสอบ ในเนื้อที่ของกรมไปรษณีย์โทรเลข ริมถนนรัตนาศิเบสร์ ใกล้กับสี่แยกแควน้อย ซึ่งเป็นชุมชนที่มีความเจริญและมีประชากรอาศัยอย่างหนาแน่นมาก (เริ่มก่อสร้างที่ทำการอำเภอเมืองนนทบุรีในปี พ.ศ. 2528) การย้ายที่ว่าการอำเภอไปยังสถานที่แห่งใหม่นี้จึงนับเป็นการเปลี่ยนแปลงเขตการปกครองของอำเภอเมืองนนทบุรีเป็นครั้งที่ 4

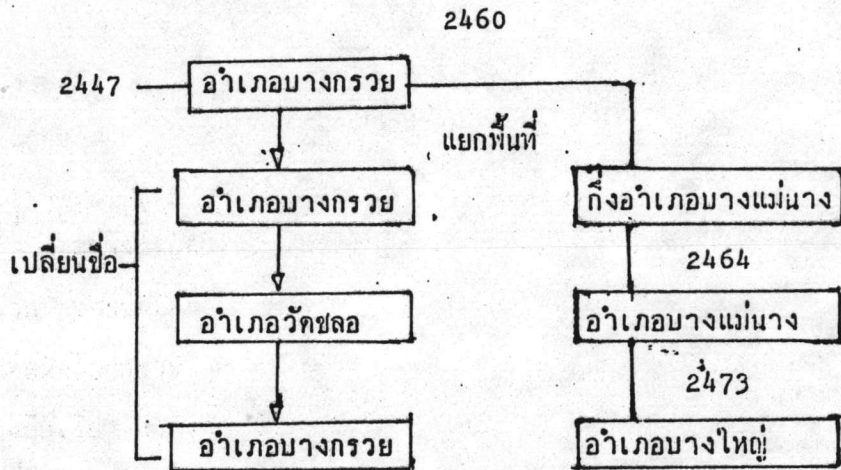
2. อำเภอบางกรวย

เป็นอำเภอเก่าแก่อำเภอหนึ่ง มีประวัติความเป็นมาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงด้านการบริหาร-ปกครองที่ค่อนข้างสับสน เดิมเมื่อตั้งขึ้นเป็นอำเภอ พ.ศ. 2447 มีชื่อว่าอำเภอบางใหญ่ ซึ่งชื่ออำเภอนี้เหมือนกับชื่ออำเภอใหญ่ในปัจจุบัน ทั้ง ๆ ที่อำเภอใหญ่เดิม ตั้งที่ทำการอยู่ในที่ดินของวัดชลอ ริมคลองบางกอกน้อย ตอนปากคลองบางกรวย ตำบลวัดกระโจมนปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็นตำบลวัดชลอ โดยที่ว่าการอำเภอยังคงตั้งอยู่ที่แห่งนี้อยู่มาโดยตลอด อำเภอใหญ่นี้เป็นอำเภอที่กว้างใหญ่ และภูมิประเทศเป็นแม่น้ำลำคลองตลอดทั้งอำเภอ ยังทำให้การติดตั้งภายในอำเภอเป็นไปได้ยาก ดังนั้นในปี พ.ศ. 2460 ทางราชการเห็นว่าไม่มีความสะดวกในการปกครองจึงแบ่งเขตการปกครองทางด้านเหนือของอำเภอใหญ่ ตั้งเป็นกิ่งอำเภอบางแม่นาง ขึ้นกับอำเภอใหญ่ในขณะนั้นจนถึงปี พ.ศ. 2464 จึงได้ยกฐานะกิ่งอำเภอบางแม่นางขึ้นเป็นอำเภอ เรียกอ่าเภอบางแม่นาง ตั้งแต่นั้นมาอำเภอใหญ่จึงมีอาณาเขตและพื้นที่จำกัดอยู่เพียงนั้น มิได้มีการเปลี่ยนแปลงขอบเขตอีกเลย

1. อย่างไรก็ตาม ต่อมาชื่ออำเภอบางใหญ่ที่มีผู้พิจารณาว่า เนื่องจากตั้งอยู่ปากคลองบางกรวย ซึ่งมีชื่อเดิมว่าคลองตลาดแก้ว ประกอบกับรูปที่ดินของอำเภอบางใหญ่นั้น สมัยก่อนเป็นรูปแหลมคล้ายกรวย ยื่นออกไปทางแม่น้ำเจ้าพระยา ผู้คนส่วนมากจึงเรียกกันว่า หัวแหลมหรือบางที่ก็เรียกบางกรวย ด้วยความรู้สึกรู้สึกว่าชื่ออำเภอบางกรวยมีความเหมาะสมมากกว่า จึงได้เปลี่ยนชื่อจากอำเภอบางแม่นางมาเป็นอำเภอบางกรวย ตั้งแต่วันที่ 19 ตุลาคม พ.ศ. 2473 พร้อมกันนั้นก็ให้เปลี่ยนชื่ออำเภอบางแม่นางเป็นอำเภอบางใหญ่แทนอีกด้วย

ต่อมาซึ่งไม่ปรากฏว่าเป็นปี พ.ศ.ใด มีการเปลี่ยนชื่ออำเภอบางกรวยเป็นอำเภอวัดชลอ ตามตำบลดั้งของที่ว่าอำเภอ เวลาเดียวกับที่เปลี่ยนชื่อตำบลวัดกระโจงมาเป็นตำบลวัดชลอ แต่ภายหลังได้กลับมาใช้ชื่ออำเภอบางกรวยอีกจนกระทั่งถึงปัจจุบัน (โปรดดูแผนภูมิที่)

อำเภอบางกรวย

แผนภูมิที่ การเปลี่ยนแปลงขอบเขตการบริหาร-ปกครองของอำเภอบางกรวย

(1) จังหวัดนนทบุรี, สำนักงาน, ประวัติศาสตร์ไทยส่วนภูมิภาค จังหวัดนนทบุรี พ.ศ.2525 (นนทบุรี : โรงพิมพ์สถานสงเคราะห์หญิงบ้านปากเกร็ด, 2526), หน้า 58-59.

4. อำเภอบางบัวทองและอำเภอไทรน้อย

อำเภอบางบัวทอง กิ่งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2445 มีที่ทำการอยู่บริเวณริมคลองบางบัวทอง ห่างจากฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ประมาณ 6 กิโลเมตร เดิมมีขนาดใหญ่มาก แต่ได้แบ่งพื้นที่บางส่วนไปขึ้นกับอำเภอต่าง ๆ คืออำเภอบางใหญ่ ให้แยกเอาตำบลเสาชิงหิน บางแม่นาง และตำบลบ้านใหม่ไปรวมกับอีก 2 ตำบลของอำเภอบางกรวย

อำเภอไทรน้อยก็เป็นอีกอำเภอหนึ่งซึ่งแบ่งพื้นที่มาจากอำเภอบางบัวทอง เนื่องจากทางราชการเห็นว่าตำบลไทรน้อย ตำบลไทรใหญ่ ตำบลรามภุชฌิม และตำบลหนองเตราชูบ รวม 4 ตำบล มีประชากรอยู่หนาแน่น ไม้สะดวกในการเดินทางติดต่อกับที่ว่าการอำเภอบางบัวทอง ตลอดทั้งการปกครองมีความลำบากเป็นอย่างมาก จึงยกฐานะ 4 ตำบลดังกล่าวเป็นกิ่งอำเภอไทรน้อยเมื่อปี พ.ศ.2492 ต่อมาอีก 7 ปี ทางราชการประกาศให้กิ่งอำเภอไทรน้อยเป็นอำเภอไทรน้อย จนถึงปี พ.ศ.2502 มีการเปลี่ยนแปลงเขตจังหวัด โดยโอนตำบลขุนศรี จากอำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม มาขึ้นอยู่กับอำเภอไทรน้อย

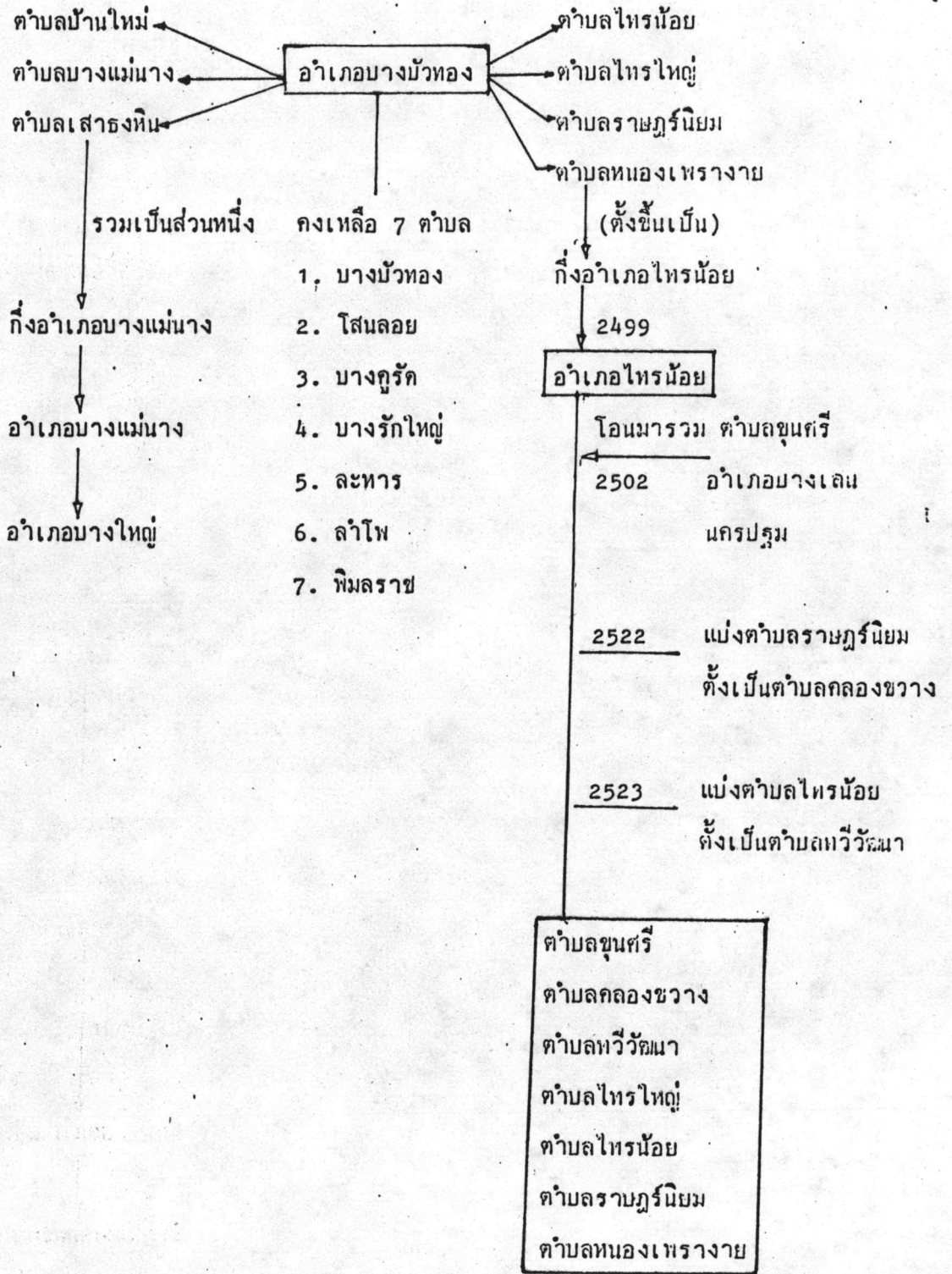
ตารางแสดงการเปลี่ยนการเขตการปกครองอำเภอเมืองนนทบุรี

ชื่อเดิม	ที่ตั้งอำเภอเดิม	ตั้งเมื่อ	การเปลี่ยนแปลงครั้งที่ 1		
			ชื่อ	ที่ตั้ง	ตั้งเมื่อ
อำเภอ ตลาดขวัญ	บริเวณเดียวกับ ที่ตั้งศาลากลาง จังหวัดเดิม ระหว่างวัดหัว เมืองกับวัดท้าย เมือง	พ.ศ. 2092	อำเภอ เมือง นนทบุรี	บริเวณเดียวกับ ที่ตั้งศาลา กลางจังหวัด ที่ตำบลสวน ใหญ่ ถนน ประชาราษฎร์	พ.ศ. 2471

การเปลี่ยนแปลงครั้งที่ 2

การเปลี่ยนแปลงครั้งที่ 3

ชื่อ	ที่ตั้ง	ปีที่เปลี่ยนชื่อ	ชื่อ	ที่ตั้ง	ปีที่เปลี่ยนชื่อ
อำเภอ นนทบุรี	ที่ตั้งยังคงอยู่ที่ ตำบลสวนใหญ่ แต่เหตุผลใน การเปลี่ยนชื่อ อำเภอเพราะ จังหวัดนนทบุรี ถูกยุบขึ้นตรง ต่อนครบาลกรุง เทพ-ธนบุรี	พ.ศ. (ไม่ทราบ)	อำเภอ เมือง นนทบุรี	ไม่เปลี่ยนแปลง แต่เหตุผลที่ เปลี่ยนชื่ออำเภอ เนื่องจากการ จัดตั้งจังหวัด นนทบุรีขึ้นอีก	พ.ศ. 2489

แผนภูมิที่ แสดงลำดับการเปลี่ยนแปลงด้านการปกครองของอำเภอบางบัวทองและอำเภอไทรน้อย

ปี พ.ศ.2522 ได้แบ่งตำบลราษฎรนิคม บางส่วนตั้งขึ้นเป็นตำบลคลองขวาง นับเป็นตำบลที่ 6 ของอำเภอไทรน้อย และในปี พ.ศ.2523 มีการแบ่งตำบลไทรน้อย ตั้งเป็น ตำบลทวีวัฒนา จนถึงปัจจุบันอำเภอไทรน้อยจึงมีตำบลรวมทั้งสิ้น 7 ตำบล

ก. การเปลี่ยนแปลงขอบเขตการปกครองระดับเทศบาล

เทศบาลเมืองนนทบุรี

เทศบาลเมืองนนทบุรีมีอายุได้ 49 ปี (พ.ศ.2528) นับตั้งแต่ได้ยกฐานะขึ้นเป็น เทศบาล ตามที่ได้มีพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งเทศบาลเมืองนนทบุรี จังหวัดนนทบุรี พุทธศักราช 2479 ขึ้นเมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2479 มีพื้นที่เพียง 2.5 ตารางกิโลเมตร ครอบคลุมตำบล ส่วนใหญ่ทั้งตำบล อาณาเขตของเทศบาลเมืองนนทบุรีจะอยู่เลียบฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ณ บริเวณ นี้เป็นเขตของเมืองนนทบุรีเก่าถึง 2 แห่ง และยังเป็นที่ตั้งของตลาดแก้วตลาดขวัญ ชุมชนแรก เริ่มของจังหวัดนนทบุรีอีกด้วย

เทศบาลเมืองนนทบุรีจึงถือเป็นจุดเริ่มต้นของการเติบโตแบบเมือง เห็นกันที่ ๆ มีความเจริญก้าวหน้ามากที่สุดของจังหวัดนนทบุรี แต่ขอบเขตของเทศบาลเมืองนนทบุรีในเวลาต่อมาจนถึงปัจจุบันมิได้ครอบคลุมชุมชนเมืองทั้งหมด กล่าวคือมีพื้นที่เมืองขยายตัวเกินเลย ขอบเขต เทศบาลเมืองนนทบุรีไปมาก ดังนั้นข้อมูลของเทศบาลเมืองนนทบุรีจึงไม่สามารถใช้เป็นตัวแทน ข้อมูลชุมชนเมืองของจังหวัดนนทบุรีได้อย่างแท้จริง

นอกเหนือจากนี้ยังเกิดความไม่เสมอภาคกันระหว่างประชากรในเทศบาลเมือง นนทบุรีกับประชาชนในบริเวณใกล้เคียง และยังทำให้เทศบาลมีรายรับน้อยกว่าที่ควรจะได้ เหตุผลเหล่านี้เพียงพอที่จะผลักดันให้มีการขยายเขตเทศบาลต่อไป ทั้ง ๆ ที่ไม่เคยมีการขยาย เขตเทศบาลเมืองนนทบุรีมาก่อนเลย

ดังนั้นเมื่อวันที่ 12 มีนาคม 2518 ทางเทศบาลได้ขอให้สำนักผังเมืองไปพิจารณา เปลี่ยนแปลงเขตเทศบาล โดยขอขยายพื้นที่ออกไปอีก 4 ตำบล คือตำบลตลาดขวัญ ตำบลบาง เชน ตำบลบางกระสอ และตำบลท่าทราย ทางสำนักผังเมืองได้พิจารณาเห็นสมควรให้ขยาย

เขตคามพื้นที่ดังกล่าว และขอให้เทศบาลดำเนินการเสนอไปยังกระทรวงมหาดไทย เมื่อวันที่ 16 มกราคม 2519 แต่เรื่องเงียบหายไป

ต่อมาทางจังหวัดนนทบุรีได้ขอให้สำนักผังเมือง กำหนดแนวเขตและจัดทำแผนที่จัดตั้ง สุขาภิบาล 4 แห่งคือ สุขาภิบาลตลาดขวัญ สุขาภิบาลบางเขน สุขาภิบาลบางกระสอ และ สุขาภิบาลท่าทราย เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2523

สำนักผังเมืองได้ทำหนังสือถึงจังหวัด เพื่อขอทราบนโยบายจัดตั้งสุขาภิบาลและผลการขยายเขตเทศบาลเมืองครั้งที่แล้ว เมื่อ 19 พฤศจิกายน 2523 เวลาได้ผ่านมาจนถึงวันที่ 3 กรกฎาคม 2524 ทางสำนักผังเมืองได้ขอให้จังหวัดนนทบุรีส่งหลักฐานเกี่ยวกับความเห็นชอบของประชาชนมาประกอบการพิจารณา พร้อมทั้งชี้แจงว่าในบริเวณดังกล่าว ควรจะให้เป็นเขตการปกครองเกี่ยวกับเทศบาลเมืองนนทบุรี

จังหวัดนนทบุรีจึงส่งหนังสือตอบสำนักผังเมืองลงวันที่ 2 กรกฎาคม 2525 เกี่ยวกับข้อมูลประชากร พื้นที่ รายได้ และความเห็นชอบเป็นเอกฉันท์ของประชาชนทั้ง 4 ตำบล ที่จะให้จัดตั้งเป็นสุขาภิบาลและขอให้พิจารณาอนุญาตให้จัดตั้งสุขาภิบาลขึ้นให้ได้อย่างน้อย 1 สุขาภิบาล

อย่างไรก็ตาม สำนักผังเมืองมีความเห็นไม่ตรงกัน จึงได้คิดตั้งไปยังกรมการปกครอง เพื่อชี้แจงความเห็นของสำนักผังเมือง ซึ่งมีความเห็นว่าผังเมืองรวมกรุงเทพมหานครและปริมณฑลได้วินโยบายกำหนดให้บริเวณเทศบาลเมืองนนทบุรีและพื้นที่ใกล้เคียงเป็นศูนย์ชุมชนระดับรอง (Sub-Center) ซึ่งในอนาคตจะเป็นบริเวณที่รองรับการขยายตัวจากศูนย์ชุมชนในกรุงเทพมหานครและเขตสุขาภิบาลที่จังหวัดเสนอ ขอจัดตั้งขึ้นมาอยู่ใกล้กับเขตเทศบาลเมืองนนทบุรี จึงเห็นสมควรที่จะให้มีการขยายเขตเทศบาลออกไปในพื้นที่ดังกล่าวจะเหมาะสมในด้านการควบคุมการพัฒนาในอนาคตมากกว่าที่จะจัดตั้งเป็นสุขาภิบาล

ในที่สุด เทศบาลเมืองนนทบุรีได้มีหนังสือลงวันที่ 6 ตุลาคม 2526 ขอให้สำนักผังเมืองพิจารณาความเหมาะสมในการเปลี่ยนแปลงเขตเทศบาลเมืองนนทบุรีด้วย ภายหลังจากกองวิจัยได้ออกไปตรวจสอบพื้นที่เขตที่ขอขยายและรายละเอียดต่าง ๆ แล้ว มีความเห็นว่าการสนับสนุนให้มีการขยายเขตตามที่ขอมาเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพความเจริญของท้องถิ่น

จะเห็นได้ว่าขั้นตอนของการขยายเขตเทศบาลเมืองนนทบุรีต้องใช้เวลาในการพิจารณาานมาก แม้ขณะนี้กำลังทำวิจัยอยู่นี้ การดำเนินการก็ยังไม่แล้วเสร็จ ซึ่งตามความเป็นจริงแล้วการขยายเขตเทศบาลเมืองนนทบุรี น่าจะได้ดำเนินการมาก่อนหน้านี้ มิฉะนั้นแล้วปัญหาของชุมชนเมืองนนทบุรีคงจะไม่สะสมไว้มากถึงเช่นทุกวันนี้

เขตเทศบาลเมืองนนทบุรีที่ขยายมีพื้นที่รวม 36.4 ตารางกิโลเมตร มีประชากรในปี 2526 จำนวน 123,991 คน รวมกับพื้นที่เดิม 2.5 ตารางกิโลเมตร จะได้พื้นที่ทั้งสิ้น 38.9 ตารางกิโลเมตร ประชากร 162,864 คน เฉลี่ยความหนาแน่นเท่ากับ 4,187 คนต่อหนึ่งตารางกิโลเมตร ทั้งนี้จะมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการขยายเขตเทศบาลเมืองนนทบุรีครั้งนี้ประมาณ 4,340,208.96 บาท (พ.ศ.2526)

สรุปรายละเอียดของการเปลี่ยนแปลงขอบเขตการปกครองของเทศบาลเมืองนนทบุรี มีดังต่อไปนี้

จากพื้นที่ 2.5 ตร.กม. ของตำบลสวนใหญ่ อำเภอเมืองนนทบุรี เป็น 38.9 ตร.กม. เพิ่มพื้นที่อีก 4 ตำบลคือ ตลาดขวัญ บางเขน บางกระสอ และท่าทรายนั้น หมายถึงเขตเทศบาลใหม่จะครอบคลุมพื้นที่ของอำเภอเมืองฝั่งตะวันออกทั้งหมด โดยแนวอาณาเขตที่เปลี่ยนมีดังนี้ (โปรดดูแผนที่ ประกอบ)

ทิศเหนือ ตั้งแต่หลักเขตที่ 1 ซึ่งตั้งอยู่ตรงจุดกึ่งกลางปากคลองบางตลาดตรงที่บรรจบกับแม่น้ำเจ้าพระยา เลียบไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ตามแนวศูนย์กลางคลองบางตลาดตัดผ่านทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 306 ตอนต่อเขตควบคุมของกรุงเทพมหานครกับสามแยกบางขุน และตัดผ่านถนนประชาชื่นถึงหลักเขตที่ 2 ซึ่งตั้งอยู่ตรงจุดกึ่งกลางคลองประปา ตรงที่ตัดกับจุดศูนย์กลางคลองบางตลาด

ทิศตะวันออก จากหลักเขตที่ 2 เป็นเส้นตรงไปทางทิศใต้ ตามแนวศูนย์กลางคลองประปาตัดผ่านทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 302 (สามแยกมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์-สามแยกเกล้า) ถึงหลักเขตที่ 3 ซึ่งตั้งอยู่ตรงจุดศูนย์กลางคลองประปาตรงที่ตัดกับจุดศูนย์กลางคลองบางเขน

ทิศใต้ จากหลักเขตที่ 3 เป็นเส้นตรงไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ตามแนวศูนย์กลางคลองบางเขน ตัดผ่านทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 301 ต่อเขตควบคุมของกรุงเทพมหานคร

ดังนั้นการขยายเขตเทศบาลเมืองนนทบุรีจึงเป็นสิ่งจำเป็นด้วยเหตุผลคือ

1. พื้นที่ตำบลบางกระสอ บางเขน ท่าทราย และตลาดขวัญ ในเขตอำเภอนนทบุรี เป็นพื้นที่ต่อเนื่องกับเทศบาลเมืองนนทบุรีและมีความเจริญมาก เพราะฉะนั้นการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจึงทำได้โดยไม่คล่องตัว เพราะพื้นที่ดังกล่าวขึ้นตรงและอยู่ในความรับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนจังหวัด มิใช่เทศบาลเมืองนนทบุรี ทำให้การบริการสาธารณูปโภคต่าง ๆ ไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เช่น การจัดเก็บขยะ เป็นต้น

2. เนื่องจากพื้นที่ของตำบลห้วยผึ้งและเทศบาลเมืองนนทบุรีได้ถูกกำหนดให้เป็นส่วนหนึ่งของผังเมืองรวมกรุงเทพมหานครและปริมณฑล มาเป็นเวลานานตั้งแต่ผังลิขิตซ์ฟิลด์ ดังนั้นเพื่อให้เกิดความเหมาะสมทางด้านการผังเมือง ในอันที่จะควบคุมการใช้ที่ดินและการก่อสร้างอาคาร จึงควรรวมพื้นที่ตำบลห้วยผึ้งเข้ากับเทศบาลเมืองนนทบุรี

3. เพื่อความเหมาะสมในการบริหารและปกครองพื้นที่อำเภอนนทบุรีฝั่งตะวันออกทั้งหมด

4. การขยายเขตเทศบาลเมืองนนทบุรีออกไปจะทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้นเพียงพอแก่การให้บริการตามควรแก่กำลังที่เทศบาลเมืองจะพึงกระทำได้

(โปรดดูตารางที่ และ ประกอบ)

4.6 ลักษณะด้านประชากร

1. จำนวนประชากร

จังหวัดนนทบุรีมีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 456,588 คน (สถิติเมื่อวันที่ 31 ธันวาคม 2526) แยกเป็นเพศชาย 232,141 คน และเพศหญิง 7,694 คน นับเป็นจังหวัดที่มีจำนวนประชากรมากที่สุดเป็นลำดับที่ 45 ของประเทศ และเป็นลำดับที่ 3 เมื่อนำมาจัดเฉพาะจังหวัดปริมณฑลเท่านั้น (โปรดดูตารางที่ และ ประกอบ)

1 จำนวนประชากรในพื้นที่ฝั่งตะวันตกและพื้นที่ฝั่งตะวันออก

ในพื้นที่ฝั่งตะวันออกของจังหวัดนนทบุรีมีประชากรอยู่อาศัยอย่างหนาแน่นมาก เพราะเป็นเขตชุมชนเมือง ซึ่งมีอัตราการขยายตัวสูง ปี พ.ศ.2526 จำนวนประชากรในพื้นที่ฝั่งตะวันออกคือ 225,086 คน คิดเป็นร้อยละ 49.30 ของจำนวนประชากรรวมทั้งจังหวัด ส่วนประชากรอีกร้อยละ 50.7 จำนวน 231,502 คนจะอาศัยอยู่ในพื้นที่ฝั่งตะวันตกของจังหวัด

	พื้นที่ฝั่งตะวันตก	พื้นที่ฝั่งตะวันออก
ประชากร	231,502	225,086
ร้อยละ	50.7	49.3

จำนวนประชากรในเขตเมืองและชนบท

การพิจารณาจำนวนประชากรในเขตเมืองเป็นสิ่งที่ยุ่งยากมาก เพราะการให้คำจำกัดความของคำว่า "เมือง" ในประเทศไทย ยังไม่แจ่มชัดและแน่นอน เหมือนกับในประเทศอื่น ๆ บางครั้งความหมายของ "เมือง" จะครอบคลุมพื้นที่ชุมชนเทศบาลและสุขาภิบาลทั้งหมด

รวมทั้งกรุงเทพมหานครและพัทยา แต่ในการวิจัยบางเรื่องกลับกำหนดให้เขตเทศบาลเท่านั้น เป็นเขตชุมชนเมือง ทั้งนี้จึงมีความลึกลับอยู่ไม่น้อย และนอกจากนี้ยังมีพื้นที่ที่ไม่ใช่เป็นเขต เทศบาลและสุขาภิบาลบางแห่งที่มีสภาพเป็นชุมชนเมือง ก็ไม่ได้ถูกนำมาพิจารณาอีกด้วย แต่ กระนั้นก็ตามในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ จะขอกำหนดขอบเขตความเป็นเมืองของชุมชนต่าง ๆ เก็บ 'ใหม่' ทั้งนี้จะไม่คำนึงว่าชุมชนนั้นจะมีฐานะเป็นเขตสุขาภิบาลหรือไม่ โดยพิจารณาลักษณะการตั้ง ดินฐานประชากร จำนวนสิ่งปลูกสร้าง กิจกรรมสาธารณูปโภค สาธารณูปการ ความสะดวกใน การเข้าออก และแหล่งงานภายในชุมชน รวมทั้งจะพิจารณาถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชา กร เป็นหลักเกณฑ์สำคัญในการตัดสินใจ

จากเหตุผลดังกล่าวจึงสามารถจัดชุมชนเมืองของจังหวัดนนทบุรีได้ดังต่อไปนี้

1. เขตเทศบาลเมืองนนทบุรีเดิม (ตำบลสวนใหญ่ อำเภอมือง) มีเนื้อที่ 2.5 ตารางกิโลเมตร
2. เขตเทศบาลเมืองนนทบุรีขยายใหม่ (ตำบลบางกระสอ, บางเขน, ท่าทราย และตลาดขวัญ อำเภอมืองฝั่งตะวันออก) พื้นที่ 36.4 ตารางกิโลเมตร
3. เขตสุขาภิบาลปากเกร็ด (ตำบลปากเกร็ด บางตลาด บ้านใหม่ และบางพูด อำเภอปากเกร็ด) พื้นที่ 34.54 ตารางกิโลเมตร
4. เขตตำบลบางศรีเมือง และบางกร่าง อำเภอมืองนนทบุรี ฝั่งตะวันตก รวม 17 ตารางกิโลเมตร
5. เขตเทศบาลเมืองบางบัวทอง มีเนื้อที่ 1 ตารางกิโลเมตร
- และ 6. เขตตำบลบางกรวย และตำบลวัดชลอ อำเภอบางกรวย พื้นที่รวม 9.39 ตารางกิโลเมตร

รวมพื้นที่ชุมชนเมืองของจังหวัดนนทบุรีทั้งหมด 100.81 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นพื้นที่เพียงร้อยละ 16.19 หรือประมาณ 1 ใน 6 ของพื้นที่รวมทั้งจังหวัด

ดังนั้น จังหวัดคนนาบุรี จะมีจำนวนประชากรที่อยู่อาศัยในเขตชุมชนเมืองจำนวน 279,670 คน และประชากรที่อยู่อาศัยในเขตชนบทอีก 176,718 คน

หมายเหตุ : ในการจำแนกจำนวนประชากรเมืองและชนบทนี้ ได้พิจารณาว่าประชากรของ
 สหุชาติบาลรายบุรีนิคม อำเภอไทรน้อย และสหุชาติบาลบางม่วง อำเภอบางใหญ่
 เป็นประชากรในเขตเมือง ด้วยเหตุผลคือ เขตสหุชาติบาลทั้งสองยังมีสภาพเป็น
 ชุมชนริมน้ำและชุมชนชนบท ยังขาดสิ่งอำนวยความสะดวกในการดำรงชีวิต ไม่มี
 แหล่งงานประเภทอื่น และสภาพพื้นที่ส่วนใหญ่ยังเป็นสวนและนา ตรงกันข้ามกับ
 ตำบลบางศรีเมืองและบางกร่าง ซึ่งไม่ใช่เขตสหุชาติบาลหรือเทศบาล แต่ผู้จับได้
 จัดให้เป็นเขตชุมชนเมือง เพราะพื้นที่ดังกล่าวเป็นชุมชนที่มีประชากรอาศัยอยู่หนา
 แน่น เป็นศูนย์กลางการคมนาคมขนส่งทั้งทางน้ำและทางรถยนต์ เชื่อมอำเภอ
 ต่าง ๆ ของฝั่งตะวันตก มีกิจกรรมอื่น ๆ ที่ไม่ใช่เกษตรกรรมจำนวนมาก มีธุรกิจ
 บ้านจัดสรร มีความสะดวกในการเข้าออก การใช้ที่ดินขยายตัวอย่างรวดเร็ว
 และในแผนที่ของกรมแผนที่ทหารก็ได้แสดงรายละเอียดอย่างชัดเจน ถึงความเป็น
 เมืองในให้แก่ทั้งสองตำบลดังกล่าว นอกจากนี้ผู้จับยังได้รวมพื้นที่นอกเขตสหุชาติบาล
 วัชชโลและบางกรวย ของตำบลทั้งสองให้เป็นเขตชุมชนเมืองของอำเภอบาง
 กรวยอีกด้วย เนื่องจากการขยายตัวของกิจกรรมที่อยู่อาศัยสูง ความเป็นเมือง
 ได้แพร่กระจายครอบคลุม จึงได้รับอิทธิพลจากกรุงเทพมหานครมากกว่าตำบลอื่น ๆ

ตารางที่ แสดงจำนวนประชากรในเขตเมืองและชนบทของจังหวัดนนทบุรีปี พ.ศ. 2526

ประชากรเขตเมือง		ประชากรเขตชนบท	
1. เขตเทศบาล นนทบุรีเดิม	38,873	1. อำเภอเมืองฝั่งตะวันตก รวม 3 ตำบล (ไทรม้า, บางไผ่และบางรักน้อย	16,793
2. เขตเทศบาลเมืองนนทบุรี ขยายใหม่ (พื้นที่ 4 ตำบล ของอำเภอเมือง ฝั่งตะวันออก	123,991	2. อำเภอปากเกร็ด ฝั่งตะวันตกและเกาะเกร็ด	31,027
3. เขตสุขาภิบาลปากเกร็ด	62,222	3. อำเภอบางใหญ่	34,289
4. เขตตำบลบางศรีเมือง และบางกร่าง อำเภอเมือง	18,365	4. อำเภอไทรน้อย	30,268
5. เขตเทศบาลเมือง บางบัวทอง	8,556	5. อำเภอบางบัวทอง ยกเว้น เขตเทศบาลเมืองเทศบาล บางบัวทอง	32,931
6. เขตตำบลวัดชลอ และตำบล บางกรวย อำเภอบางกรวย	27,863	6. อำเภอบางกรวย ยกเว้น ตำบลวัดชลอ และตำบล บางกรวย	31,410
รวม	279,870	รวม	176,718
ร้อยละ	61.30	ร้อยละ	38.70
รวมทั้งจังหวัด		456,588 คน	

ตารางที่ แสดงการเปรียบเทียบลำดับที่และจำนวนประชากรของจังหวัดปริมณฑลปี 2526

ลำดับ	จังหวัด	จำนวนประชากร	ชาย	หญิง
1	กรุงเทพมหานคร	5,018,327	2,552,800	2,465,527
2 (1)	สมุทรปราการ	623,514	319,917	303,597
3 (2)	นครปฐม	585,931	288,838	297,093
4 (3)	นนทบุรี	456,588	232,141	224,447
5 (4)	ปทุมธานี	357,809	179,647	178,162
6 (5)	สมุทรสาคร	296,714	148,496	148,221
	รวม	7,338,883	3,721,836	3,721,836

นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2462 จังหวัดนนทบุรี มีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นทุกปี และมีการเปลี่ยนแปลงลำดับที่ของจังหวัดที่มีประชากรมากที่สุดอีกด้วย

ตาราง แสดงการเปลี่ยนแปลงลำดับที่และจำนวนประชากรของจังหวัดนนทบุรี ทั้งระดับ ประเทศ และเฉพาะในปริมณฑล

พ.ศ.	จำนวนประชากร	ลำดับที่ใน ประเทศ	ลำดับที่ใน ปริมณฑล	ประชากรทั้งประเทศ
2462	86,732	41	2	9,207,355
2472	102,394	46	4	11,506,207
2480	115,185	49	4	14,467,105
2490	133,623	52	4	17,442,689
2500	177,763	51	3	23,669,459
2510	247,744	51	3	32,468,683
2520	355,745	49	3	44,272,693
2521	361,926	50	3	45,221,625
2522	372,887	49	3	46,113,756
2523	386,741	48	3	46,961,338
2524	403,809	48	3	47,875,002
2525	422,392	47	3	48,846,927
2526	456,588	45	3	49,515,074
2527	467,852	44	3	50,060,471

* จำนวนประชากรกลางปี เมื่อ 30 มิถุนายน 2527

ตารางที่
 เปรียบเทียบความหนาแน่นของประชากรในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล
 กับประชากรทั้งประเทศ

ปี พ.ศ.	ความหนาแน่นประชากร (คน / 1 ตารางกิโลเมตร)							
	ช งประเทศ	กรุงเทพและ ปริมณฑล	กรุงเทพฯ	นนทบุรี	ปทุมธานี	สมุทรปราการ	สมุทร สาคร	นครปฐม
2462	17	125	324	139	52	89	49	74
2472	21	168	455	164	69	119	79	86
2480	27	206	568	185	81	148	99	104
2490	32	262	751	214	93	183	133	126
2500	44	392	1,216	285	115	269	178	159
2510	60	594	1,991	397	151	347	233	202
2519	80	838	2,898	558	193	504	287	238
2521	84	894	3,105	581	202	548	299	250
2524	88	977	3,399	648	217	626	318	262
2526	91	961	3,198	733	234	700	348	269

ที่มา : กองการทะเบียน กรมการปกครอง

- หมายเหตุ
1. การคำนวณหาความหนาแน่นของประชากรทั้งประเทศให้ถือตัวเลขพื้นที่ 542,354 ตารางกิโลเมตร ของกรมการปกครองเป็นเกณฑ์
 2. พื้นที่จังหวัดหิอนุโลมเอาพื้นที่ใหม่ปัจจุบันมาคำนวณหาความหนาแน่นตั้งแต่ปี 2462-2526 เนื่องจากไม่สามารถหาตัวเลขที่ถูกต้องใหม่
ต่าง ๆ ได้

ตารางที่

แสดงการจัดลำดับจังหวัดที่มีประชากรมากที่สุดไปหาจังหวัดที่มีประชากรน้อยที่สุด
ในปี พ.ศ. 2526

ลำดับที่	จังหวัด	จำนวนประชากร
1	กรุงเทพมหานคร	5,018,327
2	นครราชสีมา	2,054,841
3	อุบลราชธานี	1,683,798
4	อุดรธานี	1,564,283
5	ขอนแก่น	1,463,001
6	นครศรีธรรมราช	1,310,672
7	เชียงใหม่	1,232,967
8	บุรีรัมย์	1,227,105
9	ศรีสะเกษ	1,150,505
10	สุรินทร์	1,120,533
11	ร้อยเอ็ด	1,117,834
12	นครสวรรค์	1,008,236
13	เข็ยงราย	954,601
14	สงขลา	930,123
15	ชัยภูมิ	902,710
16	เพชรบูรณ์	885,226
17	สกลนคร	820,559
18	มหาสารคาม	807,157
19	กาฬสินธุ์	739,200
20	ชลบุรี	769,581
21	สุพรรณบุรี	742,847

ลำดับที่	จังหวัด	จำนวนประชากร
22	หนองคาย	736,934
23	ปราจีนบุรี	729,029
24	พิษณุโลก	722,503
25	ลำปาง	721,877
26	ลพบุรี	664,398
27	ราชบุรี	663,889
28	สุราษฎร์ธานี	641,098
29	พระนครศรีอยุธยา	630,799
30	สมุทรปราการ	623,514
31	กำแพงเพชร	616,467
32	กาญจนบุรี	593,829
33	นครปฐม	585,931
34	นครพนม	566,953
35	สุโขทัย	556,797
36	พิจิตร	545,532
37	ฉะเชิงเทรา	503,184
38	เลย	486,407
39	สระบุรี	483,315
40	ยโสธร	475,068
41	บราฮีวาส	469,735
42	บัตตานี	467,621
43	พะเยา	467,320
44	แพร่	466,862
45	นนทบุรี	456,588

ลำดับที่	จังหวัด	จำนวนประชากร
46	ตรัง	452,669
47	อุตรดิตถ์	430,483
48	พัทลุง	417,176
49	น่าน	396,354
50	เพชรบุรี	392,971
51	ระยอง	392,554
52	ประจวบคีรีขันธ์	391,861
53	ลำพูน	382,632
54	จันทบุรี	364,440
55	ปทุมธานี	357,809
56	ชุมพร	341,658
57	ชัยนาท	329,830
58	ตาก	305,823
59	สมุทรสาคร	296,714
60	ยะลา	291,166
61	อุทัยธานี	276,369
62	อ่างทอง	264,216
63	มุกดาหาร	248,358
64	กระบี่	244,590
65	สิงห์บุรี	206,144
66	นครนายก	205,838
67	สมุทรสงคราม	198,273
68	พังงา	186,691

ลำดับที่	จังหวัด	จำนวนประชากร
69	สตูล	179,565
70	ตราด	157,813
71	แม่ฮ่องสอน	144,936
72	ภูเก็ต	141,863
73	ระนอง	91,462
	รวม 73 จังหวัด	49,515,074

ที่มา : กองการทะเบียน กรมการปกครอง

จะเห็นได้ว่าจังหวัดนนทบุรี เป็นจังหวัดที่มีประชากรอาศัยอยู่จำนวนมาก และเมื่อพิจารณาต่อไปในระดับอำเภอ ยังพบว่า อำเภอเมืองมีจำนวนประชากรมากที่สุด คือ มีถึง 198,022 คน จำแนกเป็นชาย 103,005 หญิง 95,017 คน ส่วนอำเภออื่น ๆ นั้นมีจำนวนประชากรเรียงตามลำดับดังต่อไปนี้

1. เมืองนนทบุรี	198,022	103,005	95,017
2. ปากเกร็ด	93,249	46,394	46,855
3. บางกรวย	59,273	29,623	29,650
4. บางบัวทอง	41,487	20,852	20,635
5. บางใหญ่	34,289	16,912	17,377
6. ไทรน้อย	30,268	15,355	14,913

เมื่อพิจารณาถึงสัดส่วนจำนวนประชากรของอำเภอต่าง ๆ แล้ว ปรากฏว่า อำเภอเมืองนนทบุรี มีจำนวนประชากรคิดเป็นร้อยละ 43.37 ของประชากรรวมทั้งจังหวัดหรือประมาณเกือบครึ่งหนึ่ง ในขณะที่อำเภอปากเกร็ด ซึ่งมีจำนวนประชากรมากเป็นลำดับที่ 2 นั้น มีสัดส่วนประชากรเท่ากับ 20.42% ตามด้วยอำเภอบางกรวย 12.98% อำเภอบางบัวทอง

9.80% อำเภอบางใหญ่ 7.51% และอำเภอไทยน้อย อันเป็นอำเภอที่มีจำนวนประชากรน้อยที่สุด ถือคิดเป็นเพียงร้อยละ 6.63 เท่านั้น

อำเภอ	ร้อยละ
1. เมืองนนทบุรี	43.37
2. ปากเกร็ด	20.42
3. บางกรวย	12.98
4. บางบัวทอง	9.08
5. บางใหญ่	7.51
6. ไทยน้อย	6.63

การจัดลำดับอำเภอด้วยจำนวนประชากร

จากการนำจำนวนประชากรเป็นรายอำเภอทั่วประเทศ มาจัดลำดับโดยเรียงตามอำเภอที่มีจำนวนประชากรมากที่สุดใน 20 ลำดับแรก จากจำนวนอำเภอทั้งหมด 621 อำเภอ กับอีก 83 กิ่งอำเภอโดยถือสถิติเมื่อวันที่ 31 ธันวาคม 2526 เป็นเกณฑ์พิจารณาครั้งนี้ไม่นับกรุงเทพมหานคร ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ก. อำเภอที่มีประชากรมากที่สุดใน 20 ลำดับแรก โดยไม่รวมประชากรในเขตเทศบาล หรือหมายถึงประชากรนอกเขตเทศบาลของอำเภอนั้น ๆ ตัวอย่างเช่น ประชากรของอำเภอเมืองนนทบุรี ที่ไม่รวมกับประชากรในเขตเทศบาลเมืองนนทบุรี มีจำนวนประชากร 159,149 คน แต่เมื่อรวมกับประชากรในเขตเทศบาลเมืองนนทบุรีจำนวน 38,873 คน นั่นคือจะมีประชากรของอำเภอเมืองนนทบุรีทั้งสิ้น 198,022 คน

สำหรับอำเภอที่มีประชากรนอกเขตเทศบาลมากที่สุดคือ อำเภอเมืองอุตรธานี มีประชากร 241,293 คน ลำดับที่สองคือ อำเภอเมืองสมุทรปราการ จำนวนประชากร 236,677 คน และเป็นลำดับที่สามคืออำเภอเมืองสุรินทร์ 211,518 คน ส่วนอำเภอเมืองนนทบุรี นับเป็นอำเภอขนาดใหญ่ ที่มีประชากรมากที่สุดเป็นลำดับที่ 17 คือ มีประชากรจำนวน 159,149 คน ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับขนาดพื้นที่ของอำเภอต่าง ๆ อีก 16 ลำดับข้างต้นแล้วพบว่าอำเภอเมืองนนทบุรี มีขนาดพื้นที่เล็กที่สุด และยังมีความหนาแน่นของประชากรสูงที่สุดในประเทศอีกด้วย

ข. อำเภอที่มีจำนวนประชากรมากที่สุดใน 20 ลำดับของประเทศ โดยรวมประชากรในเขตเทศบาลเข้าไปด้วย (ข้อมูลปี พ.ศ.2526)

อำเภอเมืองนครราชสีมาที่มีจำนวนประชากรมากที่สุดคือ 359,675 คน อับดับสองเป็นอำเภอเมืองอุดรธานี ประชากรรวม 323,776 คน และอำเภอเมืองสมุทรปราการมาเป็นลำดับสาม คือ มีประชากร 301,832 คน

ทั้งสามอำเภอนี้นอกจากจะมีประชากรรวมทั้งอำเภอมากที่สุดแล้ว เมื่อนำไปเปรียบเทียบกับการจัดลำดับอำเภอโดยไม่รวมประชากรในเขตเทศบาล (ตามตารางที่) แล้ว ยังพบว่า มีลำดับที่ใกล้เคียงกันด้วย เว้นเฉพาะอำเภอเมืองนครราชสีมาที่มีลำดับแตกต่างกันมาก แต่ก็ยังจัดอยู่ใน 10 ลำดับต้น

สำหรับอำเภอเมืองนนทบุรีจัดอยู่ในลำดับที่ 16 ด้วยจำนวนประชากร 198,022 คน สูงขึ้นมาจากการจัดลำดับอำเภอที่มีประชากรนอกเขตเทศบาลมากที่สุด 1 ลำดับคือจากลำดับที่ 17 มาเป็นลำดับที่ 16

และอำเภอเมืองนครปฐมมีประชากรมากเป็นลำดับที่ 12 คือมีจำนวนประชากร 204,970 คน จากลำดับที่ 16 ของการจัดลำดับอำเภอที่มีจำนวนประชากรนอกเขตเทศบาลมากที่สุด

(โปรดดูตารางที่ ประกอบ)

ตารางที่ แสดงการจัดลำดับอำเภอด้วยจำนวนประชากร ปี พ.ศ.2526 ของอำเภอต่าง ๆ
ทั่วประเทศใน 20 ลำดับแรก (จำนวนประชากรนอกเขตเทศบาลของแต่ละอำเภอ)

ลำดับที่	อำเภอ	จังหวัด	จำนวนประชากร
1	เมืองอุตรธานี	อุตรธานี (4)	241,293
2	เมืองสมุทรปราการ	สมุทรปราการ (30)	236,677
3	เมืองสุรินทร์	สุรินทร์ (10)	211,518
4	เมืองนครศรีธรรมราช	นครศรีธรรมราช (6)	200,817
5	เมืองลพบุรี	ลพบุรี (26)	183,605
6	เดชอุดม	อุบลราชธานี (3)	180,153
7	เมืองขอนแก่น	ขอนแก่น (5)	173,692
8	เมืองกำแพงเพชร	กำแพงเพชร (31)	172,810
9	กันทรลักษณ์	ศรีสะเกษ (9)	171,687
10	เมืองนครราชสีมา	นครราชสีมา (2)	168,913
11	เมืองร้อยเอ็ด	ร้อยเอ็ด (11)	167,303
12	วารินชำราบ	อุบลราชธานี (3)	166,922
13	เมืองลำปาง	ลำปาง (25)	164,931
14	เมืองเพชรบูรณ์	เพชรบูรณ์ (16)	164,067
15	เมืองศรีสะเกษ	ศรีสะเกษ (9)	160,060
16	เมืองนครปฐม	นครปฐม (33)	159,783
17	เมืองนนทบุรี	นนทบุรี (45)	159,149
18	เมืองเชียงราย	เชียงราย (13)	156,798
19	ลาคยาว	นครสวรรค์ (12)	149,617
20	โพนพิสัย	หนองคาย (22)	148,037

หมายเหตุ : ตัวเลขในวงเล็บหมายถึงลำดับที่ของจังหวัดที่เรียงตามจำนวน ประชากรมากที่สุด
ไปคั้งน้อยที่สุด

๓. จำนวนประชากรระดับตำบล

การพิจารณาประชากรในระดับตำบลจำนวน 50 ตำบลของจังหวัดนนทบุรี ปี พ.ศ. 2526 ซึ่งรวมตำบลในเขตเทศบาลเมืองนนทบุรี และเทศบาลเมืองบางบัวทองด้วย ปรากฏว่าจำนวนประชากรของตำบลต่าง ๆ มีค่าระหว่าง 1,832-39,411 คน เฉลี่ยแล้ว ตำบลหนึ่งจะมีประชากรอยู่ประมาณ 9,132 คน

ตำบลที่มีประชากรมากที่สุดคือ ตำบลท่าทราย จำนวน 39,411 คน เป็นชาย 21,377 คน หญิง 18,034 คน

ตำบลสวนใหญ่ซึ่งเป็นเขตเทศบาลเมืองเดิม และเป็น CBD ของจังหวัดนนทบุรี เป็นบริเวณที่เจริญที่สุด มีประชากรมากเป็นอันดับสอง ก็มีจำนวน 38,873 คน จำแนกเป็นชาย 23,585 และหญิง 15,288 คน

ตำบลบางเขม ซึ่งมีอาณาเขตต่อเนื่องกับเขตบางเขนและเขตคูสิดของกรุงเทพมหานคร มีประชากรอยู่มากเป็นลำดับที่สาม จำนวน 29,854 คน แยกเป็นชาย 14,798 คน หญิง 15,056 คน

ตำบลตลาดขวัญ มีประชากรจำนวน 28,790 คน มากเป็นอันดับ 4

ตำบลบางตลาด เป็นตำบลที่มีประชากรมากเป็นอันดับที่ 5 ของตำบลทั้งหมดในจังหวัดนนทบุรี ตำบลบางตลาดเป็นตำบลในเขตสุขาภิบาลปากเกร็ด ซึ่งมีการขยายตัวในอัตราสูงมาก นับเป็นเขตที่มีจำนวนประชากรหนาแน่นมากที่สุดเขตหนึ่งของจังหวัดนนทบุรี ด้วยจำนวน 27,355 คน

ตำบลบางกระสอบ มีจำนวนประชากรรวม 25,936 คน นับว่ามากที่สุดเป็นลำดับที่ 6 และเป็นตำบลในเขตเทศบาลเมืองนนทบุรีที่ขยายใหม่หรือตำบลในอำเภอเมืองตั้งตะวันออกที่มีประชากรน้อยที่สุด (19,132 คน) แต่มีตำบลบางกรวยอันเป็นตำบลที่ตั้งอยู่ติดกับเขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ในเขตของอำเภอบางกรวยเพียงตำบลเดียวเท่านั้นที่จำนวนประชากรเกินกว่า 10,000 คน โดยมีจำนวนประชากรถึง 19,315 คน (ชาย 9,816/หญิง 9,499 คน) มากเป็นลำดับที่ 7

และตำบลปากเกร็ดในอำเภอปากเกร็ดนับเป็นลำดับที่ 8 ของตำบลที่มีประชากรมากที่สุดไม่จังหวัดนนทบุรี เป็นชาย 7,961 คน และหญิง 2,254 คน รวมประชากรทั้งหมดของตำบลปากเกร็ด 16,215 คน

สำหรับตำบลที่มีประชากรน้อยที่สุดคือ ตำบลลำโพ อำเภอบางบัวทอง มีประชากรอยู่
อาศัยเพียง 1,832 คน เป็นชาย 995 คน และหญิง 837 คน

ตำบลอ้อมเกร็ดเป็นอีกตำบลหนึ่งที่มีประชากรน้อยที่สุดคือ รongมาจากตำบลลำโพ มี
ประชากรจำนวน 1,879 คน เป็นชาย 919 คน หญิง 960 คน

(โปรดดูตารางที่ ประกอบ)

เมื่อนำลำดับที่ของตำบลที่มีจำนวนประชากรจากมากที่สุดลงไปถึงน้อยที่สุดของจังหวัด
นนทบุรี เมื่อปี พ.ศ. 2516 มาเปรียบเทียบกับปี พ.ศ. 2526 ปรากฏว่ามีการเปลี่ยนแปลงลำดับ
ที่ขึ้นลงเกือบทุกตำบล ตำบลส่วนใหญ่อันเป็นเขตเทศบาลเมืองนนทบุรีเดิมในปี 2516 อยู่ใน
ลำดับที่ 1 แต่มาในปี 2526 ได้ตกไปอยู่ลำดับที่ 2 ในขณะที่ตำบลท่าทรายขึ้นจากรดับที่ 6
เมื่อปี 2516 มาเป็นตำบลที่มีจำนวนประชากรมากที่สุดในปี 2526 ซึ่งแสดงว่า ตำบลท่าทรายมี
การขยายตัวของประชากรในระดับที่สูงมาก และการขยายตัวเป็นไปอย่างรวดเร็ว

ส่วนตำบลบางกระสอ บางเขน และตลาดขวัญของอำเภอเมืองกับตำบลบางตลาด อำเภอปาก
เกร็ด มีการเปลี่ยนแปลงลำดับทุกตำบล กล่าวคือ เลื่อนลำดับต่ำลง 1 ลำดับ เช่น ตำบลตลาด
ขวัญ จากลำดับที่ 2 ปี 2516 มาเป็นลำดับที่ 3 ในปี 2526, ตำบลตลาดขวัญ จากลำดับที่ 3
มาเป็นลำดับที่ 4, ตำบลบางตลาด จากลำดับที่ 4 มาเป็นลำดับที่ 5 และตำบลบางกระสอจาก
ลำดับที่ 5 เป็นลำดับที่ 6

ตำบลบางกรวยยังคงจัดอยู่ในลำดับที่ 7 เหมือนเช่นในปี 2516 แต่มีตำบลที่มีการ
เปลี่ยนแปลงลำดับที่สูงขึ้นอย่างมาก ก็คือ ตำบลที่เป็นเขตเมือง 3 ตำบล ได้แก่ ตำบลบ้านใหม่
ตำบลบางพูด อำเภอปากเกร็ด และตำบลบางศรีเมือง ซึ่งเป็นตำบลในเขตอำเภอเมืองทางฝั่ง
ตะวันตก

ตำบลบ้านใหม่ เลื่อนจากรดับที่ 26 เมื่อปี พ.ศ. 2516 มาเป็นลำดับที่ 9 ในปี
พ.ศ. 2526 มีการเปลี่ยนแปลงถึง 17 ลำดับ ซึ่งน่าจะเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงจำนวน
ประชากร และการขยายตัวของเมืองอย่างรวดเร็วนั่นเอง เช่นเดียวกับตำบลบางพูด อำเภอ
ปากเกร็ด เปลี่ยนแปลงลำดับที่จากที่ 30 มาเป็นลำดับที่ 11 ส่วนตำบลบางศรีเมืองเมื่อปี
2516 อยู่ในลำดับที่ 33 หอมมาถึงปี 2526 เลื่อนขึ้นมาเป็นลำดับที่ 12

ลำดับดังกล่าวตรงข้ามกับตำบลโสนลอย อันเป็นที่ตั้งเขตเทศบาลเมืองบางบัวทอง
และเป็นชุมชนเมืองเรียงแห่งเดียวของอำเภอนี้ กลับมีการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งในลักษณะต่ำลง
อย่างผิดปกติ ซึ่งอาจเป็นเพราะจำนวนประชากรของตำบลนี้มีอัตราการลดลง จากจำนวนประชากร
ในปี 2516 มีอยู่ 9,505 คน มาถึงปี 2526 กลับมีจำนวนเพียง 8,556 คน ดังนั้นลำดับที่ของ
ตำบลนี้จึงลดต่ำลงตามไปด้วย คือเมื่อปี 2516 เป็นลำดับที่ 9 แต่ในปี 2526 เปลี่ยนไปอยู่ใน
ลำดับที่ 14 แทน

ตารางที่ แสดงจำนวนประชากรรายตำบลของจังหวัดนนทบุรี ปี 2526 โดยเรียงลำดับจากมากที่สุด (ตัวเลขในวงเล็บหลังลำดับที่หมายถึงลำดับที่จำนวนประชากรเมื่อปี พ.ศ.2516)

ลำดับที่	ตำบล	อำเภอ	ประชากรรวม	ประชากรชาย	ประชากรหญิง
1 (6)	ท่าทราย	เมือง	39,411	21,377	18,034
2 (1)	สวนใหญ่	เมือง	38,873	23,585	15,288
3 (2)	บางเขน	เมือง	29,854	14,798	15,056
4 (3)	ตลาดขวัญ	เมือง	28,790	14,123	14,667
5 (4)	บางตลาด	ปากเกร็ด	27,355	14,064	13,291
6 (5)	บางกระสอ	เมือง	25,936	11,528	14,408
7 (7)	บางกรวย	บางกรวย	19,315	9,816	8,499
8 (10)	ปากเกร็ด	ปากเกร็ด	16,215	7,961	8,254
9 (26)	บ้านใหม่	ปากเกร็ด	9,445	4,646	4,799
10 (14)	บางกร่าง	เมือง	9,299	4,387	4,912
11 (30)	บางพูด	ปากเกร็ด	9,207	4,562	4,645
12 (33)	บางศรีเมือง	เมือง	9,066	4,717	4,349
13 (17)	บางรักใหญ่	บางบัวทอง	8,903	4,558	4,345
14 (9)	โสนลอย	บางบัวทอง	8,556	4,215	4,341
15 (15)	วัดชลอ	บางกรวย	8,548	4,476	4,072
16 (8)	บางบัวทอง	บางบัวทอง	7,995	3,942	4,053
17 (19)	ท่าอิฐ	ปากเกร็ด	7,764	3,798	3,966
18 (16)	บางเลน	บางใหญ่	7,746	3,713	4,033
19 (11)	บางม่วง	บางใหญ่	7,572	3,789	3,783
20 (20)	บางไผ่	เมือง	7,297	3,814	3,483
21 (18)	บางแม่นาง	บางใหญ่	6,800	3,160	3,640

ลำดับที่	ตำบล	อำเภอ	ประชากรรวม	ประชากรชาย	ประชากรหญิง
22 (21)	มหาสวัสดิ์	บางกรวย	6,482	3,227	3,245
23 (22)	เกาะเกร็ด	ปากเกร็ด	6,447	3,231	3,216
24 (25)	ไทรมา	เมือง	5,811	2,823	2,988
25 (28)	ละหาร	บางบัวทอง	5,768	2,896	2,872
26 (23)	บางขุนทอง	บางกรวย	5,560	2,459	3,101
27 (-)	พิมลราช	บางบัวทอง	5,303	2,628	2,675
28 (24)	บ้านใหม่	บางใหญ่	4,926	2,513	2,413
29 (12)	ไทรน้อย	ไทรน้อย	4,925	2,566	2,359
30 (29)	หนองเพรางาย	ไทรน้อย	4,920	2,466	2,454
31 (35)	ไทรใหญ่	ไทรน้อย	4,710	2,391	2,319
32 (27)	บางคูเวียง	บางกรวย	4,616	2,248	2,368
33 (32)	คลองข่อย	ปากเกร็ด	4,559	2,204	2,355
34 (31)	ปลายบาง	บางกรวย	4,412	2,205	2,207
35 (38)	คลองพระอุดม	ปากเกร็ด	4,227	1,998	2,229
36 (13)	ราษฎร์นิยม	ไทรน้อย	4,197	2,149	2,048
37 (-)	ทวีวัฒนา	ไทรน้อย	4,130	2,080	2,050
38 (41)	ศาลากลาง	บางกรวย	3,997	2,031	1,966
39 (36)	ขุนศรี	ไทรน้อย	3,900	1,991	1,909
40 (34)	เสาธงหิน	บางใหญ่	3,776	2,024	1,152
41 (37)	บางรักน้อย	เมือง	3,685	1,853	1,832
42 (-)	คลองขวาง	ไทรน้อย	3,486	1,712	1,774
43 (44)	บางตะไนย์	ปากเกร็ด	3,474	1,702	1,772
44 (42)	บางใหญ่	บางใหญ่	3,469	1,713	1,756
45 (43)	บางสีทอง	บางกรวย	3,252	1,603	1,649

ลำดับที่	ตำบล	อำเภอ	ประชากรรวม	ประชากรชาย	ประชากรหญิง
46 (39)	บางคูรัด	บางบัวทอง	3,130	1,618	1,512
47 (40)	บางขุน	บางกรวย	3,091	1,548	1,543
48 (45)	บางพลับ	ปากเกร็ด	2,677	1,309	1,368
49 (46)	อ้อมเกร็ด	ปากเกร็ด	1,879	919	960
50 (47)	ลำโพ	บางบัวทอง	1,832	995	837

หมายเหตุ : ปี พ.ศ.2516 ปีจำนวนเพียงเพียง 47 ตำบล

จากตารางที่ จะเห็นได้ว่าตำบลที่มีประชากรมากเกินกว่าค่าเฉลี่ย (9,132) นั้นมักมีลักษณะพิเศษคือ

1. เป็นตำบลที่ตั้งอยู่ต่อเนื่อง หรือใกล้ชิดกับกรุงเทพมหานคร
2. เป็นตำบลที่มีสภาพเป็นชุมชนเมือง
3. เป็นตำบลที่มีสาธารณูปโภคและสาธารณูปการอย่างพอเพียง และมีคุณภาพ
4. เป็นตำบลที่มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจสูง
5. เป็นตำบลที่อยู่ในรัศมีของที่ตั้งศาลากลางจังหวัด

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งก็คือ ตำบลที่มีจำนวนประชากรตั้งแต่ 9,132 คน (ซึ่งเป็นค่าเฉลี่ยของ 50 ตำบล) นั้นได้แก่ ตำบลที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ฝั่งตะวันออกทั้งหมด รวม 9 ตำบล ส่วนตำบลในพื้นที่ฝั่งตะวันตกนี้แม้เพียง 2 ตำบลเท่านั้นที่มีประชากรสูงกว่าค่าเฉลี่ย คือ ตำบลบางกรวย อำเภอบางกรวยและตำบลบางกร่าง อำเภอเมือง จะเห็นได้ว่า ไม่มีตำบลในเขตปากเกร็ดแม้แต่ตำบลเดียวที่มีจำนวนประชากรเกินกว่าค่าเฉลี่ย โดยที่ตำบลบางรักใหญ่ อำเภอบางบัวทอง ซึ่งเป็นเขตชนบท เป็นตำบลที่มีประชากรมากที่สุดจำนวน 8,903 คน และมีตำบลในเขตเมืองเพียงตำบลเดียวที่มีจำนวนประชากรไม่ถึงค่าเฉลี่ย คือ ตำบลบางศรีเมือง อำเภอเมือง มีประชากรน้อยกว่าค่าเฉลี่ยเพียง 66 คนเท่านั้น (ดูตารางที่ ประกอบ)

เมื่อนำลำดับที่ของตำบลที่มีจำนวนประชากรจากมากที่สุดลงไปถึงน้อยที่สุดของจังหวัด
นนทบุรี เมื่อปี พ.ศ. 2516 มาเปรียบเทียบกับปี พ.ศ. 2526 ปรากฏว่ามีการเปลี่ยนแปลงลำดับ
ที่ขึ้นลงเกือบทุกตำบล ตำบลส่วนใหญ่อันเป็นเขตเทศบาลเมืองนนทบุรีเดิมั้น ในปี 2516 อยู่ใน
ลำดับที่ 1 แต่มาในปี 2526 ได้ตกไปอยู่ลำดับที่ 2 ในขณะที่ตำบลท่าทรายขึ้นจากรำดับที่ 6
เมื่อปี 2516 มาเป็นตำบลที่มีจำนวนประชากรมากที่สุดในปี 2526 ซึ่งแสดงว่า ตำบลท่าทรายมี
การขยายตัวของประชากรในระดับที่สูงมาก และการขยายตัวเป็นไปอย่างรวดเร็ว
ส่วนตำบลบางกระสอ บางเขน และตลาดขวัญของอำเภอเมืองกับตำบลบางตลาด อำเภอปาก
เกร็ด มีการเปลี่ยนแปลงลำดับทุกตำบล กล่าวคือ เลื่อนลำดับต่ำลง 1 ลำดับ เช่น ตำบลตลาด
ขวัญ จากลำดับที่ 2 ปี 2516 มาเป็นลำดับที่ 3 ในปี 2526, ตำบลตลาดขวัญ จากลำดับที่ 3
มาเป็นลำดับที่ 4, ตำบลบางตลาด จากลำดับที่ 4 มาเป็นลำดับที่ 5 และตำบลบางกระสอจาก
ลำดับที่ 5 เป็นลำดับที่ 6

ตำบลบางกรวยยังคงจัดอยู่ในลำดับที่ 7 เหมือนเช่นในปี 2516 แต่มีตำบลที่มีการ
เปลี่ยนแปลงลำดับที่สูงขึ้นอย่างมาก ก็คือ ตำบลที่เป็นเขตเมือง 3 ตำบล ได้แก่ ตำบลบ้านใหม่
ตำบลบางพูด อำเภอปากเกร็ด และตำบลบางศรีเมือง ซึ่งเป็นตำบลในเขตอำเภอเมืองทางฝั่ง
ตะวันตก

ตำบลบ้านใหม่ เลื่อนจากรำดับที่ 26 เมื่อปี พ.ศ. 2516 มาเป็นลำดับที่ 9 ในปี
พ.ศ. 2526 มีการเปลี่ยนแปลงถึง 17 ลำดับ ซึ่งน่าจะเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงจำนวน
ประชากร และการขยายตัวของเมืองอย่างรวดเร็วนั่นเอง เช่นเดียวกับตำบลบางพูด อำเภอ
ปากเกร็ด เปลี่ยนแปลงลำดับที่จากที่ 30 มาเป็นลำดับที่ 11 ส่วนตำบลบางศรีเมืองเมื่อปี
2516 อยู่ในลำดับที่ 33 พอมาถึงปี 2526 เลื่อนขึ้นมาเป็นลำดับที่ 12

ลำดับดังกล่าวตรงข้ามกับตำบลโสนลอย อันเป็นที่ตั้งเขตเทศบาลเมืองบางบัวทอง
และเป็นชุมชนเมืองเพียงแห่งเดียวของอำเภอนี้ กลับมีการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งในลักษณะต่ำลง
อย่างฉับพลัน จึงอาจเป็นเพราะจำนวนประชากรของตำบลนี้มีอัตราการลดลง จากจำนวนประชากร
ในปี 2516 มีอยู่ 9,505 คน มาถึงปี 2526 กลับมีจำนวนเพียง 8,556 คน ดังนั้นลำดับที่ของ
ตำบลนี้จึงลดต่ำลงตามไปด้วย คือเมื่อปี 2516 เป็นลำดับที่ 9 แต่ในปี 2526 เปลี่ยนไปอยู่ใน
ลำดับที่ 14 แทน

หมู่ที่	หมู่บ้าน	พื้นที่ (กม. ²)	จำนวนประชากร (คน)			จำนวนหลังคาเรือน (หลัง)
			รวม	ชาย	หญิง	
1	คลองประปา	1	2,340	1,200	1,140	525
2	งามวงศ์วาน	2	6,684	3,470	3,214	1,623
3	วัดฝาง	0.5	3,575	1,800	1,775	220
4	คลองห้วย	0.5	285	150	135	41
5	บ้านใหม่	0.5	675	400	275	160
6	ขอยศิริชัย	1.5	17,680	9,120	8,560	2,910
7	วัดโพธิ์ทอง	0.5	5,254	2,625	2,629	305
8	ขอยเสนาสฤทธ เคช	1.5	6,320	3,215	3,105	765
9	ทิมแลนด์	1	4,436	2,213	2,223	623
	รวม	9	47,249	24,193	23,056	7,172

ตารางที่ แสดงจำนวนประชากรของตำบลท่าทราย เป็นรายหมู่บ้าน ปีพ.ศ.2526

หมู่ที่	หมู่บ้าน	พื้นที่ (กม. ²)	จำนวนประชากร (คน)			จำนวนหลังคาเรือน (หลัง)
			รวม	ชาย	หญิง	
1	บางตลาด	1	2,399	1,200	1,199	403
2	บางตลาด	1.5	29,485	14,487	14,698	4,057
3	ท่าทราย	1	1,847	925	922	350
4	บางธรณี	1.5	5,782	2,895	2,887	1,324
5	บางธรณี	1	2,895	1,450	1,445	564
6	ทานสัมพันธ์	1.5	4,560	2,285	2,275	2,124
7	* ประชานิเวศน์ 2	0.5	3,160	1,585	1,575	620
	รวม	8	50,128	25,127	25,001	9,442

หมายเหตุ : ตัวเลขรวมประชากรระดับตำบล มีความคลาดเคลื่อนอยู่มาก ไม่ตรงกับข้อมูลของ
 กองทะเบียน กรมการปกครอง * หมู่บ้านนี้ตั้งขึ้นเป็นหมู่บ้านล่าสุด เมื่อ 24 มิถุนายน 2526
 ที่มา ทำเนียบท้องที่ พ.ศ.2526 กองปกครองท้องที่ กรมการปกครอง

ตารางที่ แสดงจำนวนประชากรของตำบลบางกระสอ เป็นรายหมู่บ้าน ปีพ.ศ.2526

หมู่ที่	หมู่บ้าน	พื้นที่ (กม. ²)	จำนวนประชากร (คน)			จำนวนหลังคาเรือน (หลัง)
			รวม	ชาย	หญิง	
1	บางธานี	1	1,568	785	783	137
2	บ้านอ่าว	1.2	2,358	1,180	1,178	456
3	บางสร้อยทอง	1	783	394	389	230
4	บางกระสอ	1	374	190	184	156
5	วัดแจ้ง	1	2,358	1,180	1,178	390
6	บ้านสเหร่า	1	3,338	1,670	1,668	703
7	บางซ้อ	1	897	450	447	156
8	วัดสมรโกฏิ	2	6,787	3,391	3,396	1,345
9	วัดบัวขวัญ	2	5,676	2,840	2,836	1,769
	รวม 9 หมู่บ้าน	11.2	24,139	12,080	12,059	5,342

ตารางที่ แสดงจำนวนประชากรของตำบลตลาดขวัญเป็นรายหมู่บ้าน ปี พ.ศ.2526

หมู่ที่	หมู่บ้าน	พื้นที่ (กม. ²)	จำนวนประชากร (คน)			จำนวนหลังคาเรือน (หลัง)
			รวม	ชาย	หญิง	
1	คลองบางซ้อ	1.81	5,779	2,879	2,900	1,318
2	คลองบางแพรก- เหนือ	1	2,425	1,240	1,185	628
3	คลองบางซ้อ	0.43	1,285	653	632	303
4	คลองศรีเพชร	1.13	7,490	3,737	3,753	1,828
5	คลองบางแพรกใต้	0.40	2,472	1,251	1,221	538
6	คลองบางขวาง คลองบางแพรกใต้	0.61	4,422	2,201	2,221	1,179
7	คลองบางตะนาวศรี	0.36	359	175	184	177
8	คลองบางตะนาวศรี	0.40	1,397	699	697	238
9	คลองบางตะนาวศรี	0.50	2,053	1,027	1,026	433
10	คลองบางขุนเทียน	0.78	1,505	751	754	285
11	คลองบางแพรกใต้	0.78	2,343	1,183	1,160	510
	รวม 11 หมู่บ้าน	8.2	31,529	15,796	15,733	7,376

ที่มา : ทำเนียบท้องที่พ.ศ.2526 กองปกครองท้องที่ กรมการปกครอง

จำนวนประชากรในเขตเทศบาล

เขตเทศบาลเมืองบางบัวทอง มีจำนวนประชากรเมื่อปี พ.ศ. 2526 จำนวน 8,556 คน จำแนกเป็นชาย 4,215 คน และหญิง 4,341 คน ลดลงจากปี พ.ศ. 2516 ซึ่งมีประชากรถึง 9,505 คน เป็นชาย 4,448 คน หญิง 5,057 คน

ในเขตเทศบาลเมืองนนทบุรีเคิม (ตำบลสวนใหญ่) ซึ่งมีเนื้อที่เพียง 2.5 ตารางกิโลเมตร มีประชากร เมื่อวันที่ 31 ธันวาคม พ.ศ. 2526 จำนวน 38,873 คน เป็นประชากรชาย 23,585 คน ที่เหลือเป็นหญิงจำนวน 15,288 คน เมื่อเปรียบเทียบกับประชากรปี พ.ศ. 2516 แล้ว จะมีจำนวนเพิ่มขึ้นมาก โดยที่ในปี พ.ศ. 2516 มีประชากรรวม 26,672 คน แยกเป็นชาย 14,200 คน และหญิง 12,452 คน

สำหรับในเขตเทศบาลเมืองนนทบุรีที่ขยายใหม่ (รวมพื้นที่ตำบลบางกระสอ บางเขนท่าทราย และตลาดขวัญ) ซึ่งมีพื้นที่ถึง 38.9 ตารางกิโลเมตร จากข้อมูลปี พ.ศ. 2526 มีประชากรจำนวน 162,864 คน ในขณะที่ปี 2516 มีจำนวนประชากรเพียง 92,866 คน เพิ่มขึ้นอีก 69,998 คน ภายในเวลา 10 ปี ในจำนวนประชากร 162,864 คน นี้แยกเป็นชาย 85,411 คน และเป็นหญิง 77,453 คน

พื้นที่ปกครอง	จำนวนประชากรรวม	ประชากรชาย	ประชากรหญิง	ปี พ.ศ.
เทศบาลเมืองบางบัวทอง (1 ตร.กม.)	8,556	4,215	4,341	2526
	9,505	4,448	5,057	2516
เทศบาลเมืองนนทบุรีเคิม (2.5 ตร.กม.)	38,873	23,585	15,288	2526
	26,672	14,220	12,452	2516
เทศบาลเมืองนนทบุรีที่ ขยายเขตใหม่ (38.9 ตร.กม.)	162,864	85,411	77,453	2526
	92,866	48,093	44,773	2516

ที่มา : กองการทะเบียน กรมการปกครอง

อย่างไรก็ดีในที่นี้จะขอนำจำนวนประชากรของเทศบาลเมืองนนทบุรีที่ขยายเขตใหม่ โดยนำข้อมูลจำนวนประชากรของเทศบาลเมืองเดิม (ตำบลสวนใหญ่) มารวมกับประชากรใน ตำบลบางกระสอ บางเขน ท่าทราย และตลาดขวัญ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ขยายออกไป โดยใช้ฐาน ปี พ.ศ. 2526 เพื่อนำมาจัดลำดับขนาดของเทศบาลทั่วประเทศใหม่ ทั้งนี้ไม่คำนึงว่าจะมีเทศบาล ใดที่กำลังเตรียมการขยายเขตอยู่หรือไม่

จากจำนวนประชากรของเขตเทศบาลเมืองนนทบุรีที่ขยายใหม่ในปี พ.ศ. 2526 จำนวน 162,864 คน สามารถจัดเข้าอยู่ในอันดับที่ 3 ของเทศบาลทั่วประเทศ โดยรองมาจาก กรุงเทพมหานคร และเทศบาลเมืองนครราชสีมา ด้วยข้อมูลในปีเดียวกันทั้งหมด

1. กรุงเทพมหานคร	5,018,327 คน
2. ทม.นครราชสีมา	190,762 คน
3. ทม.นนทบุรี	162,864 คน
4. นครเชียงใหม่	150,499 คน
5. ทม.ขอนแก่น	115,515 คน
6. ทม.หาดใหญ่	113,964 คน

ดังนั้นเทศบาลเมืองนนทบุรีจึงเป็นชุมชนเมืองขนาดใหญ่มากแห่งหนึ่ง เพราะมีประชากร มากเป็นลำดับสามรองจากกรุงเทพฯ และเทศบาลเมืองนครราชสีมา แต่เมื่อนำขนาดของเทศบาล เมืองนนทบุรีมาพิจารณาเปรียบเทียบกับขนาดที่ควรจะเป็นของเทศบาลโดยการคำนวณตามกฎ Rank Size Rule (โปรดดูตารางที่ ประกอบ) โดยมีกรุงเทพมหานครซึ่งเป็นเอกนครของ ประเทศไทย เป็นเมืองในลำดับที่ 1 คือมีจำนวนประชากรสูงสุดในประเทศ ผลสรุปที่ได้คือ

เทศบาลเมืองนนทบุรีเดิม (ประชากรปี 2526 38,873 คน) อยู่ในลำดับที่ 26 ของประเทศไทย ตามกฎ Rank Size Rule แล้ว เทศบาลเมืองนนทบุรีควรมีจำนวน ประชากร 1 ใน 26 ของจำนวนประชากรกรุงเทพมหานคร คือจำนวน 193,013 คน จำนวน ประชากรที่เป็นจริงจึงน้อยกว่าจำนวนประชากรโดยการคำนวณตามกฎ Rank Size Rule ถึง 154,140 คน

สัดส่วนจำนวนประชากรในเขตเทศบาล

จำนวนประชากรที่อยู่ในเขตชุมชนเทศบาลของจังหวัดนนทบุรี คือ เทศบาลเมือง นนทบุรี และเทศบาลเมืองบางบัวทอง เมื่อปี 2526 คือ 47,429 คน แต่ถ้าพิจารณาโดยใช้ เขตเทศบาลเมืองนนทบุรีที่ขยายใหม่แล้วจะมีประชากรถึง 171,420 คน ในการจัดสัดส่วนจำนวนประชากรของเทศบาล ปรากฏว่า ประชากรในเขตชุมชนเทศบาลทั้งสองแห่งมีสัดส่วนจากการเปรียบเทียบกับประชากรในเขตการปกครองต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

ปี พ.ศ.2526	สัดส่วนประชากร	เขตการปกครอง (จำนวนประชากร)
เทศบาลเมืองนนทบุรี	35.67	จังหวัดนนทบุรี (456,588 คน)
(ขยายใหม่)	82.245	อำเภอเมืองนนทบุรี (รวมเทศบาล เมืองนนทบุรีเดิม)
(162,864 คน)	72.36	พื้นที่จังหวัดนนทบุรีฝั่งตะวันออก (225,086 คน)
เทศบาลเมืองบางบัวทอง	1.87	จังหวัดนนทบุรี (456,588 คน)
(8,556 คน)	4.99	ชุมชนเทศบาลทั้งสองแห่ง (171,420 คน)
	3.70	พื้นที่จังหวัดนนทบุรีฝั่งตะวันตก (231,502 คน)

ตารางที่ ลำดับที่เทศบาลในปริมาณลเปรียบเทียบเทศบาลทั้งหมดทั่วประเทศ

เทศบาล	ปี 2522	ปี 2526
1. เทศบาลเมืองสมุทรปราการ	13	12
2. เทศบาลเมืองสมุทรสาคร	17	15
3. เทศบาลเมืองนครปฐม	18	21
4. เทศบาลเมืองนนทบุรี	33	26
5. เทศบาลเมืองปทุมธานี	110	99
6. เทศบาลเมืองพระประแดง	100	106
7. เทศบาลเมืองบางบัวทอง	108	114

ที่มา : จากตารางที่ และตารางที่

อย่างไรก็ดี ในที่นี้จะขอนำจำนวนประชากรของเทศบาลเมืองนนทบุรีที่ขยายเขตใหม่ โดยนำข้อมูลจำนวนประชากรของเทศบาลเมืองเดิม (ตำบลสวนใหญ่) มารวมกับประชากรใน ตำบลบางกระสอบ บางเขน ท่าทรายและตลาดขวัญ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ขยายออกไป โดยใช้ฐาน ปี พ.ศ.2526 เพื่อนำมาจัดลำดับขนาดของเทศบาลทั่วประเทศใหม่ ทั้งนี้ไม่คำนึงว่าจะมีเทศบาลใดที่กำลังเตรียมการขยายเขตอยู่หรือไม่

จากจำนวนประชากรของเขตเทศบาลเมืองนนทบุรีที่ขยายใหม่ใน ปี พ.ศ.2526 จำนวน 162,864 คน สามารถจัดเข้าอยู่ในอันดับที่ 3 ของเทศบาลทั่วประเทศ โดยรวมมาจากกรุงเทพมหานคร และเทศบาลเมืองนครราชสีมา ด้วยข้อมูลในปีเดียวกันทั้งหมด

1. กรุงเทพมหานคร	5,018,327	คน
2. หม.นครราชสีมา	190,762	คน
3. หม.นนทบุรี	162,864	คน
4. นครเชียงใหม่	150,499	คน
5. หม.ขอนแก่น	115,515	คน
6. หม.หาดใหญ่	113,964	คน

ปี พ.ศ. 2526	สัดส่วนประชากร (ร้อยละ)	เขตการปกครอง (จำนวนประชากร)
ชุมชนเทศบาลของจังหวัดนนทบุรี (รวม 2 เทศบาล) (171,420 คน)	37.54	จังหวัดนนทบุรี (456,588 คน)

จากตารางข้างต้นจะเห็นว่าจำนวนประชากรในเขตเทศบาลเมืองนนทบุรีนั้น มีสัดส่วนร้อยละ 35.67 เมื่อเปรียบเทียบกับประชากรจังหวัดนนทบุรี ในปีเดียวกันสัดส่วนดังกล่าวได้เปลี่ยนแปลงจาก ปี พ.ศ. 2516 เป็นต้นมา สัดส่วนประชากรเทศบาลเมืองนนทบุรี (รวมประชากร 4 ตำบลกับประชากรในเขตเทศบาลเมืองนนทบุรีเดิม เพื่อหาจำนวนประชากรเพื่อเป็นค่าตัวแทนประชากรของเขตเทศบาลเมืองนนทบุรีขยายใหม่) ในปี พ.ศ. 2516 ต่อจำนวนประชากรทั้งจังหวัดปีเดียวกันเท่ากับ 30.35 %

การจัดลำดับที่ของเทศบาลด้วยจำนวนประชากร

เทศบาลเมืองนนทบุรีมีจำนวนประชากรในปี พ.ศ. 2526 เท่ากับ 38,873 คน จัดเป็นลำดับที่ 26 ของเทศบาลทั้งหมดจำนวน 125 แห่ง (รวมกรุงเทพมหานครและพัทยาด้วย)

โปรดดูตารางที่ ประกอบ

เมื่อนำจำนวนประชากรเทศบาลเมืองนนทบุรีมาเปรียบเทียบกับเทศบาลต่าง ๆ ในปริมณฑลด้วยกันแล้วปรากฏว่า เทศบาลเมืองสมุทรปราการมีจำนวนประชากรมากเป็นลำดับ 1 ของจังหวัดปริมณฑล จากที่เป็นอันดับ 12 ของเทศบาลทั่วประเทศ ด้วยจำนวนประชากร 65,155 คน

เทศบาลเมืองสมุทรสาครมีจำนวนประชากรมากเป็นอันดับ 2 ของจังหวัดปริมณฑล แต่เป็นอันดับที่ 15 ของเทศบาลทั้งหมด คือมีประชากร 48,903 คน

เทศบาลเมืองนครปฐมมีจำนวนประชากรมากเป็นอันดับที่ 3 ของจังหวัดปริมณฑล และเป็น อันดับที่ 21 ในจำนวนเทศบาล 125 แห่ง จำนวนประชากร 45,187 คน

ดังนั้น เทศบาลเมืองนนทบุรีจึงเป็นชุมชนเมืองขนาดใหญ่มากแห่งหนึ่ง เพราะมีประชากรมากเป็นลำดับสาม รองจากกรุงเทพฯ และเทศบาลเมืองนครราชสีมา แต่เมื่อนำขนาดของเทศบาลเมืองนนทบุรีมาพิจารณาเปรียบเทียบกับขนาดที่ควรจะเป็นของเทศบาลโดยการคำนวณตามกฎ Rank Size Rule (โปรดดูตารางที่ ประกอบ) โดยมีกรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นเอกนครของประเทศไทยเป็นเมืองในลำดับที่ 1 ก็จะมีจำนวนประชากรสูงสุดในประเทศ ผลสรุปที่ได้ คือ

เทศบาลเมืองนนทบุรีเดิม (ประชากร ปี 2526 : 38,873 คน) อยู่ในลำดับที่ 26 ของประเทศไทย ตามกฎ Rank Size Rule แล้วเทศบาลเมืองนนทบุรีควรจะมีจำนวนประชากร 1 ใน 26 ของจำนวนประชากรกรุงเทพมหานคร คือ จำนวน 193,013 คน จำนวนประชากรที่เป็นจริงจึงน้อยกว่าจำนวนประชากรโดยการคำนวณตามกฎ Rank Size Rule ถึง 154,140 คน

และสำหรับเทศบาลเมืองนนทบุรีที่ขยายเขตใหม่ ซึ่งมีประชากรปี 2526 จำนวน 162,864 คน ในลำดับที่ 3 ของประเทศ พิจารณาประกอบกฎ Rank Size Rule แล้ว ควรจะมีจำนวนประชากร 1,672,775 คน ดังนั้นแสดงว่าประชากรในเทศบาลเมืองนนทบุรีที่เป็นจริงมีจำนวนน้อยกว่าประชากรตามการคำนวณจากกฎดังกล่าว ถึง 1,522,276 คน

ส่วนเทศบาลเมืองบางบัวทองนั้น มีประชากรที่เป็นจริงต่ำกว่าจำนวนประชากรตามกฎ Rank Size Rule เป็นจำนวน 35,464 คน นั่นคือจะต้องมีจำนวนประชากรเท่ากับ 1 ใน 114 ของจำนวนประชากรกรุงเทพมหานคร คือ 44,020 คน

ตารางที่ แสดงจำนวนประชากรในเขตเทศบาลของกรุงเทพมหานครและปริมณฑล พ.ศ. 2520-2525
 (เฉพาะเทศบาลในเขตอำเภอเมืองเท่านั้น)

จังหวัด/เทศบาล	2520	2521	2522	2523	2524	2525
กรุงเทพมหานคร	4,742,774	4,870,509	4,999,515	5,153,902	5,331,402	5,468,286
เทศบาลเมืองนนทบุรี	29,692	30,293	30,787	30,940	30,919	30,909
เทศบาลเมืองนครปฐม	40,316	41,731	45,906	45,242	46,123	46,822
เทศบาลเมืองสมุทรสาคร	6,832	7,081	7,479	7,755	10,583	10,898
เทศบาลเมืองสมุทรปราการ	48,219	48,298	48,518	48,960	49,163	49,576
เทศบาลเมืองสมุทรสาคร	44,480	45,467	46,538	47,697	48,207	48,790
รวมเทศบาลทั่วประเทศ	7,586,395	7,800,420	8,046,071	8,279,979	8,607,115	8,907,658

ที่มา : กองการทะเบียน กรมการปกครอง

การย้ายเข้าของประชากร

การย้ายเข้าของประชากรอายุ 5 ปีขึ้นไปของจังหวัดนนทบุรี จำแนกตามจังหวัดและกลุ่มจังหวัดอันเป็นภูมิภาคครั้งสุดท้ายในปี 2513 ประชากรทั้งจังหวัดในปีเดียวกันรวม 232,021 คน มีประชากรย้ายเข้าจังหวัดนนทบุรี 44,368 คน เป็นชาย 23,570 คน หญิง 20,798 คน เป็นการย้ายภายในจังหวัด 8,713 คน นอกนั้นเป็นการย้ายระหว่างจังหวัด 35,543 คน จำแนกเป็นชาย 18,905 คน หญิง 16,638 คน

ประชากรที่ย้ายเข้ามาจังหวัดนนทบุรี เป็นประชากรที่ย้ายมาจากกรุงเทพมหานคร และปริมณฑล 17,134 คน เป็นประชากรที่ย้ายมาจากจังหวัดที่มีเขตแดนติดต่อกันหรือมีพื้นที่ต่อเนื่องกับจังหวัดนนทบุรี 18,339 คน เมื่อเรียงตามลำดับจังหวัดที่ประชากรย้ายเข้ามาแล้ว ปรากฏว่า ประชากรย้ายเข้ามาจาก

1. กรุงเทพมหานครมากที่สุด	14,365 คน
2. พระนครศรีอยุธยา	1,763 คน
3. ปทุมธานี	1,324 คน
4. นครปฐม	887 คน

จะเห็นได้ว่าประชากรที่ย้ายเข้ามาในจังหวัดนนทบุรี ส่วนใหญ่แล้วจะย้ายมาจากกรุงเทพมหานครและจังหวัดที่มีอาณาเขตติดต่อกัน ส่วนจังหวัดที่มีอาณาเขตห่างกันออกไปจะมีจำนวนประชากรย้ายเข้ามาเป็นอัตราส่วนที่ต่ำ จำนวนประชากรที่ย้ายเข้ามาจากกรุงเทพมหานครในปี 2513 คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 78.33 ของจำนวนประชากรที่ย้ายเข้าจังหวัดนนทบุรีทั้งหมด แสดงให้เห็นว่าการขยายตัวของประชากรจากกรุงเทพมหานครได้แผ่กระจายเข้ามาในพื้นที่จังหวัดนนทบุรี

ในปี 2523 การย้ายเข้าของประชากรจากกรุงเทพมหานคร ได้เพิ่มขึ้นเป็น 24,811 คน รองลงมาเป็นการย้ายเข้าของประชากรจากจังหวัดพระนครศรีอยุธยา 2,208 คน ตามด้วยจังหวัดปทุมธานี 1,415 คน จะเห็นได้ว่าการเพิ่มขึ้นของประชากรจากการย้ายถิ่นเข้า ส่วนใหญ่จะย้ายมาจากกรุงเทพมหานคร แสดงว่าการขยายตัวของกรุงเทพมหานครได้แผ่เข้ามาถึงจังหวัดนนทบุรี ทั้งนี้พิจารณาจากอัตราการย้ายเข้าของประชากร

ตารางที่ แสดงการย้ายเข้าของประชากรอายุ 5 ปีขึ้นไปของจังหวัดนนทบุรี จำแนกตาม จังหวัดและกลุ่มจังหวัด อันเป็นภูมิลำเนาครั้งสุดท้ายในปี พ.ศ. 2513

กลุ่มจังหวัด/จังหวัด	รวม	ชาย	หญิง
ประชากรทั้งจังหวัด	232,021	116,534	115,487
ประชากรย้ายเข้าทั้งหมด	44,368	23,570	20,798
ย้ายภายในจังหวัด	8,713	4,601	4,112
ย้ายระหว่างจังหวัด	35,543	18,905	16,638
ก. กรุงเทพมหานครและ ปริมณฑล	17,134	8,756	8,378
1. กรุงเทพมหานคร (พระนคร+ธนบุรี)	14,365	7,342	7,023
2. นครปฐม	887	458	429
3. ปทุมธานี	1,324	682	642
4. สมุทรปราการ	319	158	161
5. สมุทรสาคร	239	116	123
ข. จังหวัดที่มีเขตแดนติดต่อกัน หรือมีพื้นที่ต่อเนื่อง	18,339	9,384	8,955
1. กรุงเทพมหานคร	14,365	7,342	7,023
2. นครปฐม	887	458	429
3. ปทุมธานี	1,324	682	642
4. พระนครศรีอยุธยา	1,763	902	861
ค. จังหวัดในภาคกลางตอนล่าง 8 จังหวัด	4,757	2,480	2,277
1. ชัยนาท	332	174	158
2. สิงห์บุรี	222	116	106
3. ลพบุรี	384	210	174
4. สระบุรี	368	207	161
5. อ่างทอง	364	189	175
6. พระนครศรีอยุธยา	1,763	902	861
7. ปทุมธานี	1,324	682	642

ที่มา : สำมะโนประชากรและเคหะ ปี 2513

ตารางที่ แสดงการย้ายเข้าของประชากรอายุ 5 ปีขึ้นไปของจังหวัดนนทบุรี จำแนกตาม จังหวัดและกลุ่มจังหวัดอันเป็นภูมิลำเนาครั้งสุดท้ายในปี พ.ศ. 2523

กลุ่มจังหวัด/จังหวัด	รวม	ชาย	หญิง
ประชากรทั้งจังหวัด (อายุ 5 ปีขึ้นไป)	334,027	165,031	168,995
ประชากรย้ายเข้าทั้งหมด	62,259	33,274	28,985
ย้ายภายในจังหวัด	10,950	5,832	5,118
ย้ายระหว่างจังหวัด	49,868	26,734	23,134
ก. กรุงเทพมหานครและปริมณฑล	27,828	14,184	13,644
1. กรุงเทพมหานคร	24,811	12,565	12,246
2. นครปฐม	790	404	386
3. ปทุมธานี	1,415	740	675
4. สมุทรปราการ	565	332	233
5. สมุทรสาคร	247	143	104
ข. จังหวัดที่มีเขตแดนติดต่อกัน หรือมีพื้นที่ต่อเนื่อง	29,224	14,907	14,317
1. กรุงเทพมหานคร	24,811	12,565	12,246
2. นครปฐม	790	404	386
3. ปทุมธานี	1,415	740	675
4. พระนครศรีอยุธยา	2,208	1,198	1,010
ค. จังหวัดในภาคกลางตอนล่าง 8 จังหวัด	5,618	3,159	2,459
1. ชัยนาท	315	169	146
2. สิงห์บุรี	174	115	59
3. ลพบุรี	621	362	259
4. สุระบุรี	392	313	79
5. อ่างทอง	493	262	231
6. พระนครศรีอยุธยา	2,208	1,198	1,010
7. ปทุมธานี	1,415	740	675

ที่มา : สำมะโนประชากรและเคหะ ปี พ.ศ. 2523

4.7 ลักษณะด้านสังคม

การศึกษาลักษณะด้านสังคม เป็นสิ่งที่จะละเอียดเสียมิได้ เพราะมีความสำคัญต่อการวิเคราะห์ภาพรวมของจังหวัดนนทบุรี และเนื่องจากจังหวัดนนทบุรีมีประวัติความเป็นมาเริ่มต้นจากการเป็นชุมชนริมน้ำขนาดเล็ก ประกอบกับแรงผลักดันทางการเมือง ตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา จังหวัดนนทบุรีจึงไม่ใช่แหล่งวัฒนธรรมเก่าแก่ ทั้งยังไม่มีมรดกทางวัฒนธรรมมาก่อน กลุ่มชนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานจากที่ต่างๆ เป็นผู้นำเอาวัฒนธรรมเข้ามา ตัวอย่างเช่น ราษฎรที่หลบหนีภัยสงครามมาจากกรุงศรีอยุธยา ก็นำวัฒนธรรมของอยุธยามาใช้ หรือแม้แต่ชนกลุ่มน้อย เช่น มอญหรือมุสลิม ต่างนำวัฒนธรรมของตนติดตามมาด้วย ซึ่งโดยสรุปแล้วนับแต่ได้ตั้งเมืองนนทบุรีขึ้น เมื่อปี 2092 เป็นต้นมา ลักษณะสังคมของนนทบุรี เป็นกลุ่มก้อนหรือเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน คือเป็นสังคมชนบทที่พึ่งพิงแม่น้ำลำคลองมาโดยตลอด การเปลี่ยนแปลงทางสังคมของนนทบุรีเกิดขึ้นอย่างเด่นชัด เมื่อมีการพัฒนาด้านการคมนาคมขนส่ง โดยเปลี่ยนจากทางน้ำมาเป็นทางบก วิถีชีวิตความเป็นอยู่แบบชนบท จึงค่อยๆ เปลี่ยนมาเป็นแบบเมือง ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ยิ่งการคมนาคมขนส่งมีความก้าวหน้ามากขึ้นเพียงใด สภาพสังคมชนบทก็ยิ่งหมดไปเท่านั้น

ถึงแม้ว่าเท่าที่ผ่านมา จะไม่มีงานวิจัยเกี่ยวกับสภาพสังคมจังหวัดนนทบุรีอยู่เลย ตลอดจนมีข้อจำกัดด้านข้อมูล ผู้วิจัยจึงมีอาจคาดหวังได้ว่า บทวิเคราะห์ลักษณะด้านสังคมนี้ จะชัดเจนพอสำหรับการวิเคราะห์ในบทอื่นๆ หรือไม่ อย่างไรก็ตามผู้วิจัยได้ใช้ประสบการณ์ที่ได้สัมผัสกับชุมชนในจังหวัดนนทบุรีเป็นเวลานานถึง 14 ปี ร่วมกับการสำรวจภาคสนาม ในการศึกษาส่วนนี้ จึงสามารถแยกศึกษาลักษณะด้านสังคมของจังหวัดนนทบุรีได้เป็น 3 หัวข้อ คือ

1. การรวมตัวของประชากร
2. กลุ่มเชื้อชาติและศาสนา
3. สังคมเมืองและชนบท

ก. การรวมตัวของประชากร

การวิเคราะห์การรวมตัวของประชากรจังหวัดนครพนม จะแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มประชากรต่างๆ ในพื้นที่ ซึ่งจะช่วยให้ทราบว่าแรงดึงดูดด้านประชากรนั้นจะเป็นผลมาจากความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประชากรได้หลายประการ ดังจะกล่าวต่อไป

ในอดีตที่ผ่านมาไม่เคยปรากฏว่ามีปัญหาความขัดแย้งระหว่างกลุ่มประชากรภายในจังหวัดแต่อย่างใด ทั้งนี้อาจเป็นเพราะประชากรจังหวัดนครพนมต่างมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่เหมือนหรือไปในทิศทางเดียวกัน ประกอบกับจังหวัดนครพนมไม่มีทรัพยากรธรรมชาติอันมีค่า ไม่มีผลประโยชน์ให้คนช่วงชิงพื้นที่อันจำกัดไม่ได้ถูกรอบครองโดยกลุ่มนายทุน หรือกลุ่มผลประโยชน์ นครพนมจึงไม่ใช่พื้นที่ที่น่าสนใจพอแก่การดึงดูดให้ประชาชนเข้าไปอยู่อาศัย นอกจากความอุดมสมบูรณ์ และความร่มรื่นในฐานะที่เป็นดินแดนสวนผลไม้ ต่อมาเมื่อกรุงเทพมหานครเจริญเติบโตเต็มที่ การขยายตัวออกจากศูนย์กลางไปสู่พื้นที่รอบนอก นครพนมจึงเป็นอาณาบริเวณหนึ่งที่อยู่ในอิทธิพลของการขยายตัวนี้ ความได้เปรียบในด้านที่ตั้งกลายเป็นทางเลือกหนึ่งของประชากรที่จะย้ายเข้ามาอาศัยอยู่ รวมทั้งปัจจัยด้านราคาที่ดินเป็นตัวสนับสนุนอีกด้วย ประชากรจึงขยายตัวอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในบริเวณรอยต่อกับกรุงเทพฯ สิ่งหนึ่งที่ตามมาจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวก็คือ การมีประชากรกลุ่มใหม่เข้ามาในจังหวัดนครพนม ซึ่งประชากรเหล่านี้เป็นประชากรที่ย้ายถิ่นมาจากภูมิภาคต่างๆ แต่ที่มีจำนวนมากที่สุด ก็จากกรุงเทพมหานคร ดังนั้นการเพิ่มประชากรอย่างรวดเร็วของจังหวัดนครพนมจึงเป็นการเพิ่มประชากรโดยการย้ายถิ่นเข้า ไม่ใช่อัตราเกิดของประชากรภายในจังหวัด

การเปลี่ยนแปลงจำนวนประชากรของจังหวัดในแต่ละปี จึงเท่ากับเป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรด้านถิ่นที่เกิด หรือภูมิลำเนาเดิมก่อนการย้ายเข้านั่นเอง อย่างไรก็ตาม สิ่งที่เกิดขึ้นอยู่ในเขตพื้นที่ฝั่งตะวันออกของจังหวัดเท่านั้น สภาพการณ์ด้านประชากรทางฝั่งตะวันตกมีแต่การเปลี่ยนแปลงประชากรภายในจังหวัดเท่านั้น ประชากรส่วนใหญ่ยังคงเป็นคนท้องถิ่นเดิม เป็นชาวนครพนมที่เกิดในจังหวัดนี้เอง ยกเว้นแต่กลุ่มคนเชื้อสายจีนที่อพยพเข้าไปตั้งรกรากทำสวนผักในเขตอำเภอบางบัวทอง และบางกรวย จำนวนหนึ่ง

สภาพภูมิประเทศมีผลต่อการรวมตัวกันของประชากรหรือไม่ ดังได้ทราบมาแล้วว่าแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นตัวแบ่งพื้นที่จังหวัดนครพนมออกเป็น 2 ส่วนใหญ่ๆ ทำให้เกิดความแตกต่างระหว่างพื้นที่ ส่วนหนึ่งเป็นชุมชนชนบท และส่งผลถึงความแตกต่างกันระหว่างประชากรสองฝั่งอีกด้วย ประชากรในฝั่งตะวันตกจะเป็นประชากรชนบท ในขณะที่ประชากรฝั่งตะวันออกจะเป็นประชากรเมือง อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยไม่ปรารถนาที่จะเน้นถึงช่องว่างระหว่างประชากรเมืองและชนบทเท่าใดนัก ทั้งนี้เพราะระยะห่างจากกรุงเทพมหานครอันเป็นชุมชนที่เจริญที่สุดมาถึงพื้นที่ฝั่งตะวันตก มีเพียงแม่น้ำเจ้าพระยาขวางกั้น

เท่านั้น และเมื่อพิจารณาตามระยะทางบนถนนแล้ว จะห่างจากกันประมาณ 20 กิโลเมตร ความแตกต่างระหว่างกลุ่มประชากรทั้งสองกลุ่มนี้ ขึ้นอยู่กับโครงสร้างการผลิต และความสะดวกสบายในการดำรงชีวิตและการตั้งถิ่นฐานมากกว่าจะเน้นฐานะ หรือสถานภาพทางสังคม

การแบ่งกลุ่มประชากรจังหวัดนนทบุรี อาจแบ่งได้หลายลักษณะ ดังนี้คือ

(1) แบ่งตามถิ่นกำเนิด หรือภูมิลาเนา

จะให้ประชากร 2 กลุ่มใหญ่ คือประชากรที่เกิดในจังหวัดนนทบุรี และมีวงศวานอาศัยอยู่ในจังหวัดนี้มาก่อนแล้ว กับประชากรที่เกิดภายนอกจังหวัดนนทบุรี และได้ย้ายถิ่นเข้ามาภายหลัง เมื่อจัดพื้นที่ของประชากรสองกลุ่มนี้แล้ว

กลุ่มแรก คือประชากรที่เกิดในจังหวัดนนทบุรี หรือเป็นชาวนนทบุรีโดยแท้ นั้น จะอาศัยอยู่ทั่วไปทุกตำบลในทุกอำเภอ แต่มีจำนวนมากในพื้นที่ฝั่งตะวันตก และในพื้นที่ฝั่งตะวันออก บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา และลำคลองต่างๆ ตลอดจนในเขตที่เป็นตัวเมืองเดิม รวมไปถึงเขตเทศบาลเมืองนนทบุรีเดิมอีกด้วย

กลุ่มสอง คือประชากรที่เกิดภายนอกจังหวัดนนทบุรี แต่ได้ย้ายถิ่นเข้ามาจังหวัดนนทบุรี โดยกระจายตัวอยู่บริเวณรอยต่อระหว่างกรุงเทพฯ กับนนทบุรี ได้แก่ในเขตตำบลบางเขน ท่าทราย และตลาดขวัญ อำเภอเมือง ในเขตตำบลบางกรวย และในเขตตำบลปากเกร็ด ตำบลบางตลาด และตำบลบ้านใหม่ อำเภอปากเกร็ด

(2) แบ่งตามอาชีพของประชากร

จะได้กลุ่มประชากร 2 กลุ่ม คือประชากรที่ประกอบอาชีพการเกษตร และประชากรที่ประกอบอาชีพอื่น ๆ ซึ่งไม่ใช่อาชีพการเกษตร เช่น รับจ้าง บริการ พาณิชยกรรม หรือรับราชการ การแบ่งตามอาชีพของประชากรในจังหวัดเช่นนี้ จะได้ภาพรวมอย่างกว้างๆ ดังนี้

กลุ่มประชากรที่ประกอบอาชีพเกษตรทั้งหมด จะอยู่ในพื้นที่ฝั่งตะวันตก ในทุกอำเภอ แต่จะมีสัดส่วนน้อยลงในตำบลบางศรีเมือง บางกร่าง อำเภอเมือง และในตำบลบางกรวย ตำบลวัดชลอ อำเภอบางกรวย รวมทั้งตำบลโลนลอย อำเภอบางบัวทอง ซึ่งเป็นเขตเทศบาลเมืองบางบัวทอง

ส่วนกลุ่มประชากรที่ประกอบอาชีพอื่น ๆ จะอยู่ในพื้นที่ฝั่งตะวันออก และในเขตชุมชนเมืองของพื้นที่ฝั่งตะวันตกอีกด้วย

(3) แบ่งตามสภาพชุมชน

จะได้กลุ่มประชากร 2 กลุ่ม เช่นกัน คือประชากรในเขตชุมชนเมือง ซึ่งอาศัยอยู่ในเขตเทศบาล สุขาภิบาลบางแห่ง (สุขาภิบาลบางกรวย และสุขาภิบาลวัดชลอ อำเภอบางกรวยกับสุขาภิบาลปากเกร็ด อำเภูปากเกร็ด) และอำเภอเมืองฝ่งตะวันออกทั้งหมด กับในเขตตำบลบางศรีเมือง ของอำเภอเมืองฝ่งตะวันตก กับประชากรในเขตชนบท ซึ่งอาศัยอยู่ในอำเภอบางใหญ่ อำเภอไทรน้อย อำเภอไทรน้อย อำเภอบางบัวทอง ส่วนใหญ่ของอำเภอบางกรวย อำเภอปากเกร็ด ฝ่งตะวันตก และอำเภอเมืองฝ่งตะวันตก เฉพาะตำบลไทรมา บางรักน้อยและบางไผ่

(4) แบ่งตามสภาพภูมิศาสตร์

จะได้ประชากร 2 กลุ่มใหญ่ คือประชากรฝ่งตะวันตกและประชากรฝ่งตะวันออก การแบ่งตามสภาพภูมิศาสตร์นี้ ถิ่นแนวแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นหลักแบ่งเขต กล่าวคือฝ่งขวาแม่น้ำเจ้าพระยาจะเรียกว่าพื้นที่ฝ่งตะวันออก ส่วนฝ่งซ้ายของแม่น้ำเจ้าพระยา จึงถูกเรียกว่า พื้นที่ฝ่งตะวันตก

สำหรับการแบ่งกลุ่มประชากรในลักษณะนี้ จะครอบคลุมการแบ่งกลุ่มประชากรในลักษณะอื่น ๆ ทั้งหมด ทั้งนี้เพราะสภาพทางภูมิศาสตร์ เป็นปัจจัยกำหนด ความแตกต่างระหว่างพื้นที่ และระหว่างประชากรในพื้นที่ ตัวอย่าง เช่น ประชากรเมือง ประชากรที่เกิดและมีภูมิลำเนา นอกจังหวัดนนทบุรี ประชากรที่ประกอบอาชีพอื่น ๆ ซึ่งไม่ใช่การเกษตร กลุ่มประชากรเหล่านี้ก็คือ กลุ่มประชากรฝ่งตะวันออกนั่นเอง เช่นเดียวกัน ประชากรชนบท ประชากรอาชีพการเกษตร และประชากรที่เกิดในจังหวัดนนทบุรี ก็น่าจะถูกจัดเข้าไว้ในกลุ่มประชากรฝ่งตะวันตก

จากที่ได้กล่าวมาทั้งหมด จะเห็นได้ว่ากลุ่มของประชากร สามารถจัดตามลักษณะต่างๆ ได้หลายอย่าง แต่ไม่ว่าจะนำตัวแปรใดมาพิจารณา เกี่ยวกับกลุ่มของประชากรจังหวัดนนทบุรีแล้ว พบว่าสภาพทางภูมิศาสตร์ ซึ่งในที่นี้หมายถึง แม่น้ำเจ้าพระยา จะมีอิทธิพลอย่างมากต่อโครงสร้างประชากร พฤติกรรมของประชากร และการรวมตัวของประชากร

ปัจจุบันนี้มีประชากรจำนวนไม่มากนักที่ยังคงขึ้นชมและสำนึก ในความเป็นชาวจังหวัดนนทบุรี โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับประชากรในเขตเมืองด้วยแล้ว อาจจะไม่มีความภาคภูมิใจในความเป็นคนเมืองนนท์เลยก็ได้ ทั้งนี้เพราะเอกลักษณ์ของจังหวัดนนทบุรีได้ถูกทำลายไปจนเกือบหมดสิ้นแล้ว ความใกล้ชิดอันเนื่องมาจากที่ตั้งของจังหวัดนนทบุรี ที่อยู่ต่อเนื่องกับกรุงเทพมหานคร ได้ดึงดูอิทธิพลจากกรุงเทพมหานคร เข้ามาจนอาจกล่าวได้ว่าประชากรเมืองในพื้นที่ฝ่งตะวันออก มีความผูกพันกับจังหวัดของ

คนเมืองเป็นที่พักอาศัยเท่านั้น แต่การประกอบอาชีพและการแสวงหาความสะดวกสบาย จะผูกพันอยู่กับกรุงเทพมหานครมากกว่า

อย่างไรก็ตาม ยังไม่มีข้อสรุปถึงความผูกพันในทางสังคมระหว่างคนภายในจังหวัดคนหนุรีด้วยกัน ถึงแม้ว่าจะมีกลุ่มสังคมระดับท้องถิ่นหลายกลุ่มในจังหวัดคนหนุรี เช่น ลูกเสือชาวบ้าน ท.ส.ป.ช. (ไทยอาสาป้องกันชาติ) หรือกลุ่มเกษตรกร เป็นต้น ซึ่งต่างก็เป็นกลุ่มของประชากรที่อยู่ในชนบททั้งสิ้น และยังเกิดขึ้นมาโดยการกระตุ้นหรือส่งเสริมจากรัฐบาล หรือทางจังหวัด เพื่อผลประโยชน์ในด้านการเมืองการปกครอง และการพัฒนาท้องถิ่น หรืออาจรวมถึงเพื่อพิทักษ์ผลประโยชน์ของประชาชนด้วย แต่ยังไม่ปรากฏว่ามีการรวมกลุ่มตั้งเป็นองค์กร สมาคม หรือชมรม โดยความกระตือรือร้นและสนใจอย่างจริงจังจากประชาชนเลย เพราะแม้แต่ในกลุ่มสังคมที่ จัดตั้งขึ้นมา โดยการสนับสนุนจากหน่วยงานหรือจากจังหวัด ก็ยังไม่สามารถยืนยันได้ว่า ประชากรจังหวัดคนหนุรีมีการรวมตัวกันเป็นองค์หรือไม่ เช่น กลุ่มเกษตรกรที่ได้จัดตั้งขึ้นหลายแห่ง ต้องประสบปัญหาในการดำเนินงาน ทั้งนี้จากการรายงานวิเคราะห์ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมจังหวัดคนหนุรี ปี 2520-2524 โดยสำนักงานจังหวัดคนหนุรีได้กล่าวไว้ดังนี้

1. การรวมกลุ่มเกษตรกรกระทำไ้ยาก เพราะสภาพพื้นที่บางแห่งไม่อำนวย เช่น การตั้งถิ่นฐานเป็นแบบกระจาย ไม่รวมตัวเป็นกลุ่มก้อน ยากแก่การติดต่อ
2. ราษฎรโดยทั่วไปยังรักที่จะอยู่โดยอิสระมากกว่าที่จะร่วมกันคิดร่วมกันทำโดยทั่วไปแล้ว การรวมกลุ่มที่เกิดขึ้นนั้นเป็นเพราะมีปัญหาาร่วมกันหรือต้องการเงินทุน และโดยสภาพบังคับจากธนาคาร เป็นต้น ทำให้การรวมกลุ่มเป็นสิ่งจำเป็นอย่างแรกในการขอกู้เงิน
3. ขาดบุคคลที่มีความรู้ ความสามารถมาเป็นผู้บริหารงานกลุ่ม

โดยสรุปแล้ว การรวมตัวของประชากรจังหวัดคนหนุรี มักรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หรือมีความเป็นเอกภาพค่อนข้างสูง ถึงแม้ว่าจะไม่มีเหตุผลมาสนับสนุนมากนักก็ตาม แต่เท่าที่ผ่านมาก็ไม่เคยพบว่า มีปัญหาหรือ ข้อขัดแย้งใดๆ อันเกี่ยวเนื่องกับประชากรเกิดขึ้น ตรงกันข้ามกลับมีสิ่งหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า ประชากรจังหวัดคนหนุรีมีการรวมตัวกันเป็นอย่างดี นั่นคือ การที่จังหวัดคนหนุรีเป็นแหล่งพักอาศัยของประชาชนจากดินต่างๆ มากกว่าจะเป็นพื้นที่กิจกรรมสำคัญอื่นๆ เช่น อุตสาหกรรม เป็นต้น จึงดูเหมือนว่าคนหนุรีจะมีสภาพไม่แตกต่างไปจากการเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ที่เปิดรับประชาชนจากที่ต่างๆ ให้เข้ามาอยู่อาศัยอย่างไม่จำกัด

ข. กลุ่มเชื้อชาติและศาสนา

ถึงแม้ว่าประชากรจังหวัดคนทบุรี จะประกอบไปด้วยชนเชื้อชาติ และศาสนาต่างๆ กัน แต่กลุ่มชนส่วนใหญ่ก็คงได้แก่คนเชื้อชาติไทย นับถือศาสนาพุทธ ซึ่งยอมรับกันว่าเป็นชาวนนทบุรีรุ่นแรก ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในดินแดนแห่งนี้ แต่จะเข้ามาเมื่อเวลาใดไม่ปรากฏแน่ชัด จากหลักฐานในประวัติศาสตร์แสดงให้เห็นว่า มีคนอพยพเข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ประกอบอาชีพทำสวนผลไม้ ก่อนที่จะมีการสถาปนาเมืองนนทบุรี ในปี.ศ.2092 เมื่อวันเวลาผ่านไปมีชนเชื้อสายต่างๆ อพยพตามมาโดยเฉพาะชาวมอญ ชาวตะนาวศรี ชาวมุสลิม จะเข้ามาเป็นกลุ่ม มีกฎหมายเทศรึมน้ำ ท่างออกไปจากตัวเมือง คือห่างจากตลาดแก้ว และตลาดขวัญ เช่น ชาวมอญ จะอยู่บนเกาะเกร็ด และบางส่วนของอำเภอปากเกร็ด ชาวตะนาวศรีจะอยู่ที่ตำบลสวนใหญ่ ชาวมุสลิมอยู่อาศัยที่ตำบลบางกระสอบ ตำบลท่าทราย และอำเภอบางบัวทอง ชนกลุ่มน้อยเหล่านี้ มักจะอยู่แยกตัวออกไปจากคนเชื้อชาติไทย ไม่ปะปนกัน มีขนบธรรมเนียมประเพณี และวิถีชีวิต ต่างกัน ตลอดเวลาที่ผ่านไป ไม่เคยปรากฏความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชนต่างๆ เหล่านี้ ปัจจุบันกลุ่มชนดังกล่าว ถูกกลืนโดยทางสังคม จนกลายเป็นคนไทยเกือบหมดสิ้นแล้ว คงเหลือแต่คตินิยม และแนวปฏิบัติบางอย่างเท่านั้นที่ยังคงยึดถือจากสังคมเดิมของตน ดังนั้นเมื่อพิจารณาถึงเชื้อชาติของประชากรจังหวัดคนทบุรี จึงเหลือเพียงคนเชื้อชาติไทย และคนเชื้อชาติจีน ซึ่งอพยพเข้ามาภายหลัง นับเป็นชนกลุ่มน้อยเพียงกลุ่มเดียวที่ยังคงปรากฏการจำแนกและ แสดงจำนวน อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาด้านสัญชาติแล้ว เกือบทั้งหมดมีสัญชาติไทย รองลงมาเป็นคนสัญชาติจีน ซึ่งอาศัยอยู่ในชุมชนเมืองของจังหวัดคนทบุรีกับบางส่วนของที่ประกอบอาชีพทำสวนผัก อยู่ในเขตชนบทของอำเภอบางบัวทอง

ในด้านการนับถือศาสนา ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวพุทธรองลงไปเป็นชาวมุสลิม และตามด้วยผู้นับถือคริสตศาสนา กระจายตัวอยู่ทั่วทั้งจังหวัด สำหรับผู้นับถือศาสนาอิสลาม(มุสลิม) จะอาศัยอยู่หนาแน่นในบริเวณโดยรอบมัสยิด ซึ่งตั้งอยู่ในตำบลสวนใหญ่ ตำบลบางกระสอบ ตำบลท่าทรายของอำเภอเมืองนนทบุรี และในอำเภอบางบัวทองกับอำเภอปากเกร็ด ก็มีจำนวนไม่น้อย ผู้นับถือศาสนาต่างๆ เหล่านี้สามารถอยู่ร่วมในสังคมเดียวกัน โดยไม่มีปัญหาหรือความขัดแย้งใดๆ เลย นับตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันนี้

โดยสรุปแล้วประชากรจังหวัดคนทบุรีมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันสูงมาก เมื่อพิจารณาเฉพาะด้านเชื้อชาติและศาสนา ซึ่งแสดงว่าเชื้อชาติหรือศาสนาของประชากรจังหวัดคนทบุรีจะไม่มีผลต่อแบบแผนพฤติกรรมในสังคม จึงไม่มีความจำเป็นแต่อย่างใดที่จะต้องนำประเด็นด้านเชื้อชาติศาสนามาเป็นตัวชี้สภาพทางสังคมของจังหวัดคนทบุรี ทั้งนี้เพราะสัดส่วนของจำนวนประชากรที่นับถือศาสนา หรือมีเชื้อชาติอื่นต่ำกว่าประชากรกรกลุ่มใหญ่ ซึ่งได้แก่คนเชื้อชาติไทยนับถือศาสนาพุทธมาก

๓) สังคมเมืองและชนบท

จากสภาพการเจริญเติบโต และการขยายตัวอย่างรวดเร็วของจังหวัดนนทบุรี ประกอบกับสภาพทางภูมิศาสตร์ในด้านขนาด รูปร่าง และที่ตั้ง จึงก่อให้เกิดความไม่เสมอภาคขึ้นระหว่างพื้นที่สองส่วน คือพื้นที่ฝั่งตะวันตก และพื้นที่ฝั่งตะวันออกของจังหวัด ความไม่เสมอภาคที่ว่านี้ หมายถึงความไม่เสมอภาคในทางรายได้ ความไม่เสมอภาคในคุณภาพของชีวิต และความไม่เสมอภาคในด้าน การได้รับบริการสาธารณสุขโรค และสาธารณสุขการ ซึ่งตามหลักเหตุผลแล้ว ประชาชนในสังคมทุกคน ควรจะได้รับส่วนแบ่งในส่วนของผลิตผลของสังคม (Social out-put) อย่างเท่าเทียมกัน พื้นที่ฝั่งตะวันออกมีลักษณะเป็นชุมชนเมือง ซึ่งแต่เดิมมานั้นเป็นชุมชนเมืองและชนบทผสมกัน การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรมาเป็นเพื่อที่อยู่อาศัย อุตสาหกรรม และสถาบันราชการ จะเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของคนจากการใช้ชีวิตแบบชนบทมาสู่วิถีชีวิตแบบเมือง ทั้งนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยทาง เศรษฐกิจและกายภาพเป็นสำคัญ นอกจากนี้ยังอาจอธิบายได้ว่า พื้นที่ฝั่งตะวันออกมีอาณาเขตติดต่อกับกรุงเทพมหานคร การแผ่ขยายความเจริญเข้ามายังจังหวัดนนทบุรีย่อมเกิดขึ้นได้ ในขณะที่พื้นที่ฝั่งตะวันตกยังคงล้าหลังและไม่ได้รับการพัฒนาการเข้าออก พื้นที่ที่ไม่มีความสะดวกพอ แม้กระทั่งอิทธิพลจากกรุงเทพฯ ก็เข้าไปไม่ถึง พื้นที่เกษตรกรรม จึงไม่ถูกบุกรุกจากชุมชนเมือง สำหรับชุมชนเมืองที่มีอยู่ในพื้นที่ฝั่งตะวันตก อันได้แก่เทศบาลเมืองบางบัวทอง สุขาภิบาลบางกรวย และสุขาภิบาลวัดชลอ ก็มีขนาดเล็ก การขยายตัวอยู่ในอัตราต่ำ และค่อนข้างจำกัด เนื่องจากไม่มีตัวกระตุ้น หรือปัจจัยสนับสนุนค้ำยันเป็นเวลานานมาแล้ว ที่เกิดสภาพความแตกต่างระหว่างพื้นที่สองฝั่งของจังหวัดนนทบุรีอย่างเด่นชัด สังคมเมืองจึงหมายถึงชุมชนฝั่งตะวันออกของจังหวัด และชุมชนฝั่งตะวันตกของจังหวัด ก็คือสังคมชนบท อย่างไรก็ตามถึงแม้จะมีกลุ่มสังคมขนาดใหญ่ 2 กลุ่ม เช่นนี้ ก็มีได้ส่งผลกระทบต่อความเป็นเอกภาพ หรือความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประชากรจังหวัดนนทบุรีตั้งได้กล่าวมาแล้ว ในส่วนที่ 1 แต่ประการใด ทั้งนี้เพราะสภาพชุมชนชนบทของจังหวัดนนทบุรี ไม่ใช่พื้นที่ยากจน หรือพื้นที่ทุรกันดาร เหมือนพื้นที่ยากจนในภูมิภาคต่าง ๆ ชุมชนชนบทของจังหวัดนนทบุรีไม่ได้ล้าหลังมากนัก และยังคงอยู่ไม่ห่างไกลจากชุมชนเมือง หรือแม้แต่นครหลวงมากเท่าใด สภาพชนบทดังกล่าวจำแนก โดยการพิจารณาอาชีพ และรายได้หลักของประชากรในพื้นที่ ลักษณะการใช้ที่ดิน วิถีความเป็นอยู่ รวมไปถึงปริมาณและคุณภาพของสาธารณสุขโรค และสาธารณสุขการ

หากจะพิจารณาวิวัฒนาการทางสังคมของจังหวัดนนทบุรีแล้ว โดยเริ่มตั้งแต่ตั้งเมืองนนทบุรี ปี.ศ. 2092 ในครั้งนั้นนนทบุรียังมีสภาพเป็นสังคมชนบททั้งหมด มาจนกระทั่งได้มีการตั้งที่ทำการจังหวัด ณ ตำบลบางกระสอบ จึงได้เริ่มต้นความเป็นสังคมเมือง เพราะมีการจัดระบบสาธารณสุขโรค

สาธารณูปการ แต่สภาพชุมชนเมืองมาเกิดขึ้นอย่างเด่นชัด เมื่อได้ย้ายศาลากลางจังหวัดมาอยู่ ณ ตำบลสวนใหญ่ในเขตเทศบาลเมืองนนทบุรีเดิม ในปีพ.ศ. 2471 และจัดตั้งเทศบาลเมืองนนทบุรีขึ้น ในปีพ.ศ. 2479 ทำให้รูปแบบชุมชนชนบทเปลี่ยนแปลงไปเป็นชุมชนเมือง พร้อมกับการเปลี่ยนอาชีพเกษตรกรรมด้วย มีข้อสังเกตเกี่ยวกับการกลายเป็นเมืองของนนทบุรี ก็มักจะสอดคล้องกับการพัฒนาโครงการการคมนาคมขนส่ง เมื่อมีถนนเกิดขึ้นสายหนึ่ง ก็จะนำความเจริญเข้ามาริมถนนสายนั้นๆ และค่อยๆ แผ่ขยายตัวออกไปเรื่อยๆ ดังนั้นสภาพสังคมเมือง จึงเกิดขึ้นตามการกลายเป็นเมือง หรือการขยายตัวของชุมชนเมือง

ในปัจจุบัน เมื่อมีการพัฒนาการคมนาคมขนาดใหญ่ เช่น การสร้างสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาแห่งใหม่ การสร้างถนนวงแหวนรอบนอกในพื้นที่ฝั่งตะวันตก และการตัดถนนเชื่อมพื้นที่ฝั่งตะวันออกกับฝั่งตะวันตก หรือถนนรัตนธิเบศร์แล้ว ย่อมจะส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมทางฝั่งตะวันตก ให้กลายมาเป็นสังคมเมืองมากขึ้น

การพิจารณาถึงการเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมแบบเมืองนั้นอาจพิจารณาจากการเติบโตของประชากรที่อยู่ในเมือง คือดูจำนวนประชากรในเมืองว่ามีอัตราเพิ่มขึ้นในแต่ละปีเท่าไร

สำหรับการจัดแบ่งพื้นที่ของจังหวัดนนทบุรีตามสภาพสังคมเมืองและชนบทนั้น หากแบ่งอย่างกว้างๆ อาจสรุปได้ว่า พื้นที่ฝั่งตะวันออกเกือบทั้งหมดเป็นพื้นที่ทางสังคมแบบเมือง (Urban social area) ซึ่งประกอบด้วยชุมชนเทศบาลเมืองนนทบุรี (ตำบลสวนใหญ่, ตำบลบางเขน, ตำบลท่าทราย, ตำบลตลาดขวัญ และตำบลบางกระสอบของอำเภอเมือง) และชุมชนสุขาภิบาลปากเกร็ด (ตำบลปากเกร็ด, ตำบลบางพูด, ตำบลบ้านใหม่ และตำบลบางตลาด อำเภอปากเกร็ด) มีขนาด 73.85 ตารางกิโลเมตร จำนวนประชากรในปีพ.ศ. 2526 จำนวน 232,714 คน หรือประมาณ 50.14 % ของประชากรรวมทั้งจังหวัด

ส่วนพื้นที่ฝั่งตะวันตกนั้น ยังมีสภาพเป็นสังคมชนบท ยกเว้นในเขตชุมชนสุขาภิบาลบางกรวย สุขาภิบาลวัดชลอ อำเภอบางกรวย ชุมชนเทศบาลเมืองบางบัวทอง อำเภอบางบัวทอง และท้องที่ตำบลบางศรีเมือง ตำบลบางกร่างของอำเภอเมือง ที่มีสภาพเป็นชุมชนเมือง สำหรับพื้นที่ชนบทสามารถแยกออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือพื้นที่สังคมชนบทริมถนน และพื้นที่สังคมชนบทริมน้ำ พื้นที่สังคมชนบทริมถนน เป็นพื้นที่ๆ มีถนนตัดผ่าน มีรถขนส่ง-โดยสารผ่านไปมาตลอด มีความสะดวกในการเดินทางติดต่อกับพื้นที่โดยรอบ และมักจะได้รับอิทธิพลจากการขยายตัวของพื้นที่เมืองในลักษณะแผ่กระจายตามแนวถนน มีความเจริญกว่าพื้นที่สังคมชนบทริมน้ำ ซึ่งไม่มีความสะดวกในการเข้าออก และได้รับบริการ

สาธารณะไม่ทั่วถึง แต่ก็มีข้อดีตรงที่สามารถรักษาชนบทประเพณี และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ดั้งเดิมไว้ได้ โดยที่ความเจริญแบบเมืองเข้าไปไม่ถึง พื้นที่ลักษณะดังกล่าวนี้ ได้แก่ พื้นที่ส่วนใหญ่ของอำเภอบางใหญ่ บางกรวย และไทรน้อย

ข้อแตกต่างและข้อสังเกต ที่เห็นได้ชัดเจนระหว่างสังคมชนบทกับสังคมเมืองของจังหวัดนนทบุรี พอสรุปได้ดังนี้

1. สังคมชนบทมีขอบเขตพื้นที่กว้างใหญ่กว่าสังคมเมือง แต่มีจำนวนประชากรน้อยกว่า
2. สังคมชนบทมีอัตราการย้ายถิ่นออกสูงกว่าอัตราการย้ายถิ่นเข้าของประชากร ในขณะที่สังคมเมือง จะมีอัตราการย้ายเข้าสูงกว่าอัตราการย้ายออก และมีแนวโน้มสูงขึ้นเรื่อยๆ
3. สังคมชนบทยังคงรักษาชนบทประเพณี และวิถีชีวิตดั้งเดิมของตนได้ แต่ในสังคมเมือง สิ่งเหล่านี้ไม่มีความสำคัญ ผู้คนจะมีลักษณะเป็นคนเมือง (Urban man) เหมือนกับสังคมเมืองอื่นๆ
4. สังคมชนบทมีประชากรที่ประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรมอยู่เป็นจำนวนมาก ส่วนในสังคมเมือง ประชากรเกษตรมีเหลืออยู่จำนวนน้อย โดยมากมักจะเป็นคนรุ่นเก่า คนส่วนใหญ่จะมีอาชีพด้านใช้แรงงาน ให้บริการและรับราชการ
5. สังคมเมืองมีความสะดวกสบาย และได้รับบริการจากรัฐบาลมากกว่าสังคมชนบท
6. สังคมเมืองมีสัดส่วนของประชากรที่ไม่ใช่คนท้องถิ่น หรือผู้ที่เกิดภายในจังหวัดนนทบุรีสูงกว่า
7. สังคมเมืองมีอัตราการก่ออาชญากรรมและปัญหาสังคมสูงกว่าในสังคมชนบท
8. สังคมเมืองเป็นตัวอย่างเอกลักษณ์ และคุณค่าด้านศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน เช่น การปั้นหม้อที่บ้านตะนาวศรี ในเขตเทศบาลเมืองนนทบุรี แต่สังคมชนบทสามารถรักษาสีอันตรงคุณค่าเหล่านี้ไว้ได้บางส่วน
9. สังคมชนบทยังคงให้ความสำคัญกับแม่น้ำลำคลอง และใช้ประโยชน์จากแม่น้ำลำคลองต่างๆ ไว้ได้อย่างคุ้มค่า ทั้งด้านบริโภค การเกษตร และการคมนาคม ตรงกันข้ามกับสังคมเมือง จะหันหลังให้กับเส้นทางน้ำเหล่านั้น เนื่องจากเห็นว่าไม่มีความจำเป็น
10. สังคมชนบทมีโอกาสในการแสวงหาความก้าวหน้าน้อยกว่าในสังคมเมือง เช่น การเลือกอาชีพ เป็นต้น
11. ในสังคมชนบท ประชาชนมีความผูกพันกับคนต่างถิ่น โดยเฉพาะคนต่างจังหวัดใกล้เคียง เช่น นครปฐม พระนครศรีอยุธยา และปทุมธานี โดยทางสังคม อย่างไม่ใกล้ชิด แต่ในสังคมเมืองประชาชนจะผูกพันกับชาวกรุงเทพฯ เพียงด้านเศรษฐกิจ และสภาพทางกายภาพ มากกว่าทางสังคม

12. สังคมชนบทจะพึ่งพิงกรุงเทพมหานคร (ภาคนครหลวง) ในด้านการตลาด เพื่อการจำหน่ายผลผลิตเป็นส่วนใหญ่ แต่สังคมเมืองจะพึ่งพิงกรุงเทพมหานครในเกือบทุกด้าน โดยเฉพาะด้านสาธารณูปโภค และสาธารณูปการ

13. สังคมชนบทสร้างรายได้ทางเศรษฐกิจในระดับจังหวัดต่ำกว่าสังคมเมือง

14. สังคมชนบทมีประชากรอยู่อาศัยกระจุกกระจาย และมักกระจุกตัวอยู่ตามแหล่งน้ำ และเส้นทางคมนาคม ส่วนสังคมเมืองมีประชากรอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น โดยเฉพาะริมถนนสายหลัก และบริเวณรอยต่อกับกรุงเทพมหานคร

เมื่อพิจารณาต่อไปถึงความเป็นอิสระของสังคม 2 กลุ่มนี้ พบว่าสังคมเมืองมีความอิสระมากกว่า คือไม่ต้องพึ่งสังคมชนบท หรืออาจจะกล่าวได้ว่าสำหรับสังคมเมืองของจังหวัดนนทบุรีแล้ว จะได้รับประโยชน์จากสังคมชนบทน้อยมาก จนทำให้เกิดความคิดว่า สังคมชนบทมีความจำเป็นเพียงใดสำหรับจังหวัดนนทบุรี ในทางกลับกันสังคมชนบทยังต้องพึ่งสังคมเมืองเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะเมื่อสังคมชนบทมีการขยายตัวทางเศรษฐกิจต่ำมาก เช่นผลผลิตทางการเกษตรขายไม่ออก หรือราคาตก เป็นต้น สังคมเมืองจึงไม่ใช่เป็นเพียงทางผ่านของสังคมชนบทไปสู่ชุมชนภายนอก เช่นกรุงเทพมหานครเท่านั้น แต่ยังเป็นจุดแวะพักเพื่อการแสวงหาสิ่งจำเป็นบางอย่างในชีวิตประจำวันของคนอีกด้วย ด้วยเหตุนี้ จึงอาจกล่าวได้ว่าสังคมเมืองกับสังคมชนบทของจังหวัดนนทบุรีมีความผูกพัน และสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด สังคมเมืองจังหวัดนนทบุรีไม่ใช่สังคมที่เอาเปรียบสังคมชนบท ไม่ใช่เป็นแต่เพียงผู้รับเท่านั้น แต่เป็นผู้ให้ ผลประโยชน์อีกด้วย สังคมเมืองนนทบุรีจึงไม่ใช่สังคมกาฝากที่ทำหน้าที่ดูดซับทรัพยากรจากชนบท แต่ตรงกันข้ามจะทำหน้าที่เป็นผู้แบ่งสรรและกระจายทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์ทั้งกับสังคมเมือง และสังคมชนบท ซึ่งเรียกว่าเป็น Generative urban society ไม่ใช่ Parasitic city

ในบรรดาจังหวัดทั้งหลายที่เรียกกันว่าเมืองนอกแตก ก็มีแม่น้ำไหลผ่านกลางจังหวัดหรือกลางเมือง เช่น พิษณุโลก พระนครศรีอยุธยา ลพบุรี และนนทบุรี เป็นต้น คงจะไม่มีจังหวัดใดที่มีลักษณะการแบ่งพื้นที่สังคมเหมือนเช่นจังหวัดนนทบุรี เพราะเพียงแม่น้ำสายเดียว คือแม่น้ำเจ้าพระยา กลับมีอิทธิพลต่อการจำแนกสภาพทางสังคมของพื้นที่สองฝั่งแม่น้ำได้ คือฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา กลายเป็นพื้นที่ทางสังคมเมือง และฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเป็นพื้นที่ทางสังคมแบบชนบท และหากไม่นับกรุงเทพมหานครแล้ว จังหวัดนนทบุรี จะเป็นจังหวัดเดียวที่มีจำนวนประชากรเมืองอาศัยอยู่เกินกว่าครึ่งหนึ่งของประชากรทั้งจังหวัด คือประมาณ 50 กว่าเปอร์เซ็นต์ หรือกล่าวให้ชัดเจนกว่านั้นก็คือ

4.8 โครงสร้างทางเศรษฐกิจ

จากประวัติค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมและเป็นมาและความเหมาะสมทางสภาพภูมิศาสตร์ทำให้จังหวัดนนทบุรีเป็นแหล่งเกษตรกรรมขนาดใหญ่ที่มีความสำคัญ โดยเฉพาะพื้นที่ทางฝั่งตะวันตกของจังหวัด ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตรอันได้แก่ การทำนา การทำสวนผลไม้ และการทำสวนผัก ในขณะที่พื้นที่ฝั่งตะวันออกได้เปลี่ยนแปลงจากพื้นที่เกษตรไปเป็นที่อยู่อาศัย พาณิชยกรรม และโรงงานอุตสาหกรรม ดังนั้นแล้วการศึกษาโครงสร้างทางเศรษฐกิจของจังหวัดนนทบุรีจะทำให้มองเห็นภาพรวมของจังหวัดนนทบุรีในด้านเศรษฐกิจได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ในปีพ.ศ. 2525 ผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดนนทบุรี มีมูลค่าประมาณ 2,452.7 ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 1.76 ของมูลค่าผลิตภัณฑ์ภาคกรุงเทพฯและปริมณฑล ซึ่งมีมูลค่าทั้งสิ้น 139,593.7 ล้านบาท และมีความสำคัญต่อโครงสร้างผลิตภัณฑ์ภาคกรุงเทพฯมหานครและปริมณฑล เป็นอันดับสุดท้ายในขณะที่กรุงเทพฯมหานครมีสัดส่วนสูงที่สุดถึงร้อยละ 76.03 รองลงมาเป็นจังหวัดสมุทรปราการร้อยละ 12.36 จังหวัดปทุมธานีร้อยละ 4.33 นครปฐมร้อยละ 3.14 และจังหวัดสมุทรสาครร้อยละ 2.40 ตามลำดับ

จากการศึกษาผลิตภัณฑ์มวลรวมของจังหวัดนนทบุรี ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2521-2525 ปรากฏว่าโครงสร้างหลักของจังหวัดนนทบุรีคือ อุตสาหกรรมโดยมีสัดส่วนเฉลี่ยร้อยละ 32.01 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมทั้งจังหวัด รองลงมาเป็นผลผลิตจากสาขาเกษตรกรรม ประมาณร้อยละ 17.41 และสาขาการค้าปลีก-ค้าส่ง ประมาณร้อยละ 16.46 ตามลำดับ

แม้ว่าผลผลิตสาขาอุตสาหกรรมของจังหวัดนนทบุรี จะเป็นโครงสร้างหลักทางเศรษฐกิจของจังหวัด แต่การผลิตรายได้มีมูลค่าคิดเป็นเพียงร้อยละ 1.32 ของมูลค่าการผลิตสาขาเดียวกันนี้ของภาคกรุงเทพฯมหานครและปริมณฑล ดังนั้นรายได้เฉลี่ยต่อบุคคลของจังหวัดนนทบุรีในปีเดียวกัน จึงมีความสำคัญเป็นอันดับสุดท้าย

เมื่อเปรียบเทียบกับรายได้เฉลี่ยต่อบุคคลของจังหวัดต่าง ๆ ในภาคกรุงเทพฯมหานครและปริมณฑล กล่าวคือ รายได้เฉลี่ยต่อบุคคลของจังหวัดนนทบุรีมีมูลค่าเท่ากับ 6,770 บาท/คน-ปี ในขณะที่จังหวัดสมุทรปราการมีรายได้เฉลี่ยต่อบุคคลสูงที่สุดประมาณ 34,424 บาท/คน/ปี

4.8.1 อุตสาหกรรม

การผลิตสาขาอุตสาหกรรม มีความสำคัญต่อโครงสร้างทางเศรษฐกิจของจังหวัดนนทบุรีเป็นอันดับหนึ่งโดยในปีพ.ศ. 2525 การผลิตสาขานี้มีมูลค่าทั้งสิ้น 670.2 ล้านบาท ด้วยความได้เปรียบในด้านที่ตั้งของจังหวัดนนทบุรี ที่ตั้งอยู่ติดต่อกับกรุงเทพฯซึ่งเป็นศูนย์กลาง

การคมนาคมขนส่งอยู่ใกล้ท่าเรือกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นแหล่งขนถ่ายสินค้าและวัตถุดิบ มีความเหมาะสมทางด้านแหล่งตลาดคือเป็นบริเวณที่มีประชากรเป็นจำนวนมากและหนาแน่น และมีบริการขั้นพื้นฐานต่าง ๆ อยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ซึ่งทำให้จังหวัดนนทบุรีเป็นจังหวัดหนึ่งของภาคกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ที่มีโรงงานอุตสาหกรรมเป็นจำนวนมากโดยในปีพ.ศ. 2525 มีโรงงานที่จดทะเบียนทั้งสิ้น 529 แห่ง มีคนงาน 12,268 คน แบ่งเป็นอุตสาหกรรมการผลิตประมาณ 423 แห่ง และโรงงานอุตสาหกรรมบริการประมาณ 106 แห่ง โครงสร้างหรือองค์ประกอบอุตสาหกรรมการผลิต ส่วนใหญ่เป็นโรงงานเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ไม้และโรงงานแปรรูปไม้ ทั้ง ๆ ที่จังหวัดนนทบุรีไม่มีเนื้อที่ป่าไม้เหลืออยู่เลย เช่นเดียวกับจังหวัดอื่น ๆ ในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล แต่ก็ยังเป็นจังหวัดที่มีอุตสาหกรรมเกี่ยวกับการทำไม้มาก เนื่องจากที่ตั้งของจังหวัดมีแม่น้ำเจ้าพระยาไหลผ่าน ซึ่งเป็นทางขนส่งไม้ชุงจากภาคเหนือและภาคกลางตอนบนซึ่งทำให้มีโรงงานดังกล่าวมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 35.46 ของจำนวนโรงงานทั้งจังหวัด รองลงมา เป็นโรงงานผลิตอาหารและเครื่องดื่มและโรงงานผลิตเครื่องจักรกลผลิตภัณฑ์โลหะ เป็นต้น

สำหรับโรงงานอุตสาหกรรมบริการประกอบด้วยกิจการประเภทซ่อมเครื่องยนต์ ประกอบรถยนต์ เครื่องยนต์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นกิจการขนาดเล็ก และมีความสัมพันธ์กับชุมชนเป็นต้น โรงงานประเภทนี้ ส่วนใหญ่กระจุกตัวอยู่ในเขตชุมชนอันได้แก่ ในบริเวณเขตเทศบาลและเขตสุขาภิบาลต่าง ๆ

ส่วนการกระจายตัวของโรงงานอุตสาหกรรมนั้น พบว่า โรงงานส่วนใหญ่กระจุกตัวอยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา อันได้แก่ พื้นที่เขต อำเภอ เมือง และอำเภอปากเกร็ด ร้อยละ 21 ของจำนวนโรงงานทั้งจังหวัด

4.8.2 เกษตรกรรม

สาขาเกษตรกรรม มีความสำคัญต่อโครงสร้างทางเศรษฐกิจของจังหวัดนนทบุรี เป็นอันดับที่สองโดยในปีพ.ศ. 2525 มูลค่าการผลิตสาขานี้เท่ากับ 430.4 ล้านบาท ซึ่งเศรษฐกิจที่ปลูกในจังหวัดได้แก่ ข้าว ผลไม้ ต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทุเรียน เป็นพืชเศรษฐกิจที่ขึ้นหน้าขึ้นตาของจังหวัดนี้

พื้นที่ของอำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดนนทบุรีที่ยังคงทำการเกษตรอยู่เป็นจำนวนมากของจังหวัดในปัจจุบันได้แก่ พื้นที่อำเภอบางใหญ่ อำเภอบางบัวทอง และอำเภอไทรน้อย ส่วนพื้นที่อำเภอ เมือง อำเภอปากเกร็ด และอำเภอบางกรวย พื้นที่เพื่อการเกษตรได้ลดประมาณ

ตารางที่ แสดงผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัด ในปี 2525 จำแนกตามสาขาการผลิตที่สำคัญ ของจังหวัดนนทบุรีกับกรุงเทพมหานคร และปริมณฑล (ตามราคาคงที่ ปี 2515) (หน่วยเป็นล้านบาท)

จังหวัด	เกษตรกรรม	อุตสาหกรรม	พาณิชยกรรม	บริการ	อื่นๆ	รวม
นนทบุรี	430.4	670.2	385.7	313.0	653.4	2,452.7
กรุงเทพมหานคร	791.9	34,853.9	12,461.5	15,890.4	42,129.6	106,127.3
นครปฐม	1,344.4	1,021.4	828.9	358.8	825.5	4,379.0
ปทุมธานี	588.8	3,425.2	1,419.9	205.3	402.9	6,042.1
สมุทรปราการ	888.3	10,056.3	3,837.5	619.0	1,845.8	17,246.9
สมุทรสาคร	1,139.4	906.5	721.4	194.6	383.8	3,345.7
รวมทั้งประเทศ	77,784.2	68,224.0	52,668.8	36,290.0	89,322.7	324,289.7

ที่มา กองบัญชีประชาชาติ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

ลงมากและจะมีการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ทำการเกษตรมาเป็นเมืองมากขึ้น เนื่องจากสาเหตุดังนี้

1. การเพิ่มขึ้นของประชากรและการเติบโตของเมือง เนื่องจากพื้นที่ของอำเภอเมือง ปากเกร็ด และอำเภอบางกรวย มีอาณาเขตติดต่อกับกรุงเทพมหานครได้โดยสะดวก ซึ่งจะเป็นปัจจัยให้เกิดแหล่งที่พักอาศัยใกล้กรุงเทพฯ สำหรับผู้ที่เข้ามาประกอบอาชีพในกรุงเทพฯ
2. การขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรมออกไปจากพื้นที่ใจกลางเมือง
3. การลงทุนของนักจัดสรรที่ดินเพื่อการก่อสร้างอาคารพักอาศัยบนพื้นที่เกษตร
4. การขยายหน่วยงานของรัฐออกไปในพื้นที่รอบนอกกรุงเทพมหานคร
5. มีการสร้างถนนรัตนาริเบศร์และสะพานพระนั่งเกล้าฯ เชื่อมพื้นที่ฝั่งตะวันออกและฝั่งตะวันตกของจังหวัดนนทบุรี

อย่างไรก็ตาม การเกษตรกรรมก็ยังเป็นอาชีพหลักที่สำคัญของประชากรในจังหวัดนนทบุรี คือมีประชากรที่ประกอบอาชีพเกษตร ประมาณร้อยละ 35 ของประชากรทั้งจังหวัด แต่ตลอดเวลาที่ผ่านมาแนวโน้มการประกอบอาชีพเกษตรของประชากรจะเคลื่อนย้ายเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมการค้า และบริการมากขึ้นเป็นลำดับ กล่าวคือ ในปีพ.ศ. 2523 มีประชากรภาคเกษตรกรรมประมาณร้อยละ 40 ของประชากรทั้งจังหวัด แล้วลดลงเหลือประมาณร้อยละ 38 และ 35 ในปีพ.ศ. 2524 และปีพ.ศ. 2525 ตามลำดับ

4.8.3 พาณิชยกรรม

การผลิต การค้าปลีก-ค้าส่ง มีความสำคัญต่อโครงสร้างทางเศรษฐกิจของจังหวัดเป็นลำดับที่สามโดยในปีพ.ศ. 2525 มีมูลค่าการผลิตจากสาขานี้ประมาณ 385.7 ล้านบาท ลักษณะการค้าของจังหวัดนนทบุรี ส่วนใหญ่เป็นการค้าปลีก กิจการการค้า ส่งมีไม่มากนัก เนื่องจากอยู่ใกล้กับกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นแหล่งค้าส่งที่สำคัญ สินค้าซื้อขายส่วนใหญ่ได้แก่ สินค้าเกษตรกรรม เช่น ข้าว ผลไม้ พืชผัก และสินค้าอุตสาหกรรม เช่น เครื่องอุปโภค บริโภค ที่จำเป็น

สินค้าออกที่สำคัญของจังหวัดได้แก่ ข้าว ผลไม้ที่สำคัญคือ ทุเรียน ลิ้ม มะม่วง กล้วย และผักต่าง ๆ ส่วนสินค้าเข้าที่สำคัญได้แก่ น้ำมันเชื้อเพลิง สุรา บุหรี่ วัสดุก่อสร้าง เสื้อผ้า ฯลฯ สินค้าเหล่านี้ส่วนใหญ่ส่งเข้ามาจากกรุงเทพฯ

จำนวนร้านค้าของจังหวัดนนทบุรีในปีพ.ศ. 2525 มีจำนวนประมาณ 3,866 แห่ง ร้านค้าเหล่านี้ส่วนใหญ่กระจุกตัวหนาแน่นในเขตชุมชน คือในบริเวณเขตเทศบาล และสุขาภิบาลต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่เขตอำเภอเมืองมี จำนวนร้านค้ามากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 52.36 ของจำนวนร้านค้าทั้งจังหวัด รองลงมาในเขตอำเภอปากเกร็ดร้อยละ 20.56

และอำเภอบางกรวยร้อยละ 9.98 ตามลำดับ ส่วนอำเภอที่มีร้านค้าน้อยที่สุดคืออำเภอไทรน้อย มีเพียงร้อยละ 3.41 ของจำนวนร้านค้าทั้งจังหวัด

ตารางที่ จำนวนโรงงานและแรงงานอุตสาหกรรมจังหวัดนนทบุรี แยกรายอำเภอปี 2525

อำเภอ	จำนวนโรงงานอุตสาหกรรม		จำนวนโรงงานในอุตสาหกรรม	
	จำนวน (โรง)	ร้อยละ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
เมืองนนทบุรี	314	59.36	6,275	51.15
ปากเกร็ด	109	20.60	5,284	43.07
บางกรวย	51	9.64	463	3.77
บางใหญ่	13	2.46	74	0.60
บางบัวทอง	24	4.54	132	1.08
ไทรน้อย	18	3.40	40	0.33
รวม	529	100.00	12,268	100.00

ที่มา: กองควบคุมโรงงาน กระทรวงอุตสาหกรรม

4.9 สาธารณูปโภคและสาธารณูปการ

เมืองที่มีลักษณะความเป็นเมืองที่คึกคัก มักจะพิจารณาเองที่ระบบ โครงข่ายการให้บริการสาธารณูปโภค และสาธารณูปการ โดยเฉพาะเมืองที่มีการวางผังเมืองมาเป็นอย่างดีแล้วจะต้องมีระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการที่สมบูรณ์แบบเสียก่อน ทั้งนี้เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นความจำเป็นขั้นพื้นฐานของชีวิตความเป็นอยู่แบบเมือง เมืองใดที่ขาดหรือมีระบบสาธารณูปโภคสาธารณูปการไม่ครบถ้วนมักจะนำมาซึ่งปัญหาของเมือง ทั้งนี้อาจมีผลกระทบต่อ การขยายตัวของเมืองอีกด้วย

ชุมชนเทศบาลเมืองนนทบุรีหรือจังหวัดนนทบุรีทั้งจังหวัด นับว่าโชคดีที่ปัจจัยทางภูมิศาสตร์ คือการมีที่ตั้งอยู่ติดต่อกับกรุงเทพมหานคร เป็นได้เปรียบกว่าจังหวัดหรือเมืองในบริเวณที่อื่น ๆ เพราะจังหวัดนนทบุรีเองเกือบจะไม่ต้องลงทุน หรือดำเนินการในเรื่องนี้เท่าประการใด ด้วยความใกล้ชิดและความสะดวกในการติดต่อกัน ด้วยระบบการคมนาคมขนส่งที่คึกคัก ทำให้จังหวัดนนทบุรี จึงสามารถรับบริการต่าง ๆ ทุกด้านจากกรุงเทพมหานครได้ เช่น ประปา ไฟฟ้า โทรศัพท์ สถานีดับเพลิง สถาบันการศึกษา เป็นต้น

ดังนั้น หากจะมีคำถามว่าการที่นนทบุรีตั้งอยู่ติดต่อกับกรุงเทพมหานครมากที่สุด และได้รับบริการทุก ๆ อย่างที่กรุงเทพมหานครมีอยู่จะมีอิทธิพลต่อการขยายตัวของชุมชนเมืองนนทบุรีหรือไม่ คงจะไม่ยากเกินไปที่จะตอบคำถามนี้ ทั้งนี้เพราะข้อได้เปรียบเหล่านี้จะเป็นตัวชักจูงให้ประชากรย้ายถิ่นเข้าไปอาศัยอยู่ในจังหวัดนนทบุรีจำนวนมาก ซึ่งยังมีเหตุผลที่มาสนับสนุนอีกมากมาย

ในจังหวัดนนทบุรี มีสถาบันราชการจากส่วนกลางเข้ามาตั้งอยู่หลายหน่วยงาน เช่น โรงพยาบาลโรคหรงอก โรงพยาบาลนําราศน์ราครุ และโรงพยาบาลศรีธัญญา นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานระดับกอง หรือแผนกของราชการทหาร และพลเรือนอีกหลายแห่งที่ตั้งอยู่ในจังหวัดนนทบุรี จากการที่หน่วยงานราชการกับส่วนกลางเข้ามาอาศัยพื้นที่จังหวัดนนทบุรีเช่นนี้ ทำให้พิจารณาได้ว่าทำเลที่ตั้งของนนทบุรีเป็นปัจจัยสำคัญอีกตัวหนึ่ง

1. สาธารณูปโภค

การไฟฟ้า

- จังหวัดนนทบุรี มีไฟฟ้าใช้ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมดโดยรับบริการมาจากการไฟฟ้า นครหลวงเขตนนทบุรี กระแสไฟฟ้าจ่ายจากการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ซึ่งตั้งอยู่ที่ ถนนจรัญสนิทวงศ์ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี ในบรรดาส่งสาธารณูปโภคทั้งหมดแล้วดูเหมือนว่าไฟฟ้าจะเป็นสิ่งที่แผ่กระจายให้บริการได้ครอบคลุมทั้งจังหวัด

ประปา

- การประปาสาขานนนทบุรี สังกัดการประปานครหลวง มีสำนักงานอยู่ที่ ถนนติวานนท์ ต.ท่าทราย อ.เมือง จ.นนทบุรี ส่วนโรงกรองน้ำตั้งอยู่ที่ ถนนประชาชื่น ต.บางเขน อ.เมือง จ.นนทบุรี บนเนื้อที่ 150 ไร่ ปริมาณน้ำประปانبริการให้วันละ 0.09 ล้าน ลูกบาศก์เมตร พื้นที่บริการประมาณ 155 ตร.กม. ได้แก่เขตคูสิต เขตบางเขน ของกรุงเทพมหานคร และสำหรับจังหวัดนนทบุรีเองนั้นให้บริการได้เฉพาะพื้นที่ฝั่งตะวันออกทั้งหมดของอำเภอเมือง และอำเภอปากเกร็ด ในเขตอำเภอเมืองนนทบุรี มีครัวเรือนที่ได้รับบริการประปา 20,879 ครัวเรือน พื้นที่นอกจากนี้ยังมีปัญหาเรื่องการประปายกเว้นเขตเทศบาลเมืองบางบัวทอง และสุขาภิบาลวัดชลอ และสุขาภิบาลบางกรวย

โทรศัพท์

- บริหารโทรศัพท์มีเฉพาะในเขตอำเภอเมือง อำเภอปากเกร็ด อำเภอบางกรวย และอำเภอบางบัวทอง

ไปรษณีย์โทรเลข

- มีบริการทุกอำเภอแต่ในเขตอำเภอเมือง โดยเฉพาะในเขตเทศบาลเมืองนนทบุรีที่ขยายใหม่นี้ มีที่ทำการไปรษณีย์โทรเลขถึง 4 แห่ง คือ

1. ที่ทำการไปรษณีย์โทรเลขส่วนใหญ่ เนื้อที่บริเวณ 3 งาน 50 ตารางวา จำนวนผู้รับบริการประมาณ 3,000 รายต่อเดือน

2. ที่ทำการไปรษณีย์โทรเลขตลาดขวัญ เนื้อที่บริเวณ 40 ตารางวา จำนวนผู้รับบริการ 100 รายต่อเดือน
3. ที่ทำการไปรษณีย์โทรเลขงามวงศ์วาน ตำบลบางเขน เนื้อที่บริเวณ 99 ตารางวา จำนวนผู้รับบริการประมาณ 1,500 รายต่อเดือน
4. ที่ทำการไปรษณีย์โทรเลขนนทบุรี ต.บางกระสอ เนื้อที่บริเวณ 2 ไร่ 60 ตารางวา จำนวนผู้รับบริการประมาณ 9,000 รายต่อเดือน

การกำจัดขยะ

- ในเขตเทศบาลเมืองนนทบุรี (ตำบลสวนใหญ่) การบริการเก็บขยะอยู่ในความรับผิดชอบของเทศบาลเมืองนนทบุรีมีรถเก็บขยะที่ใช้การได้ 7 คัน (สถิติปี 2526) เก็บขยะวันละ 2 เที่ยว ปริมาณขยะวันละ 40 ตัน นำไปทิ้งที่อำเภอบางบัวทอง โดยส่งร่วมกับเทศบาลเมืองบางบัวทอง เป็นที่ลุ่มเนื้อที่บริเวณ 15 ไร่ ส่วนการคัดสิ่งปฏิกูลมีรถบริการ 2 คัน

สำหรับนอกเขตเทศบาลการบริการเก็บขยะอยู่ในความรับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนจังหวัด โดยนำขยะไปทิ้งในเขตความรับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนจังหวัด โดยนำขยะไปทิ้งในเขตสุขาภิบาลปากเกร็ด เป็นที่โล่งเนื้อที่บริเวณ 10 ไร่

จะเห็นได้ว่าการให้บริการจัดเก็บขยะยังไม่สามารถให้บริการได้ครอบคลุมพื้นที่ สักส่วนของการเพิ่มปริมาณการจัดเก็บ จำนวนรถขนขยะ จำนวนเจ้าหน้าที่เก็บขยะ ล้วนไม่สัมพันธ์กับการขยายตัวของเมือง และการเพิ่มขึ้นของประชากร จึงเป็นข้อวิพากษ์ต่อไป ปัญหาขยะและสิ่งปฏิกูลจะเป็นปัญหาสำคัญหากไม่มีการวางแผนแก้ไขปัญหานี้ไว้เสียแต่บัดนี้

คัมเพลิง

- ฝ่ายป้องกันและประเทสธารณภัยของเทศบาลเมืองนนทบุรี มีรถคัมเพลิงจำนวน 4 คัน รถบรรทุกน้ำ 1 คัน เรือคัมเพลิง 3 ลำ ถ้าจะมองดูโดยละเอียดแล้วเห็นว่าระดับความสามารถของเทศบาลเมืองนนทบุรี ยังอยู่ในระดับต่ำ เมื่อเปรียบเทียบกับขนาดและการขยายตัวของเมือง อย่างไรก็ตาม ข้อได้เปรียบของจังหวัดนนทบุรีในด้านที่ตั้งติดกับกรุงเทพมหานคร ทำให้สามารถเรียกใช้บริการคัมเพลิงจากสถานีคัมเพลิงของกรุงเทพมหานคร ที่อยู่ใกล้เคียงกันได้

ระบบระบายน้ำ

- ในอำเภอเมืองนนทบุรี โดยเฉพาะฝั่งตะวันออกมีระบบระบายน้ำอยู่ตามแนวถนนสายประธาน เช่น ถนนงามวงศ์วาน ถนนประชาราษฎร์ หรือถนนกรุงเทพฯ-นนทบุรี และถนนพิบูลสงคราม การระบายน้ำในจังหวัดนั้นยังต้องได้รับการพัฒนาอีกมาก เพราะเป็นปัญหาสำคัญของจังหวัดนนทบุรี โดยเฉพาะเทศบาลเมืองนนทบุรีจะต้องดำเนินการแก้ไขปัญหานี้ต่อไปในอนาคต เพื่อรองรับการขยายตัวของเมืองที่นับวันจะเพิ่มขึ้น

การคมนาคมขนส่ง

ตั้งแต่อ้างถึงประวัติศาสตร์การขนส่งของจังหวัดนนทบุรีไปแล้วทำให้ทราบว่า การคมนาคมขนส่งของจังหวัดนนทบุรีมีวิวัฒนาการ มีขั้นตอนการพัฒนาเป็นลำดับ จากจุดเริ่มต้นจากการคมนาคมขนส่งทางแม่น้ำเจ้าพระยาจนมาถึงยุคปัจจุบันที่เต็มไปด้วยโครงข่ายถนน ที่เชื่อมโยงกับกรุงเทพมหานคร และจังหวัดข้างเคียงด้วยการพัฒนาเส้นทางคมนาคมขนส่งอย่างต่อเนื่องและครอบคลุมพื้นที่ภายในจังหวัดทุกด้าน เป็นผลให้บทบาทของจังหวัดนนทบุรีเปลี่ยนไปจากการที่เคยเป็นเมืองสวนผลไม้ เป็นเมืองปิด และเป็นเมืองเพื่อการอยู่อาศัยโดยเฉพาะ กลายมาเป็นเมืองที่มีความเจริญอย่างรวดเร็ว เป็นเมืองที่เชื่อมการเดินทางติดต่อระหว่างภาคต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เช่น ภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือไปภาคใต้ จากกรุงเทพมหานครไปภาคต่าง ๆ โดยไม่ต้องเดินทางเข้าเขตชั้นใน

การพัฒนาด้านคมนาคมขนส่งมีความสำคัญต่อการขยายตัวของเมืองนนทบุรีอยู่ไม่น้อย เพราะลักษณะของการตั้งถิ่นฐานของประชากรจะเกาะตัวอยู่ตามเส้นทางคมนาคม นับตั้งแต่แม่น้ำเจ้าพระยาไปจนถึงถนนนนทบุรี 1 ถนนงามวงศ์วาน และถนนติวานนท์

การพัฒนาระบบคมนาคมขนส่งภายในจังหวัดนนทบุรี ได้ก้าวหน้าขึ้นมาโดยลำดับ ในช่วง พ.ศ. 2516-2526 แม้จะยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงด้านคมนาคมขนส่งมากเท่าใด แต่ก็ถือเป็นทศวรรษแห่งการเริ่มต้นพัฒนาการสร้างและบำรุงถนนหนทางครั้งใหญ่ เพราะมีโครงการที่เกิดขึ้นตามมาหลายโครงการ และล้วนแต่เป็นโครงการขนาดใหญ่ เช่น โครงการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยา โครงการสร้างถนนรัตนดิเบสร์ และโครงการสร้างทางหลวงสายบางบัวทอง-สุพรรณบุรี รวมทั้งการขยายถนนนนทบุรี 1 เพื่อรองรับสภาพการจราจรที่จะเพิ่มขึ้น

ถนนสายหลักของจังหวัดนนทบุรี ในฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยานั้นมีอยู่เพียงไม่กี่สาย คือ นนทบุรี 1 งามวงศ์วาน ทิวาพันธ์ กรุงเทพฯ-นนทบุรี พิบูลสงคราม แฉ่งวัฒนะ และล่าสุดคือถนนรัตนาธิเบศร์ (แกลาย-บางบัวทอง) ซึ่งเปิดให้บริการเมื่อเดือนเมษายน 2528

เมื่อนำข้อมูลแสดงปริมาณการจราจรบนทางหลวงจากกรมทางหลวงมาเปรียบเทียบระหว่างปี 2516 กับปี 2526 พบว่านับตั้งแต่ปี 2516 ถึงปี 2526 ปริมาณการจราจรเพิ่มมากขึ้นบนทางหลวงทุกสายในเขตจังหวัดนนทบุรี โดยเฉพาะถนนสายที่เชื่อมต่อกับกรุงเทพมหานคร (คูตารางที่ ประกอบ)

1. ถนนกรุงเทพ 3-นนทบุรี (301) เมื่อปี 2516 มีปริมาณการจราจรเฉลี่ย 17,433 คันต่อวัน สูงสุดเป็นอันดับ ๑ แต่พอถึงปี 2526 ปริมาณการจราจรเพิ่มเป็น 20,656 คันต่อวัน

2. ถนนงามวงศ์วาน (302) ช่วงเกษตรศาสตร์-แกลาย ในปี 2516 มีปริมาณการจราจรเฉลี่ย 15,856 คันต่อวัน เพิ่มเป็น 18,261 คันต่อวัน ในปี 2526

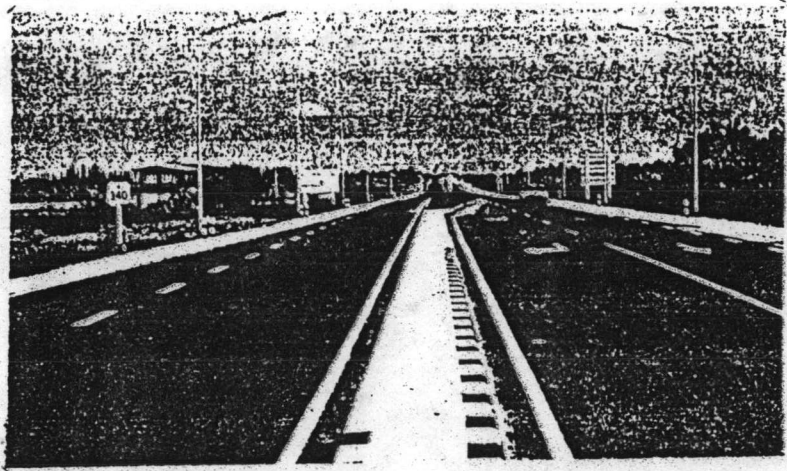
3. ถนนแฉ่งวัฒนะ (304) ช่วงปากเกร็ด-หลักสี่ มีปริมาณการจราจรในปี 2516 เพียง 5,197 คันต่อวัน แต่พอถึงปี 2516 ปริมาณการจราจร เพิ่มเป็น 17,868 คันต่อวัน

4. ถนนพิบูลสงคราม (306) มีปริมาณการจราจรเฉลี่ยในปี 2516 จำนวน 7,532 และเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในปี 2526 เป็น 12,961 คันต่อวัน

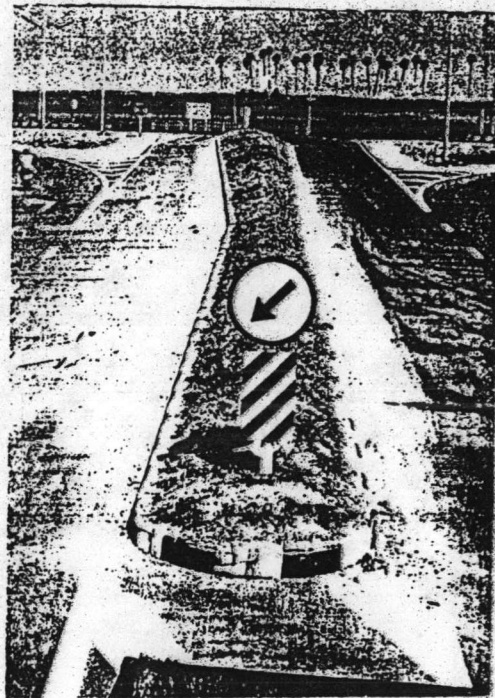
ตารางที่ แสดงปริมาณการจราจรบนทางหลวงในเขตจังหวัดนนทบุรี เปรียบเทียบปี พ.ศ. 2516
2521 และปี 2526

ลำดับ	ถนน (หมายเลขทางหลวง)	ปริมาณการจราจรเฉลี่ยบนถนนสายสำคัญ (คันต่อวัน)		
		ปี 2516	ปี 2521	ปี 2526
1	นนทบุรี 1 (3110)	7,254	13,155	12,710
2	สนามบินน้ำ (3099)	3,419	3,833	6,439
3	แจ้งวัฒนะ (304) (ช่วงปากเกร็ด-หลักสี่)	5,197	8,058	17,868
4	งามวงศ์วาน (302) (ช่วงเกษตรศาสตร์-แคราย)	15,856	15,377	18,261
5	พญาสงคราม (306) (ช่วงสะพานพระราม 6- บางพูน)	7,532	10,825	12,961
6	กรุงเทพ ฯ - นนทบุรี (301) ประชาราษฎร์สาย 1)	17,433	17,759	20,656
7	ติวานนท์ (307) (จากแยกแครายถึงอำเภopakเกร็ด)	4,308	6,931	11,224
8	บางกรวย - ไทรน้อย (3215)			
	8.1 ช่วงทางจากบางกรวย-บางใหญ่	653	3,283	-
	8.2 บางใหญ่-แยกเข้าทำนันทน์	1,478	2,370	1,893
	8.3 บางใหญ่-บางบัวทอง	-	2,177	-
	8.4 บางบัวทอง-ไทรน้อย	-	1,698	2,588
	8.5 สะพานพระราม 6 - บางกรวย	-	-	2,937
9	รัตนาธิเบศร์ (306-01) (แคราย-ถนนบางกรวย-ไทรน้อย)	-	-	เปิดให้รถวิ่งเป็นทาง การ เมื่อเดือนเมษายน 2528

ที่มา : กรมทางหลวง กระทรวงคมนาคม

ภาพที่ ๑ ทางหลวงหมายเลข 340 ตอนบางบัวทอง - สุพรรณบุรี

ภาพที่ ๒ บริเวณทางแยกทางหลวงหมายเลข 340 สายบางบัวทอง-
 สุพรรณบุรี แยกทางขวามือไปจังหวัดปทุมธานีและพระนครศรีอยุธยา
 ส่วนแยกทางซ้ายมือไปสุพรรณบุรี

2. คำสารูปการ

การสาธารณสุข

จังหวัดนนทบุรีมีข้อได้เปรียบจังหวัดอื่น ๆ อยู่ตรงที่ตั้งอยู่ใกล้กับกรุงเทพมหานครมากที่สุด ซึ่งถือเป็นจังหวัดในส่วนกลาง เสมือนเป็นส่วนหนึ่งของกรุงเทพฯ ด้วยเหตุนี้จังหวัดนนทบุรีจึงมักจะได้รับบริการต่าง ๆ อย่างสมบูรณ์ใกล้เคียงกับที่ชาวกรุงเทพฯ พึ่งได้รับ บริการด้านสาธารณสุขก็เช่นกัน ปรากฏว่ามีโรงพยาบาลของส่วนกลางตั้งอยู่ในเขตจังหวัดนนทบุรีอยู่ถึง 5 แห่ง สำหรับจังหวัดนนทบุรีเองก็มีสถานบริการทางการแพทย์ของเอกชนอยู่อย่างหนาแน่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตเทศบาลเมืองนนทบุรี (เขตที่ขยายใหม่) อย่างไรก็ตาม การสาธารณสุขของจังหวัดนนทบุรีมิได้กระจายตัวไปสู่ส่วนต่าง ๆ ของจังหวัด แต่กลับรวมตัวกันอยู่ในเขตชุมชนเมืองหรือพื้นที่ฝั่งตะวันออกเป็นส่วนใหญ่ และเมื่อ พิจารณาประกอบกับความล้าหลังของชุมชนฝั่งตะวันตกแล้ว ทำให้เห็นว่ามีคามเหลื่อมล้ำและไม่สมดุลในด้านบริการสาธารณสุข ระหว่างพื้นที่ภายในจังหวัดนนทบุรีอยู่ค่อนข้างมาก ไม่ว่าจะเป็คุณภาพหรือปริมาณ

ก. สถานบริการสาธารณสุข มีหน่วยงานจำแนกได้ดังนี้

1. สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด
2. โรงพยาบาลประจำจังหวัด 1 แห่ง
3. โรงพยาบาลชุมชน หรือโรงพยาบาลอำเภอ 4 แห่ง คือ ที่อำเภอบางใหญ่ ปากเกร็ด ไทรน้อย และบางบัวทอง
4. ศูนย์การแพทย์และอนามัย มี 1 แห่ง ที่ตำบลบางกร่าง อ.เมือง นนทบุรี
5. สำนักงานสาธารณสุขอำเภอ 6 แห่ง (อำเภอละ 1 แห่ง)
6. สถานีอนามัย และสำนักงานผดุงครรภ์มีทั้งหมด 67 แห่ง

ข. โรงพยาบาล และสถานบริการสาธารณสุขที่สำคัญ

1. โรงพยาบาลประจำจังหวัด คือ โรงพยาบาลนนทบุรี ตั้งอยู่ถนนนนทบุรี 1 ตำบลบางกระสอ อ.เมือง เนื้อที่ 19 ไร่ 1 งาน มีจำนวนเตียงคนไข้ 217 เตียง (ปี 2526) จำนวนแพทย์ 14 คน พยาบาล 62 คน ผู้ช่วยพยาบาล 71 คน จำนวนคนไข้ภายใน ปี 2525 มี 5,686 คน คนไข้ภายนอก ปี 2526 มี 73,722 คน

2. โรงพยาบาลประจำอำเภอ ทุกโรงพยาบาลเป็นโรงพยาบาลขนาดเล็กให้บริการไม่ครบถ้วนเหมือนโรงพยาบาลประจำจังหวัด มีจำนวนเตียงประมาณ 10 เตียง คือ

- โรงพยาบาลอำเภอปากเกร็ด
- โรงพยาบาลอำเภอไทรน้อย, บางใหญ่และบางบัวทอง

รวม 4 แห่ง อำเภอที่ไม่มีโรงพยาบาลอยู่เลยคือ อำเภอบางกรวย

3. โรงพยาบาลและสถานบริการสาธารณสุขจากส่วนกลาง มีทั้งสิ้น 5 แห่ง คือ

3.1 โรงพยาบาลชลประทาน เป็นของกรมชลประทาน ตั้งอยู่ที่ถนนติวานนท์ อำเภอปากเกร็ด

3.2 โรงพยาบาลโรคทรวงอก เป็นของกระทรวงสาธารณสุข ตั้งอยู่ที่ถนนติวานนท์ บริเวณสี่แยกแคราย ตำบลบางกระสอ อ.เมือง มีเนื้อที่ 49 ไร่ 3 งาน จำนวนเตียง 600 เตียง มีแพทย์ 29 คน พยาบาล 97 คน ผู้ช่วยพยาบาล 292 คน ปี 2526 มีจำนวนคนไข้ใน 5,446 คน คนไข้ภายนอก 49,993 คน

3.3 โรงพยาบาลบำราศนราดูร เป็นของกระทรวงสาธารณสุข ตั้งอยู่ที่ถนนติวานนท์ ตำบลตลาดขวัญ มีเนื้อที่ 40 ไร่ 2 งาน จำนวนแพทย์ 29 คน พยาบาล 57 คน ผู้ช่วยพยาบาล 109 คน ปี 2525 รับคนไข้ภายใน 6,462 คน คนไข้ภายนอก 62,198 คน

3.4 โรงพยาบาลศรีธัญญา เป็นของกระทรวงสาธารณสุข ตั้งอยู่ที่ถนนติวานนท์ ตำบลตลาดขวัญ อำเภอเมือง มีเนื้อที่ 1,027 ไร่ จำนวนแพทย์ 14 คน พยาบาล 92 คน ผู้ช่วยพยาบาล 127 คน จำนวนเตียง 1,950 เตียง จำนวนคนไข้ภายในปี 2526 มี 8,381 คน คนไข้ภายนอก 65,594 คน

3.5 สถานีอนามัยเด็กกลาง ตั้งอยู่ที่ถนนติวานนท์ ตำบลท่าทราย อำเภอเมือง

4. โรงพยาบาลเอกชน มีเพียงแห่งเดียวคือ โรงพยาบาลนทเวช ตั้งอยู่ที่ถนนงามวงศ์วาน ตำบลบางเขน อำเภอเมือง เนื้อที่ 4 ไร่ 3 งาน 80 ตารางวา จำนวนเตียงคนไข้ 60 เตียง มีแพทย์ 5 คน พยาบาล 15 คน ผู้ช่วยพยาบาล 10 คน ปี 2526 มีคนไข้ภายใน 1,828 คน คนไข้ภายนอก 8,328 คน

5. คลินิกเอกชน มีจำนวน 83 แห่ง (ปี 2525) แยกเป็นคลี นิครักษาโรคทั่วไป กับคลี นิคทันตแพทย์ โดยเป็นคลี นิคทันตกรรมจำนวน 19 แห่ง นอกนั้นเป็นคลี นิค สาขาเวชกรรม

อำเภอเมือง มีคลี นิคเอกชนมากที่สุดคือ เป็นคลี นิคสาขาเวชกรรม 46 แห่ง สาขา ทันตกรรม 11 แห่ง รวม 57 แห่ง ในขณะที่อำเภอไทรน้อยไม่มีคลี นิคเอกชนอยู่เลย

สำหรับในเขตเทศบาลเมืองนนทบุรี (อำเภอเมืองฝั่งตะวันออกหรือเขตฝั่งเมืองรวม) มีคลี นิคเอกชนจำนวนมาก และเพิ่มขึ้นทุกปี ขอนำสังเกตประการหนึ่งคือ คลี นิคแต่ละแห่งมักจะมีที่ตั้งใกล้เคียงหรือติดกันเกือบทั้งหมด และมีกระจายตัวอยู่ริมถนนสายใหญ่เพียง 4 สายคือ ประชาราษฎร์ พิบูลสงคราม งามวงศ์วาน และติวานนท์ ในเขตตำบลบางกระสอ บางเขน ท่าทราย และตลาดขวัญ เป็นเขตที่มีคลี นิคอยู่มากหนาแน่นที่สุดของจังหวัด รองลงมาจากตำบลสวนใหญ่ ซึ่งเป็นเขตเทศบาลเดิม ในเขตเทศบาลเมืองนนทบุรี ปี 2526 มีคลี นิคเอกชนรวม 59 แห่ง แยกเป็นคลี นิคสาขาเวชกรรม 47 แห่ง คลี นิคสาขาทันตกรรม 12 แห่ง และจำแนกตามที่ตั้งใน ตำบล และถนนต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

ตำบล	คลี นิคสาขาเวชกรรม	คลี นิคสาขาทันตกรรม	รวม
1. ตำบลสวนใหญ่ (เขตเทศบาลเดิม)	11	6	17
2. ตำบลบางเขน	9	1	10
3. ตำบลตลาดขวัญ	10	3	13
4. ตำบลบางกระสอ	6	2	8
5. ตำบลท่าทราย	11	-	11
รวม	47	12	59

จะเห็นได้ว่าสถานบริการทางการแพทย์และสาธารณสุขในจังหวัดนนทบุรี โดยเฉพาะ ในเขตเทศบาลเมืองนนทบุรี มีจำนวนมากสามารถให้บริการแก่ประชาชนทั้งในจังหวัดนนทบุรี กรุงเทพมหานคร และจังหวัดใกล้เคียงอย่างพอเพียง อย่างไรก็ตามประชาชนในจังหวัดนนทบุรี อาจเลือกใช้บริการโรงพยาบาลในเขตกรุงเทพมหานครได้โดยสะดวก เพราะอยู่ไม่ไกลมากนัก

ในทำนองเดียวกันประชาชนจากกรุงเทพมหานคร เฉพาะอย่างยิ่งที่มีที่พักอยู่ในเขตจังหวัดฉะเชิงเทรา ก็สามารถเดินทางเข้ามาใช้บริการได้ เพราะมีโรงพยาบาลเฉพาะโรคซึ่งเป็นของส่วนกลางตั้งอยู่ในจังหวัดนี้ถึง 3 แห่ง คือ โรงพยาบาลศรีธัญญา โรงพยาบาลโรคทรวงอก และโรงพยาบาลบำราศบราคร

จำนวนสถานพยาบาลแผนปัจจุบันที่มีเตียงรับผู้ป่วยไว้ค้างคืน พ.ศ. 2525 จำแนกเป็นโรงพยาบาลทั่วไปกับโรงพยาบาลเฉพาะโรค มีรายละเอียด คือ

จังหวัดฉะเชิงเทรา

1. โรงพยาบาลเฉพาะทาง รวม 3 แห่ง 3,100 เตียง
 - ก. โรคติดต่อทั่วไป 1 แห่ง 400 เตียง
(โรงพยาบาลบำราศบราคร)
 - ข. โรคทรวงอก 1 แห่ง 450 เตียง
(โรงพยาบาลโรคทรวงอก)
 - ค. โรคจิต 1 แห่ง 2,250 เตียง
(โรงพยาบาลศรีธัญญา)
2. โรงพยาบาลทั่วไป รวม 7 แห่ง 589 เตียง
 - ก. โรงพยาบาลทั่วไป หรือโรงพยาบาลประจำจังหวัด
1 แห่ง 217 เตียง
 - ข. โรงพยาบาลชุมชน หรือโรงพยาบาลอำเภอ
3 แห่ง 30 เตียง
 - ค. ศพอ. 1 แห่ง 10 เตียง
 - ง. กระทรงอื่น 1 แห่ง 272 เตียง
 - จ. เอกชน 1 แห่ง 60 เตียง

รวมทั้งหมด 10 แห่ง 3,689 เตียง เมื่อนำไปเปรียบเทียบกับกรุงเทพมหานคร มีจำนวนน้อยกว่ามาก แต่เปรียบเทียบกับจังหวัดใกล้เคียงแล้วอยู่ในระดับสูงกว่า

กรุงเทพมหานคร มีโรงพยาบาลและสถานพยาบาลที่มีเตียงรับผู้ป่วยไว้ค้างคืน
ในปี พ.ศ. 2525 ดังนี้

1. โรงพยาบาลทั่วไป	95 แห่ง	15,152 เตียง
2. สถานพยาบาลและสูติกรรม	17 แห่ง	303 เตียง
3. โรงพยาบาลเฉพาะโรค	17 แห่ง	2,444 เตียง
รวม	129 แห่ง	17,899 เตียง

เฉลี่ยจำนวนเตียงต่อประชากรแล้ว จังหวัดนนทบุรีมีจำนวนเตียงคนไข้ต่อประชากร
ในปี พ.ศ. 2525 คือ 1 เตียงต่อ 114 คน ในขณะที่เดียวกันนี้กรุงเทพมหานครมีจำนวนเตียง
คนไข้ต่อประชากรคือ 1 เตียงต่อ 305 คน

ง. จำนวนสถานบริการทางการแพทย์อื่น ๆ

นอกจากโรงพยาบาล คลินิก และสถานเอนามัย ต่าง ๆ ดังได้กล่าวมาแล้ว
ยังมีสถานบริการทางการแพทย์ และสาธารณสุขสาขาอื่น ๆ อีกจำนวนมาก กล่าวคือในปี พ.ศ. 2525
มีสถานบริการต่าง ๆ ดังนี้

1. ศูนย์โภชนาการเด็ก	1 แห่ง
2. สถานรับเลี้ยงเด็กกลางวัน	1 แห่ง
3. สถานพยาบาลแผนโบราณ (ไม่มีเตียง สาขาเวชกรรม)	7 แห่ง
4. สถานที่ผลิตยาแผนปัจจุบัน	3 แห่ง
5. ร้านขายยาแผนปัจจุบัน	67 แห่ง
6. ร้านขายยาบรรจุเสร็จที่มีขายอันตรราย (แผนปัจจุบัน)	43 แห่ง
7. สถานที่ผลิตยาแผนโบราณ	7 แห่ง
8. ร้านขายยาแผนโบราณ	42 แห่ง

หมายเหตุ หมายเลข 4-8 เป็นสถานบริการที่ได้รับอนุญาตตาม พ.ร.บ. ยา

ตารางที่ เปรียบเทียบจำนวนบุคลากรทางการแพทย์ ของจังหวัดในปริมณฑลกับกรุงเทพมหานคร 177
และกับทั้งประเทศ ปี พ.ศ.2525 เฉพาะภาคราชการ

จังหวัด	จำนวนแพทย์	ทันตแพทย์	เภสัชกร	พยาบาลทุกระดับ
1. นนทบุรี	113(6)	14	15	360
2. ปทุมธานี	22(1)	6	9	79
3. นครปฐม	70(10)	9	6	294
4. สมุทรปราการ	47	14	9	150
5. สมุทรสาคร	41	6	4	84
6. กรุงเทพฯ	4,129	734	2,598	10,714
7. ทั้งประเทศไม่รวม กรุงเทพมหานคร	3,244(208)	399	496	11,763

หมายเหตุ ไม่รวมจำนวนแพทย์ฝึกหัด ซึ่งแสดงไว้ในวงเล็บ

จากตารางข้างบน เมื่อนำมาคิดหาค่าเฉลี่ยจำนวนบุคลากรทางการแพทย์ต่อประชากรของจังหวัด
ต่างๆ จะได้ดังนี้

	แพทย์	ประชากร		เภสัชกร	ประชากร
1. นนทบุรี	1	3,738	1. นนทบุรี	1	28,159
2. ปทุมธานี	1	15,515	2. ปทุมธานี	1	37,926
3. นครปฐม	1	8,437	3. นครปฐม	1	98,431
4. สมุทรปราการ	1	12,453	4. สมุทรปราการ	1	65,035
5. สมุทรสาคร	1	6,803	5. สมุทรสาคร	1	69,737
6. กรุงเทพฯ	1	1,324	6. กรุงเทพฯ	1	2,105
7. ทั้งประเทศไม่รวม	1	13,372	7. ทั้งประเทศไม่รวม	1	87,457
รวมกรุงเทพฯ			กรุงเทพฯ		

	<u>ทันตแพทย์</u>	<u>ประชากร</u>		<u>พยาบาล</u>	<u>ประชากร</u>
1. นนทบุรี	1	30,170	1. นนทบุรี	1	1,173
2. ปทุมธานี	1	56,889	2. ปทุมธานี	1	4,321
3. นครปฐม	1	65,621	3. นครปฐม	1	2,009
4. สมุทรปราการ	1	41,809	4. สมุทรปราการ	1	3,902
5. สมุทรสาคร	1	46,491	5. สมุทรสาคร	1	3,321
6. กรุงเทพฯ	1	7,450	6. กรุงเทพฯ	1	510
7. ทั่วประเทศไม่รวม กรุงเทพ	1	108,718	7. ทั่วประเทศไม่รวม กรุงเทพ	1	3,688

ตารางที่

เปรียบเทียบจำนวนร้านขายยาแผนปัจจุบันและโบราณ ในปี 2525
ของจังหวัดปริมณฑลกับทั้งประเทศ

จังหวัด	แผนปัจจุบัน			แผนโบราณ	
	สถานที่ผลิตยา	ร้านขายยา	ร้านขายยาบรรจุเสร็จ ที่มีขายอันตราย	สถานที่ผลิตยา	ร้านขายยา
1. นนทบุรี	3	67	43	7	42
2. ปทุมธานี	2	29	51	5	68
3. นครปฐม	-	34	82	9	102
4. สมุทรปราการ	20	98	94	19	149
5. สมุทรสาคร	1	28	41	9	57
รวม 5 จังหวัด	26	256	311	49	418
ทั้งประเทศ	49	1,585	4,334	414	4,665

ที่มา : กองสถิติสาธารณสุข สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข

จ. จำนวนเจ้าหน้าที่ทางการแพทย์ และสาธารณสุข

ปี 2525 จังหวัดนนทบุรีมีจำนวนเจ้าหน้าที่ทางการแพทย์และสาธารณสุขในแขนงต่าง ๆ ซึ่งไม่รวมภาคเอกชน มีรายละเอียดดังนี้

แพทย์	113	พยาบาลระดับต้น	36
แพทย์ฝึกหัด	6	ผู้ช่วยพยาบาลจิตเวช	63
ทันตแพทย์	14	ผดุงครรภ์อนามัย	199
ผู้ช่วยทันตแพทย์	8	นักกายภาพบำบัด	4
ทันตภิบาล	8	เจ้าหน้าที่กายภาพบำบัด	1
ช่างทันตกรรม	2	เทคนิคการแพทย์	1

เภสัชกร	15	ผู้ช่วยเทคนิคการแพทย์	4
ผู้ช่วยเภสัชกร	22	นักวิทยาศาสตร์การแพทย์	
พยาบาล	149	ทางฟิสิกส์	3
พยาบาลและผดุงครรภ์	180	นักรังสีทางการแพทย์	4
พยาบาลสาธารณสุข	4	ผู้ช่วยนักรังสีทางการแพทย์	1
พยาบาลสาธารณสุข		เจ้าหน้าที่สุขาภิบาล	5
สาขาเวชปฏิบัติ	8	พนักงานอนามัย	61
พยาบาลวิสัญญี	10	นักวิทยาศาสตร์การแพทย์	18
พยาบาลเฉพาะทางอื่น	9	เจ้าหน้าที่วิทยาศาสตร์การแพทย์	32
ผู้ช่วยพยาบาล	202	นักโภชนาวิทยา	2
ผู้ช่วยพยาบาล		โภชนากร	11
และผดุงครรภ์	288		

จะเห็นได้ว่าจำนวนบุคลากรทางการแพทย์ต่อประชากรของจังหวัดนนทบุรีมีความพอเพียง จัดอยู่ในระดับดี เมื่อเทียบกับทั้งประเทศ และจัดเป็นจังหวัดที่มีบุคลากรทางการแพทย์มากที่สุด เมื่อเทียบกับอีก 4 จังหวัดในปริมณฑล โดยเฉพาะจำนวนแพทย์และพยาบาลนั้นมีจำนวนเฉลี่ยต่อประชากรไม่ห่างจากกรุงเทพมหานคร ซึ่งถือกันว่ามีคุณภาพและเป็นศูนย์กลางทางการแพทย์ของประเทศ และหากพิจารณาเฉพาะในเขตเทศบาลเมืองนนทบุรีแล้ว จะยิ่งพบว่ามาตรฐานทางด้านสาธารณสุขไม่เพียงแต่จำนวนแพทย์, พยาบาล หรือจำนวนเตียงคนไข้เท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงด้านคุณภาพ และการให้บริการอีกด้วยที่ทัดเทียมกับมาตรฐานในกรุงเทพมหานคร

4.10 ปัญหาของจังหวัดนนทบุรี

เมื่อได้ศึกษาโครงสร้างของจังหวัดนนทบุรีแล้ว ทำให้มองเห็นภาพรวมของจังหวัดนนทบุรีชัดเจนขึ้น แต่ทั้งหมดที่ไต่กล่าวไปนั้นเป็นเพียงการมองสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างสังเขปเท่านั้น โดยยังมีได้ศึกษาถึงปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ซึ่งปัญหาเหล่านี้เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาจังหวัดนนทบุรี และในทางตรงกันข้ามปัญหาที่เกิดขึ้นมาจะเป็นตัวสะท้อนถึงการขยายตัวของจังหวัดนนทบุรีเท่าที่ผ่านมาได้เป็นอย่างดี ปัญหาของจังหวัดนนทบุรีมีทั้งปัญหาในเขตเมืองและปัญหาของเขตชนบท แต่ในที่นี้จะไต่กล่าวถึงปัญหาต่าง ๆ ตามกลุ่มปัญหาที่สำคัญ โดยที่ปัญหาเหล่านี้ยังคงเกิดขึ้นในปัจจุบัน

การจำแนกปัญหาตามกลุ่มปัญหา (1)

1. ปัญหาเกี่ยวกับการเกษตร

1.1 การใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรเป็นไปอย่างไม่มีประสิทธิภาพ ผลผลิตที่ได้ไม่ดีพอ ทั้งปริมาณและคุณภาพ ทั้งนี้เพราะ

- ขาดแคลนน้ำในการทำนา บางท้องที่คลองตื้นเขิน และบางท้องที่ คลองชลประทานของราษฎรอยู่สูงกว่า คลองส่งน้ำของกรมชลประทาน ทำให้การระบายน้ำไม่ดี
- ศัตรูพืชรบกวน เช่น หนูระบาดในฤดูทำนาปี ประชาชนจึงเปลี่ยนทัศนคติในการทำนาจากฤดูปกติเป็นฤดูแล้ง หรือหันไปปลูกพืชไร่ หรือประกอบอาชีพอื่นแทนการทำนา นอกจากนี้ก็มีเพลี้ยชนิดต่าง ๆ หนอนกอ เป็นต้น ทำให้พืชผลได้รับความเสียหาย
- โรคระบาดพืช
- ขาดปัจจัยในการผลิตอื่น ๆ เช่น พันธุ์พืช ขาดทุนทรัพย์ในการซื้ออุปกรณ์การเกษตร และเครื่องทุ่นแรง รวมไปถึงค่าแรงงานสูงอีกด้วย

(1)

สรุปจากแผนพัฒนาจังหวัดนนทบุรีปี 2525, 2527 และ 2528

- เกษตรกรบางส่วนไม่มีความรู้ทางวิชาการในการพัฒนาการเกษตร เพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร

1.2 เกษตรกรชาดที่ดินทำกิน คือ ไม่มีที่ดินของตนเองต้องเช่าที่ดินผู้อื่น ในความเป็นจริงแล้วฐานะของเกษตรกรจังหวัดนครพนมไม่จัดว่ายากจน แต่ปัญหาสำคัญอยู่ที่กรรมสิทธิ์ในที่ดิน ซึ่งนับวันจะเพิ่มมากขึ้น หากไม่ได้รับการแก้ไขอย่างรีบด่วนต่อไป

1.3 ผลผลิตการเกษตรของจังหวัดนครพนม เช่น ผักต่าง ๆ หรือพืชสวน เป็นต้น มักจะถูกกดราคาจากพ่อค้าคนกลาง เนื่องจากไม่มีตลาดกลางเพื่อการเกษตรอยู่ในจังหวัดนครพนม ผลผลิตที่ได้จึงมักส่งไปขายที่ปากคลองตลาด ชาวจังหวัดนครพนมไม่มีโอกาสบริโภคสินค้าเกษตรของตนโดยตรงต้องซื้อมาจากตลาดปากคลองตลาด แลวนำมาขายปลีกที่ตลาดจังหวัด

1.4 ภายในจังหวัดนครพนมไม่มีโรงงานแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร

1.5 ปัจจุบันแม้จะทราบกันดีว่ารายได้จากผลผลิตการเกษตรของจังหวัดนครพนมมีสัดส่วนรายได้ต่ำกว่าภาคอุตสาหกรรม และพาณิชย์กรรมหรือแม้แต่ภาคบริการ แต่แรงงานที่อยู่ในสาขาเกษตรกรรมกลับมีจำนวนมากกว่า ส่งผลให้การกระจายรายได้ระหว่างสาขาการผลิตไม่เท่าเทียมกัน การเคลื่อนย้ายแรงงานจากสาขาเกษตรกรรมมาสู่สาขาอุตสาหกรรมยังมีน้อย แรงงานสาขาอุตสาหกรรมจำนวนไม่น้อยเป็นแรงงานภายนอกจังหวัดและภาค

1.6 เกษตรกรมีขนาดพื้นที่ทำกินต่อครัวเรือน ในอัตราลดต่ำลงทุกปี และมีแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินจากการเกษตร ไปสู่กิจกรรมแขนงอื่น

2. ปัญหาสังคม

2.1 ปัญหาเกี่ยวกับการศึกษา

- โรงเรียนนอกเขตเมืองยังขาดแคลนอุปกรณ์การศึกษาที่จำเป็น
- ผู้มีฐานะยากจนและอยู่ในชนบทห่างไกลมีโอกาสได้รับการศึกษาค่ากว่าผู้มีฐานะดีและอยู่ในเมือง
- การศึกษานอกระบบหรือการศึกษานอกโรงเรียนได้รับความสนใจน้อย ทั้ง ๆ ที่คนส่วนใหญ่ไม่ได้ศึกษาอยู่ในระบบโรงเรียน

- ระบบการศึกษาในปัจจุบันไม่สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจและสังคม ไม่สัมพันธ์กับความต้องการอันจำเป็นของท้องถิ่น และตลาดแรงงานภายในจังหวัด
- ที่ตั้งและจำนวนโรงเรียนระดับมัธยมศึกษา ไม่สัมพันธ์กับจำนวนนักเรียนในเขตชนบทของอำเภอบางกรวย บางใหญ่ บางบัวทอง และไทรน้อย จากการสำรวจพบว่าโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาใหญ่จำนวนมากหลายแห่งกระจุกตัวอยู่ในพื้นที่ฝั่งตะวันออกทั้งในอำเภอเมืองและอำเภอปากเกร็ด
- ประชาชนในชนบทยังไม่รู้จักใช้หลักการ "อัตรประชาภิบาล" เท่าที่ควร

2.2 ปัญหาอาชญากรรมและยาเสพติด

- จังหวัดนนทบุรีเป็นจังหวัดที่มีปัญหาอาชญากรรมมากจังหวัดหนึ่ง โดยเฉพาะในท้องที่อำเภอเมืองและอำเภอปากเกร็ดฝั่งตะวันออก ซึ่งเป็นชุมชนเมืองที่มีอาณาเขตติดต่อกับกรุงเทพมหานคร ปัญหาที่เกิดขึ้นจำนวนไม่น้อยเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นเนื่องในทั้งสองพื้นที่ ทำให้ยากในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ตำรวจ
- การปราบปรามอาชญากรรมกระทำได้ยาก เพราะขาดแคลนกำลังคน อุปกรณ์ และที่สำคัญคือ การคมนาคมในเขตชนบทของอำเภอรอบนอกไม่สะดวก ค่ายเหตุที่มีคลองสาบกันเป็นตาข่ายจำนวนมาก
- มีเยาวชนติดยาเสพติดจำนวนมาก เพราะการที่อยู่ใกล้ผู้จำหน่ายในกรุงเทพมหานคร ประกอบกับผู้มีโอกาสพลบางคนที่ให้ความร่วมมือ
- เนื่องจากมีบ้านจัดสรรเกิดขึ้นในแต่ละปีจำนวนมาก และปรากฏว่ามีกรณีลักลอบประชาชนในเรื่องการซื้อขายที่ดิน และบ้านจัดสรร ซึ่งในหลายกรณีกฎหมายก็เข้าไปปกป้องไม่ได้ เกิดปัญหาการร้องเรียนขอความเป็นธรรมจากทางราชการหรือสื่อมวลชนอยู่เนือง ๆ

2.3 ปัญหาสาธารณสุข

- ปัญหาเฉพาะในเขตชนบทของอำเภอรอบนอกที่ไม่สามารถให้บริการในบางพื้นที่ เพราะการคมนาคมเข้าไปไม่ถึง
- ประชาชนยังมีความรู้ในเรื่องสุขอนามัยและโภชนาการไม่เพียงพอ

3. ปัญหาสาธารณสุขโลกและสาธารณสุขการ

3.1 การควบคุมและจัดการเกี่ยวกับการใช้ที่ดินให้เป็นไปอย่างเหมาะสม ยังไม่เป็นระบบ อันมีผลต่อการให้บริการทางสาธารณสุขโลกทำให้ไม่อาจวางแผนได้ล่วงหน้า ซึ่งจะนำไปถึงปัญหาผังเมืองในอนาคต ทั้งนี้เพราะยังไม่ได้นำเอาผังเมืองเฉพาะมาใช้อย่างจริงจังในจังหวัดนนทบุรี

3.2 ปัญหาสุขภาพชุมชนหรืออนามัยสิ่งแวดล้อม เฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนเมือง ตัวอย่างเช่น การระบายน้ำ ปรากฏว่ายังไม่มีโครงการระบายน้ำที่มีคุณภาพเมื่อเปรียบเทียบกับในเขตตัวเมืองกรุงเทพมหานคร

3.3 ยังไม่มีมาตรการควบคุมการใช้น้ำผิวดินและใต้ดิน รวมไปถึงการอนุรักษ์ไว้เพื่อการบริโภคในอนาคตอีกด้วย

3.4 ที่ดินจัดสรรบางแห่งขาดมาตรฐานในการให้บริการด้านสาธารณสุขโลก ทำให้ประชาชนได้รับความเดือดร้อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดสรรที่ดินที่ผิดกฎหมายจะพบปัญหาการควบคุมอาคาร การระบายน้ำโสโครก ถนนไม่ได้มาตรฐาน ขาดแคลนน้ำประปา ฯลฯ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นปัญหาสำคัญที่เกี่ยวข้องมาถึงการให้บริการของรัฐที่ต้องรับโอนสาธารณสุขโลกเหล่านั้น มาดำเนินการเองในภายหน้า

3.5 การให้บริการประปายังไม่ทั่วถึง แม้ในฝั่งตะวันออกก็สามารถบริการได้ไม่เต็มพื้นที่ ส่วนในเขตชนบทหรือพื้นที่ส่วนใหญ่ของฝั่งตะวันตก ประชาชนต้องใช้น้ำจากแม่น้ำเจ้าพระยาและลำคลอง

3.6 มีบริการด้านโทรศัพท์เฉพาะในเขตอำเภอเมือง อำเภอปากเกร็ดฝั่งตะวันออก และบางส่วนของอำเภอบางกรวยบริเวณที่ติดต่อกับกรุงเทพมหานครเท่านั้น พื้นที่นอกนั้นไม่สามารถติดต่อข่าวสารและใช้บริการทางโทรศัพท์ได้เลย

3.7 น้ำท่วมยังเป็นปัญหาอยู่บ้างในพื้นที่ฝั่งตะวันตก ซึ่งเป็นเขตเกษตรกรรม แต่ปัญหาน้ำท่วมอย่างหนักจะเกิดเมื่อมีน้ำมาจากทางเหนือ และมีน้ำทะเลหนุน ซึ่งทำให้ผลผลิตทางการเกษตรได้รับความเสียหาย ส่วนในบริเวณชุมชนเป็นปัญหาเฉพาะที่เป็นพื้นที่ลุ่มนาเท่านั้น

3.8 ปัญหาการจัดเก็บขยะ เป็นปัญหาที่จำเป็นจะต้องแก้ไขโดยรีบด่วน เพราะมีผลต่อสภาพแวดล้อม เนื่องจากเทศบาลมีขีดจำกัดในการจัดการแม้ว่าเดิมจะรับผิดชอบพื้นที่เพียง

2.5 ตารางกิโลเมตรเท่านั้น ส่วนพื้นที่นอกจากนี้เป็นภาระขององค์การบริหารส่วนจังหวัด ซึ่งก็ไม่มี ความสามารถดำเนินการจัดเก็บขยะได้อย่างมีประสิทธิภาพเช่นเดียวกัน ทั้งนี้เพราะองค์กรทั้งสอง มีงบประมาณและกำลังคนน้อย ดังนั้นประชาชนในพื้นที่หลายแห่งจำเป็นต้องพึ่งตนเองในการจัดเก็บ หรือทำลายขยะ สำหรับพื้นที่ชนบทมักจะใช้วิธีฝังหรือเผา แต่ในชุมชนเมืองโดยเฉพาะในบริเวณชุมชนหนาแน่นไม่สามารถใช้วิธีดังกล่าวได้ ส่วนใหญ่จะนำขยะไปกองไว้ริมถนนหรือชอยทำให้เกิดสภาพแวดล้อมเสื่อมโทรม ทำลายทัศนียภาพ และเป็นแหล่งกำเนิดเชื้อโรคอีกด้วย ในอนาคตเมื่อมีการขยายเขตเทศบาลเมืองนนทบุรีออกไปเป็น 39.8 ตารางกิโลเมตรแล้ว เทศบาลเมืองนนทบุรีจะเพิ่มความรับผิดชอบในการจัดเก็บขยะมากกว่าเดิมหลายเท่า จึงเป็นที่น่าวิตกว่าเทศบาลเมืองนนทบุรี มีความพร้อมเพียงใด ที่จะรับปัญหาการจัดเก็บขยะ ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่ปัญหาหนึ่ง

3.9 ปัญหาการคมนาคมขนส่งเป็นปัญหาที่มีมานานหลายยุคหลายสมัยแล้ว นับแต่การคมนาคมขนส่งได้เปลี่ยนรูปแบบจากทางน้ำมาเป็นทางบก และได้มีการแก้ไข พร้อมไปกับการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาาระบบการคมนาคมขนส่งตลอดมา ในอดีตปัญหาการคมนาคมขนส่งเป็นปัญหาใหญ่ที่ถือว่าเป็นอุปสรรคขัดกันความจริงไม่ให้เข้าไปสู่พื้นที่ฝั่งตะวันตก และยังส่งผลกระทบต่อทางคมนาคม เศรษฐกิจ เพราะประชาชนไม่สามารถขนส่งผลผลิตทางการเกษตรของตนไปยังตลาดและชุมชนได้อย่างสะดวกสบาย รวมทั้งยังเป็นต้นเหตุแห่งการแบ่งแยกประชากรจังหวัดนนทบุรีออกเป็น 2 กลุ่มอีกด้วยคือ ประชากรเมือง และประชากรชนบท แต่ความพยายามที่จะแก้ไขปัญหาการคมนาคมขนส่งอย่างต่อเนื่อง ประกอบกับการที่นนทบุรีเป็นส่วนหนึ่งของปริมณฑลและผังเมืองกรุงเทพมหานคร และปริมณฑล จึงทำให้นนทบุรีเป็นจังหวัดที่มีโครงการคมนาคมขนส่งที่เชื่อมต่อระหว่างเมืองกับภาค หรือเมืองกับเมือง คีมากจังหวัดหนึ่งในปัจจุบัน (รายละเอียดเกี่ยวกับระบบการคมนาคมขนส่งของจังหวัดนนทบุรีได้นำเสนอไว้แล้วในส่วนที่ว่าด้วยสาธารณูปโภค)

ปัญหาและความต้องการของประชาชน

ทางจังหวัดนครพนมได้ ค่อยออกแบบสอบถามเพื่อจัดลำดับปัญหาและความต้องการของประชาชนในระดับตำบล จึงทำให้ทราบว่าในความรู้สึกลึกซึ้งของประชาชน ซึ่งเป็นเจ้าของปัญหาอันแท้จริงในพื้นที่ของตนนั้น เห็นว่าปัญหาสำคัญที่ควรจะได้มีการแก้ไขโดยด่วนมีอะไรบ้าง ปัญหาที่นำมาแสดงนี้มีอยู่ไม่น้อยที่ได้รับการแก้ไขตลอดมาแต่ก็ยังคงไม่หมดสิ้นไป ปัญหาอันเป็นความต้องการของประชาชนที่สำคัญได้แก่

1. สร้าง ปรับปรุงถนน และสะพาน ระหว่างเขตการปกครองทั้งในระดับหมู่บ้าน ตำบล และอำเภอ เพื่อให้การคมนาคมทางบกเป็นไปด้วยความรวดเร็วและสะดวกยิ่งขึ้น
2. ดำเนินการขุดลอกคลองลำน้ำที่ตื้นเขินให้แม่น้ำเพียงพอในการทำการเกษตรในฤดูแล้ง ทั้งนี้เพราะในเขตจังหวัดนครพนมมีสวนผลไม้มาก และเกษตรกรนิยมทำนาปรังมากกว่านาปี ดังนั้นในฤดูแล้ง ปริมาณการใช้น้ำโดยอาศัยคลองส่งน้ำจึงมีมาก นอกจากนั้นน้ำบริเวณตำบลต่าง ๆ ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งขาดแคลนอยู่ในอำเภอบางใหญ่ บางบัวทอง บางกรวย และไทรน้อย
3. ป้องกันน้ำท่วม เพราะเท่าที่ผ่านมาเมื่อน้ำท่วมคราวหนึ่งสวนผลไม้โดยเฉพาะทุเรียน ได้รับความเสียหายมาก เช่นที่ผ่านมาในปี 2518 และ 2523 ทำให้สวนทุเรียนลดจำนวนลง เป็นผลเสียต่อเศรษฐกิจ ดังนั้นการดำเนินการป้องกันน้ำท่วมในฤดูฝน และสร้างเขื่อนถาวรป้องกันน้ำเค็มในฤดูแล้ง จะป้องกันความเสียหายของสวนผลไม้ได้มาก
4. ให้มีการจำหน่ายปุ๋ยในราคาถูก ควรดำเนินการจำหน่ายโดยกลุ่มเกษตรกรหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร เพื่อเป็นหลักประกันในค่านคุณภาพและราคา
5. ป้องกันศัตรูพืช โดยเฉพาะอย่างยิ่งศัตรูพืชที่ทำลายต้นข้าวและโรครากเน่าของทุเรียน เกษตรกรต้องการให้ทางการช่วยเหลือเกี่ยวกับยาปราบศัตรูพืชในราคาถูกขอมเยา และควรให้กลุ่มเกษตรกรหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร เป็นตัวแทนจำหน่ายเพราะเป็นหลักประกันค่านคุณภาพ
6. ต้องการไฟฟ้าในท้องที่ของตำบลต่าง ๆ อย่างทั่วถึง
7. ต้องการที่ทำการสภาตำบล เพื่อประโยชน์การดำเนินงานตามโครงการพัฒนาจังหวัด ตามนโยบายของรัฐบาล

พัฒนาจังหวัด ตามนโยบายของรัฐบาล

8. ต้องการเงินทุนในการประกอบอาชีพ เกษตรกรขาดเงินทุนเพื่อใช้ในการเกษตร ทำให้ต้องไปกู้เงินจากเอกชนมาดำเนินการ ต้นทุนการผลิตจึงสูง

9. ให้มีศูนย์เลี้ยงเด็ก หรือศูนย์พัฒนาเด็กเล็กในท้องที่จังหวัดนนทบุรี โดยเฉพาะพื้นที่ทางฝั่งตะวันออก ประชาชนส่วนใหญ่ต้องออกไปทำงานนอกบ้าน

10. ฝึกอบรมอาชีพ ให้ประชาชนโดยเฉพาะแก่เกษตรกรเพื่อเพิ่มรายได้และเป็นการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์

11. ต้องการให้มีการเพิ่มกำลังเจ้าหน้าที่ตำรวจ และตั้งสถานีตำรวจจรประจำตำบลมากขึ้น เพื่อให้ประชาชนมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

12. ต้องการให้มีการควบคุมการก่อสร้างอาคารในย่านชุมชนหนาแน่น เช่น ในท้องที่อำเภอเมืองนนทบุรี ปากเกร็ด และบางกรวย เพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย มีถนน ไฟฟ้า ประปา และการระบายน้ำอย่างถูกต้องและเพียงพอ โดยเฉพาะการป้องกันไม่ให้เกิดคอคักภัย

การจำแนกปัญหาเป็นรายอำเภอ

1. ปัญหาของอำเภอเมืองนนทบุรี

จากสภาพภูมิประเทศของอำเภอเมืองนนทบุรีแบ่งเป็น 2 ส่วนคือ พื้นที่ฝั่งตะวันตก และฝั่งตะวันออก ฝั่งตะวันออกเป็นชุมชนเมือง แต่ฝั่งตะวันตกเป็นชุมชนเมืองและชุมชนชนบท ดังนั้นปัญหาของอำเภอนี้จึงมีทั้งที่เป็นปัญหาเมืองและปัญหาชนบท ซึ่งจะกล่าวรวม ๆ กันไปดังนี้

- ถนนชำรุดไม่ไค้มาตรฐาน มีหลายสายคับแคบและคดเคี้ยวเนื่องมาจากการเวนคืนที่ดินเพื่อสร้างถนนในอดีต ไม่ได้รับการตอบสนองในทางที่ดี
- ความแห้งแล้ง พื้นที่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำประชากรมีอาชีพในการเกษตรกรรมมาก ฤดูกาลที่มีอยู่มักขาดแคลนน้ในฤดูแล้ง และบางปีน้ำเค็มไหลเข้าไปในฤดูกาลทำให้พืชผลเสียหายในตำบลไทรมา บางกร่าง บางรักน้อย และบางศรีเมือง
- คนว่างงาน ที่มีจำนวนมากในพื้นที่อำเภอเมืองฝั่งตะวันออก ซึ่งเป็นเขตชุมชนหนาแน่น
- น้ำท่วมในฤดูฝน เมื่อน้ำเหนือไหลบ่าจนเต็มฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาจะทำให้เกิดน้ำท่วมพื้นที่ทั้ง 2 ฝั่ง ก่อให้เกิดความเสียหายต่อสวนผลไม้

- ความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ปัญหาอาชญากรรม และยาเสพติด
- ความแออัดของทั้งผู้อาศัยของพื้นที่ฝั่งตะวันออก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในตำบลสวนใหญ่ หรือ เขตเทศบาลเมืองนนทบุรี เดิมทำให้เกิดสลัมขึ้นจำนวนหลายแห่ง
- สุขภาพสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นระบบน้ำเสียจากโรงงาน การระบายน้ำและปัญหาการกำจัดขยะ เป็นต้น

2. ปัญหาของอำเภอปากเกร็ดและตำบลบางกรวย วัตถุประสงค์ของอำเภอบางกรวย มีลักษณะเหมือนกับปัญหาของอำเภอเมือง

3. ปัญหาของอำเภอบางใหญ่ บางบัวทอง และไทรน้อย ซึ่งอยู่ทางฝั่งตะวันตก สภาพส่วนใหญ่ยังคงเป็นชุมชนชนบท จึงมีปัญหาเรียงลำดับความสำคัญดังนี้

- ไม่มีถนนเป็นเส้นทางคมนาคมระหว่างตำบลและหมู่บ้าน ส่วนถนนที่มีอยู่ส่วนใหญ่เป็นถนนดินไม่สามารถใช้ประโยชน์ในฤดูฝนได้
- การขาดแคลนน้ำในฤดูแล้งเพื่อการทำสวนผักและผลไม้
- ศัตรูพืชระบาด
- ปุ๋ยและวัสดุอุปกรณ์การเกษตรมีราคาแพง
- น้ำท่วมในฤดูฝน และเมื่อน้ำเหนือไหลบ่า
- ไม่มีไฟฟ้า ประปา และโทรศัพท์ใช้ในหลายตำบล ยกเว้นในเขตเทศบาล

เมืองบางบัวทอง

จะเห็นได้ว่าปัญหาของอำเภอต่าง ๆ ทุกอำเภอมีลักษณะที่ไม่แตกต่างกัน ยกเว้นในพื้นที่อำเภอเมืองฝั่งตะวันออกที่มีลักษณะปัญหาเฉพาะตัว กล่าวคือ เป็นปัญหาของชุมชนเมือง โดยเฉพาะ ดังนั้นหากจะสรุปถึงปัญหาของจังหวัดนนทบุรีแล้วจำเป็นต้องแบ่งเป็น 2 ส่วนคือ ปัญหาเมืองกับปัญหาชนบท ปัญหาเมืองได้แก่ปัญหาเกี่ยวกับการให้บริการสาธารณสุขโลก ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาอาชญากรรม และปัญหาความแออัดของชุมชน แต่ปัญหาชนบทจะมีลักษณะตรงกันข้ามคือจะเป็นปัญหาเกี่ยวกับเกษตรกร ปัญหาความยากจน และปัญหาการขาดแคลนสาธารณสุขโลกที่สำคัญได้แก่ปัญหาไฟฟ้า ประปา และถนนเพื่อการสัญจรในท้องถิ่น ซึ่งจากปัญหาเหล่านี้จึงถือเป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับการวางแผนพัฒนา ทั้งนี้เพราะโครงการพัฒนาต่าง ๆ ที่บรรจุไว้ในแผนพัฒนาจังหวัดทุกฉบับมุ่งแก้ไขและป้องกันปัญหาดังกล่าวทั้งสิ้น ความสำเร็จหรือผลตามเป้าหมายของแผนพัฒนาหรือไม่ขึ้นอยู่กับว่าจะสามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้มากน้อยเพียงใด

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่า จังหวัดนนทบุรีมีปัญหาต่าง ๆ ที่จำเป็นต้องแก้ไขอีกเป็นจำนวนมาก การพิจารณาให้ความสำคัญของแต่ละปัญหาอาจแตกต่างกันไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ การมองปัญหาของแต่ละบุคคล ประชาชนในชนบทมองปัญหารอบข้างของตนเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ การทำสวน ทำนา เป็นต้น ซึ่งตรงกันข้ามกับประชาชนในเขตเมืองจะมองปัญหาสิ่งแวดล้อม และสาธารณูปโภคเป็นอันดับแรก ผู้บริหารหรือนักปกครองในจังหวัดก็มีทัศนคติหรือการมองปัญหาของจังหวัดไม่เหมือนกับประชาชน ดังจะได้นำมาแสดงในที่นี้ จากการสัมภาษณ์ท่านผู้ว่าราชการจังหวัด และรองผู้ว่าราชการจังหวัดนนทบุรี เมื่อเดือนมกราคม 2528 ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาสำคัญของจังหวัดนนทบุรี ดังต่อไปนี้

ผู้ว่าราชการจังหวัด ดร.สุกิจ จุลละนันท์ กล่าวว่า มีปัญหาหลายปัญหาของจังหวัดนนทบุรีที่หนักกว่ากรุงเทพมหานครคือ

1. ปัญหารถสามล้อที่ขับรับจ้างบริการผู้โดยสารในเขตเทศบาลเมืองนนทบุรี (ตำบลสวนใหญ่) เป็นสาเหตุให้ถนนประชาราษฎร์ พิบูลสงคราม ซึ่งคับแคบอยู่แล้วยิ่งคับแคบไปอีก และทำให้เกิดการจราจรติดขัด โดยเฉพาะในช่วงเวลารีบด่วน
2. ปัญหาความแออัดคานที่อยู่อาศัย เขตชุมชนเมือง
3. ปัญหาการระบายน้ำ ถนนหลายสายขาดท่อระบายน้ำ ทำให้ระบบการระบายน้ำไม่ดี เกิดสภาพมลพิษ

สำหรับปัญหาสำคัญและเร่งด่วนของจังหวัดที่ต้องแก้ไขให้ได้นั้น มีดังนี้

1. ปัญหาการป้องกันน้ำท่วม
2. ส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยว
3. ปรับปรุงถนน คลอง ให้มีสภาพดี ใช้ประโยชน์ในทางเศรษฐกิจ และการขนส่งได้
4. พัฒนาการขนส่ง ให้จังหวัดนนทบุรีมีบทบาทในด้านการคมนาคมขนส่งมากขึ้น
5. อนุรักษ์สิ่งที่มีคุณค่าในอดีตของจังหวัด เช่น สวนทุเรียน หรือหัตถกรรมพื้นบ้าน

ผู้ว่าราชการจังหวัดไค้กลางทิ้งท้ายไว้ว่า " เมืองอย่างนนท์ เป็นเมืองที่น่าสนใจ เป็นเมืองที่ต้องรีบแก้ไข แต่กลับมองข้ามกันไป ว่าเป็นเมืองเล็กๆ ไม่มีอะไร ความจริงเมืองที่ไม่มีอะไร มักจะมีปัญหา มาก เมืองเล็กเมืองนี้ เป็นเมืองที่น่าทำลาย และมีอะไรที่ซ่อนเร้นอยู่ไม่น้อย "

ส่วนรองผู้ว่าราชการจังหวัดเห็นว่าปัญหาที่สำคัญและจำเป็นที่จะต้องแก้ไขในปัจจุบันคือ

1. การจัดสร้างและปรับปรุงท่าเรือขนส่งใหม่มีประสิทธิภาพ
2. ปัญหาการขยายเขตเทศบาลเมืองนนทบุรีและผลที่จะเกิดตามมา
3. การขาดแคลนสวนสาธารณะ หรือสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของประชาชน
4. การผลักดันนักท่องเที่ยวให้เข้ามาในจังหวัด

จะเห็นได้ว่าทั้งผู้ว่าราชการจังหวัดและรองผู้ว่าราชการจังหวัด ซึ่งเป็นนักปกครองและผู้บริหารระดับสูงของจังหวัดนนทบุรี ได้ให้ความสำคัญกับปัญหาของชุมชนเมืองมากกว่าชนบท นอกจากจะเป็นการพัฒนาตามสาธารณูปโภค การคมนาคมขนส่ง ปัญหาสิ่งแวดล้อม และที่อยู่อาศัยแล้ว ทั้งสองท่านยังให้ความสำคัญกับการพัฒนาการท่องเที่ยวภายในจังหวัดนนทบุรี อันจะนำมาซึ่งรายได้ และยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชน ตลอดจนพัฒนาการค้าเศรษฐกิจอีกทางหนึ่งด้วย

อย่างไรก็ตามแม้ว่าในความเห็นของนักปกครองหรือผู้บริหารระดับสูงจะเน้นการแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวข้องกับเมืองมากกว่าชุมชนในชนบท แต่ในการกำหนดนโยบายและวางแผนพัฒนาจังหวัดโดยสำนักงานจังหวัดเป็นผู้รับผิดชอบ กลับมิได้ให้ความสำคัญต่อการแก้ปัญหาและพัฒนาในเขตเมืองโดยพิจารณาจำนวนโครงการและเงินงบประมาณตามแผนพัฒนาจังหวัดในแต่ละฉบับ ซึ่งที่เป็นเช่นนี้เพราะจังหวัดนนทบุรีไม่สามารถกำหนดนโยบายการวางแผนพัฒนาจังหวัดหรือชุมชนระดับต่าง ๆ โดยอิสระได้ แต่จำเป็นต้องดำเนินการให้สอดคล้องและประสานกับนโยบายของรัฐบาล ทั้งนี้ให้ยึดถือแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และแผนมหภาคไทยเป็นแผนแม่บท

4.11 ความได้เปรียบเสียเปรียบของจังหวัดนนทบุรี

จากการศึกษาสาขาทั่วไปทางค่านายภาพ ประชากร สังคม เศรษฐกิจ และนโยบาย การบริหาร การพัฒนา ของจังหวัดนนทบุรีมาเป็นลำดับ ประกอบกับการพิจารณาปัญหาต่าง ๆ ของ จังหวัดนนทบุรีโดยละเอียดแล้ว พบว่าจังหวัดนนทบุรีมีความได้เปรียบเสียเปรียบในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกับจังหวัดอื่น ๆ ในภูมิภาคเดียวกัน หรือกับจังหวัดข้างเคียง ซึ่งการ วิเคราะห์ถึงความได้เปรียบเสียเปรียบนี้จะ เป็นประโยชน์อย่างมากต่อการพิจารณาปัจจัยการขยาย ตัวของชุมชนเมืองนนทบุรี โดยจะชี้บ่งถึงแนวทางการพัฒนาอันเป็นพื้นฐานต่อการเติบโตของเมืองได้ เป็นอย่างดี

ก. ความได้เปรียบของจังหวัดนนทบุรีอื่นเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนา เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับจังหวัดอื่น ๆ สามารถเห็นได้ชัดเจนมีดังต่อไปนี้คือ

1. พื้นที่ นนทบุรีเป็นจังหวัดที่มีขนาดเล็กที่สุดเป็นลำดับ 3 ของประเทศ แต่ มีประชากรมากถึง 456,588 คน (สถิติปี 2528) ดังนั้นความหนาแน่นของประชากรจึงสูงมาก เป็นอันดับ 2 รองจากกรุงเทพฯ ถ้าหากรัฐจะลงทุนสาธารณะหรือให้มีโครงการพัฒนาต่าง ๆ เช่นการสาธารณสุขโลก เป็นต้นแล้ว ย่อมจะให้ผลตอบแทนคุ้มค่ากว่า และไม่เป็นการสิ้นเปลืองมากนัก

2. ที่ตั้ง ตั้งอยู่ในเส้นทางที่สะดวกต่อการติดต่อกับกรุงเทพมหานคร และ จังหวัดใกล้เคียงคือ ปทุมธานี และนครปฐม เพราะมีโครงข่ายการคมนาคมขนส่งที่ดี ในปัจจุบันนี้ นนทบุรีกลายเป็นจุดเชื่อมโยงภูมิภาคและจังหวัดต่าง ๆ เข้าด้วยกันคือ เมื่อประชาชนจะเดินทาง จากภาคเหนือภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือภาคกลางตอนบนกับภาคตะวันตกและภาคใต้ สามารถ ผ่านเข้าจังหวัดนนทบุรีได้โดยไม่ต้องเข้ากรุงเทพมหานคร ซึ่งทำให้ประหยัดเวลาและค่าใช้จ่าย ทั้งนี้เพราะมีถนนรัตนาธิเบศร์ สะพานพระนั่งเกล้า และถนนวงแหวนรอบนอก (ตลิ่งชัน/บางบัวทอง) และถนนสายบางบัวทอง-สุพรรณบุรี ช่วยย่นระยะทางให้สั้นลง ดังนั้นนนทบุรีจึงมีโอกาที่จะพัฒนา อุตสาหกรรมการคมนาคมขนส่งได้มาก นอกเหนือไปจากความเหมาะสมในการพัฒนาด้านที่อยู่อาศัย

3. อาณาเขต เนื่องจากนนทบุรีมีอาณาเขตติดกับกรุงเทพมหานครมากที่สุด จึงมีระยะทางห่างจากกรุงเทพฯ ประมาณ 15 กิโลเมตร เท่านั้น ทั้งยังมีพื้นที่ติดกับเขตเมือง และเขตชั้นกลางของกรุงเทพมหานครซึ่งมีอัตราการขยายตัวสูง เพราะเหตุนี้นนทบุรีจึงได้รับอิทธิพล จากกรุงเทพมหานครอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่ก็มีผลดีต่อจังหวัดนนทบุรีคือมีโอกาสได้รับการบริการ คำนวณสาธารณูปโภคและสาธารณูปการต่าง ๆ ได้ง่ายขึ้น ดังตัวอย่างเช่น การได้รับบริการไฟฟ้า จากการไฟฟ้านครหลวง และการประปานครหลวง หรือการที่มีสถาบันการศึกษาเกิดขึ้นในระยะ หลังจำนวนหลายแห่ง เช่น มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช หรือโรงเรียนสวนกุหลาบนนทบุรี เป็นต้น กล่าวโดยสรุปจังหวัดนนทบุรีไม่ต้องรับภาระในการให้บริการสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ ซึ่งต้องอาศัยการลงทุนสูง เหมือนกับจังหวัดซึ่งอยู่ห่างไกลจากกรุงเทพมหานครออกไปมาก

4. ภูมิประเทศ นนทบุรีเป็นเมืองนอกแต่ก็มีแม่น้ำเจ้าพระยาไหลผ่านกลาง ทำให้นนทบุรีมีความอุดมสมบูรณ์มาก ไม่ว่านนทบุรีจะเลือกการพัฒนาทางใดก็จะได้รับประโยชน์ทั้งสิ้น เช่น หากเลือกพัฒนาการเกษตร เพราะระบบชลประทานอย่างสมบูรณ์จะทำให้ได้ง่าย หรือถ้าเลือก พัฒนาการผลิตอุตสาหกรรม โรงงานอุตสาหกรรมจะสามารถขนาน้ำจากแม่น้ำเจ้าพระยา เพื่อการผลิต รวมทั้งเพื่อการขนส่งได้อีกด้วย

5. เศรษฐกิจ ลักษณะโครงสร้างทางเศรษฐกิจและการผลิตของจังหวัดนนทบุรีค่อนข้างกระจายและมีฐานอุตสาหกรรมขยายค่อนข้างมาก เพราะได้รับอิทธิพลจากกรุงเทพมหานคร จึงมีส่วนผลักดันให้การผลิตขยายตัวในอัตราสูง ปัจจุบันอำเภอปากเกร็ดฝั่งตะวันออกเป็นเขต อุตสาหกรรมที่เติบโตอย่างรวดเร็ว นนทบุรีจึงเป็นจังหวัดที่มีศักยภาพการพัฒนาคานอุตสาหกรรม สูงมากจังหวัดหนึ่ง

6. การใช้ที่ดิน ควบสภาพภูมิประเทศที่แบ่งพื้นที่ จังหวัดนนทบุรีออกเป็น สองส่วนสำคัญคือ ฝั่งตะวันออก มีลักษณะเป็นชุมชนเมือง และฝั่งตะวันตกซึ่งมีลักษณะเป็นชุมชนชนบท ประกอบกับในอดีตที่ผ่านมาการคมนาคมขนส่งยังไม่สะดวกเหมือนในปัจจุบัน ดังนั้นการขยายตัวของ จังหวัดนนทบุรีจึงจำกัดตัวอยู่เฉพาะพื้นที่ฝั่งตะวันออก ในขณะที่พื้นที่ฝั่งตะวันตกยังคงล้าหลังไม่เจริญ เติบโตเท่าที่ควร พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นส่วนและไร่นา ฉะนั้นการกำหนดพื้นที่สีเขียวของกรุงเทพฯ และ ปริมาณผลจึงมีความเหมาะสมและสามารถกระทำได้ไม่ยากนัก ในอีกประเด็นหนึ่งเมื่อการขยายตัว

ของกรุงเทพฯ เต็มที่แล้ว คือขยายตัวไม่ได้อีกต่อไปก็สามารถเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรทางฝั่งตะวันตกจำนวนกว่าร้อยละ 80 นี้ให้เกิดประโยชน์ได้ ทั้งนี้เป็นการพิจารณาในกรณีที่นนทบุรีเป็นส่วนหนึ่งของฝั่งกรุงเทพมหานคร และปริมณฑล

ข. ความเสียเปรียบหรือข้อจำกัดของจังหวัดนนทบุรี ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาที่เด่นชัดคือ

1. การเกษตรกรรมยังคงเป็นการผลิตเชิงเศรษฐกิจขั้นพื้นฐานของจังหวัดนนทบุรีเท่านั้น ซึ่งรายได้ไม่พอที่จะนำมาพัฒนาจังหวัดได้ ในทางตรงกันข้ามภาคการเกษตรยังจะเป็นภาระหนักของทางจังหวัดที่ต้องช่วยเหลืออย่างไม่จบสิ้น โดยเฉพาะโครงสร้างการถือครองที่ดินในชนบทยังมีลักษณะคนกลุ่มน้อยเป็นผู้ครอบครองกรรมสิทธิ์ เกษตรกรจำนวนมากมีฐานะเป็นผู้เช่านา เมื่อเปรียบเทียบกับจังหวัดอื่น ความหนาแน่นของประชากรในชนบทมีสูงกว่า ซึ่งในอนาคตหากจำนวนเกษตรไม่ลดลงแล้วปัญหาการขาดแคลนที่ดินทำกินจะเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะปัญหาหนี้สินของชาวนา ชาวนา ยังเป็นต้นเหตุสำคัญของการสูญเสียกรรมสิทธิ์ถือครองที่ดิน

2. แม้ปัจจุบันจะมีโครงข่ายคมนาคมที่เชื่อมพื้นที่ฝั่งตะวันออกกับตะวันตกเข้าด้วยกันแล้วก็ตาม แต่สภาพความล่าช้าของพื้นที่ฝั่งตะวันตกที่ผ่านมานั้นจำต้องได้รับการพัฒนาอย่างเร่งด่วนอีกมาก โดยเฉพาะการจัดระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ เช่น ไฟฟ้าและประปา

3. โครงสร้างเศรษฐกิจของพื้นที่ฝั่งตะวันตกยังมีความล่าช้า ไม่สอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม ซึ่งกำลังขยายตัวในบางส่วนของจังหวัด จึงเป็นที่น่าวิตกว่าช่องว่างระหว่างรายได้ของประชากรในเขตเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนในฝั่งตะวันออกและรายได้ของประชาชนในชนบท (ประชาชนในฝั่งตะวันตก) จะกว้างขึ้นตามลำดับ

4. เนื่องจากนนทบุรีเป็นจังหวัดขนาดเล็ก ทั้งยังไม่มีทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ เช่น ป่าไม้ และแร่ธาตุ และโครงสร้างทางเศรษฐกิจในการผลิตของจังหวัดนนทบุรี ไม่ว่าจะเป็นภาคการเกษตรหรือภาคอุตสาหกรรม ก็ตามยังไม่เด่นชัดหรืออาจจะกล่าวว่ามีขีดจำกัดของศักยภาพในการพัฒนา ดังนั้นนนทบุรีจึงไม่มีทางเลือกในการพัฒนาจังหวัดของตนมากเท่าใดนัก นับเป็นข้อเสียเปรียบจังหวัดในภูมิภาคเดียวกันหลายจังหวัด

5. งบประมาณที่จังหวัดนนทบุรีได้รับแต่ละปีนั้น มิได้เพิ่มขึ้นในอัตราที่ควรจะเป็น โดยเฉพาะเมื่อได้กำหนดให้นนทบุรีเป็นส่วนหนึ่งของผังภาคกรุงเทพมหานครและปริมณฑล หรือหากจะพิจารณาตามสภาพที่เป็นจริงแล้ว กรุงเทพมหานครได้รับประโยชน์จากจังหวัดนนทบุรีมาโดยตลอด ในขณะที่กรุงเทพมหานครได้รับการพัฒนาด้วยงบประมาณจำนวนมาก แต่นนทบุรีกลับถูกมองข้ามไป ซึ่งอาจมองไปได้ว่ารัฐบาลไม่ได้ให้ความสนใจในจังหวัดนนทบุรีเท่าที่ควร

6. เมื่อ จังหวัดนนทบุรี (พื้นที่บางส่วน) ถูกกำหนดให้เป็นส่วนหนึ่งของผังเมืองรวมกรุงเทพมหานครและปริมณฑลแล้ว ข้อดีประการหนึ่งสำหรับจังหวัดนนทบุรีจะได้มีแผนการใช้ที่ดินเป็นตัวควบคุมการใช้ที่ดินให้ เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ แต่เมื่อพิจารณาถึงความเป็นเอกเทศในการวางนโยบายและ กำหนดแผนแล้ว เท่ากับว่านนทบุรีไม่มีอิสรภาพในการดำเนินนโยบายพัฒนาพื้นที่ของตนเอง เพราะต้องดำเนินตามผังหรือแผนที่รัฐบาลกำหนดไว้ ดังนั้นจังหวัดนนทบุรีจึงมีสภาพไม่แตกต่างไปจากการเป็นเมืองบริวารของกรุงเทพมหานครแต่อย่างใด ซึ่งเท่ากับเป็นการทำลายเอกลักษณ์ และสำนึกของชาวจังหวัดนนทบุรีอย่างหมดสิ้น

4.11 ล रूप

จากการศึกษาลักษณะทั่วไปของจังหวัดนนทบุรี โดยเริ่มจากการศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมา ล่ามทางภูมิศาสตร์ ลักษณะด้านประชากร สังคม เศรษฐกิจ การใช้ที่ดิน และระบบสาธารณูปโภค และสาธารณูปการ โดยละเอียดแล้วทำให้มองเห็นภาพรวมของจังหวัดนนทบุรี โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อได้เปรียบของจังหวัดนี้ในด้านทำเลที่ตั้งอันมีผลทำให้การคมนาคมขนส่งติดต่อกับกรุงเทพมหานครและจังหวัดอื่น ๆ เป็นไปได้อย่างสะดวก

นนทบุรีเป็นจังหวัดที่เกิดขึ้นจากชุมชนริมน้ำสองแห่งคือ ตลาดแก้วและตลาดขวัญ และเป็นทางผ่านเข้าออกของเรือแพไปสู่อุบลราชธานีซึ่งเป็นเมืองหลวงในอดีต มีประวัติความเป็นมาอันยาวนานก่อนที่จะตั้งกรุงเทพมหานคร เป็นแหล่งผลิตพืชผลที่สำคัญและอุดมสมบูรณ์ จึงมีประชากรเข้ามาตั้งหลักแหล่งจำนวนมากเป็นผลให้จังหวัดนี้มีประชากรอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น

ลักษณะด้านประชากรที่มีประชากรรวมตัวกันในพื้นที่อันจำกัดเช่นนี้ เป็นผลให้จังหวัดนนทบุรีมีอัตราความหนาแน่นของประชากรสูงส่งตรงลงมาจากกรุงเทพมหานคร โดยเฉพาะในเขตอำเภอเมืองฝั่งตะวันออกและอำเภอปากเกร็ดฝั่งตะวันออก การเพิ่มขึ้นของประชากรดังกล่าวเกิดขึ้นจากการย้ายถิ่นเข้ามาจากกรุงเทพมหานครมากกว่าอัตราการเพิ่มโดยธรรมชาติ และพบว่า การเพิ่มขึ้นของประชากรอย่างรวดเร็ว มีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินจากพื้นที่เกษตรกรรมมาเป็นพื้นที่เมือง ซึ่งสำหรับจังหวัดนนทบุรีแล้วอัตราการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่เมือง สดว่าสูงมาก

การศึกษาด้านการบริหารและปกครอง ทำให้ทราบว่าสภาพการเปลี่ยนแปลงรูปแบบขอบเขต และองค์กร บริหารและปกครองมีผลทำให้นนทบุรีได้รับบทบาทเป็นเพียงเมืองบริวารของนครหลวง นับแต่กรุงศรีอยุธยา มาจนกรุงเทพมหานคร และมีความสำคัญไม่มากนัก เมื่อเทียบกับจังหวัดอื่น ๆ ในกลุ่มเดียวกัน

สำหรับการพิจารณาด้านเศรษฐกิจ พบว่า โครงสร้างเศรษฐกิจของจังหวัดนนทบุรีขึ้นอยู่กับภาคอุตสาหกรรมและบริการ มากกว่าภาคเกษตรกรรมซึ่งมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน เพราะเมื่อการใช้ที่ดินได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นพื้นที่เมือง โครงสร้างเศรษฐกิจของจังหวัดนี้ก็ได้เปลี่ยนแปลงจากภาคเกษตรเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมและบริการเช่นเดียวกัน

เมื่อพิจารณาถึงระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการแล้ว จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าระบบสาธารณูปโภคหลัก เช่น ไฟฟ้า ประปา และโทรศัพท์ ของจังหวัดนนทบุรีนั้นได้รับบริการมาจากลุ่มกลางหลังกรุงเทพมหานครนั่นเอง ทั้งนี้เนื่องจากนนทบุรีมีพื้นที่ต่อเนื่องกับกรุงเทพมหานคร

การแผ่กระจายของโครงข่ายสาธารณูปโภคและรัศมีการให้บริการด้านสาธารณูปการ ซึ่งเข้าไป
ถึงจังหวัดนนทบุรีได้อย่างสะดวก โดยเฉพาะการมีเส้นทางคมนาคมขนส่งที่เชื่อมต่อกับกรุงเทพ
มหานครได้หลายทิศทาง กลับยิ่งทำให้นนทบุรีมีความใกล้ชิดกับกรุงเทพมหานครเสมือนเป็นส่วน
หนึ่งของกรุงเทพมหานคร

จะเห็นได้ว่าการพิจารณาลักษณะทั่วไปของจังหวัดนนทบุรีทั้งหมดนี้ มีการเปลี่ยนแปลง
เกิดขึ้นในทุกปีจস্য ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ ประชากร ระบบสาธารณูปโภค หรือการใช้ที่ดิน
แต่มีข้อที่น่าสังเกตอยู่ประการหนึ่งคือ ข้อได้เปรียบของจังหวัดนี้ในด้านที่ตั้งซึ่งตั้งอยู่ติดต่อกับ
กรุงเทพมหานคร ดังนั้นการได้รับอิทธิพลจากกรุงเทพมหานครที่แผ่กระจายความเจริญเข้ามาใน
จังหวัดนนทบุรี จนอาจมีผลให้นนทบุรีขยายตัวอย่างรวดเร็ว จึงเป็นเรื่องที่น่าจะศึกษาต่อไปถึงการ
ขยายตัวของชุมชนเมืองนนทบุรีและวิเคราะห์หาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการขยายตัวนั้นโดยอาศัยข้อมูล
ที่ได้จากส่วนนี้ล้นับล้น